

Kulturhistorisk stedsanalyse

En veileder i bruk av

DIVE

Behandling av kulturarven som en økonomisk, politisk, kulturell, miljømessig og romlig ressurs i by- og stedsutviklingen forutsetter at historiske verdier og kvaliteter integreres i lokalsamfunnets planlegging, at kulturarvens kvaliteter og muligheter synliggjøres, og at det er evne til å trekke opp grenser mellom akseptable og ikke-akseptable endringer.

Silvio Mendes Zancheti, CECI

Kulturhistorisk analyse av byer og steder: En veileder i bruk av DIVE-analyse

© Riksantikvaren 2009
Postboks 8196 Dep, 0034 Oslo
Besøksadresse: Dronningens gate 13
Tlf. 22 94 04 00, Faks 22 94 04 04
e-post: riksantikvaren@ra.no
Internett: www.riksantikvaren.no

ISBN 978-82-7574-047-0 (Trykt)
ISBN 978-82-7574-404-5 (pdf)

Veilederen er utarbeidet som del av prosjektet *Communicating Heritage in Urban Development Processes* (Co-Herit), under ledelse av Riksantikvaren i Norge v/Gisle Erlien, og med prosjektpartnere i Sverige, Finland og Litauen. Prosjektet er støttet av Nordisk Ministerråd. Dag Arne Reinart fra Riksantikvaren i Norge har vært hovedansvarlig for utvikling av DIVE-analysen og veilederen, i samarbeid med Ann Mari Westerlind fra Riksantikvarieämbetet i Sverige. Maria Kurtén og Margaretha Ehrström har deltatt fra Museiverket i Finland.

Layout: Melkeveien Designkontor AS
Omslag: Foto av Tromsø: Gudmund Sundlisæther; Foto av fallskjermhoppere: Microsoft; Bakgrunnskart: Staden Jakobstad.
Øvrige fotografier og illustrasjoner, som ikke inngår i eksemplene: Dag Arne Reinart, Røros kommune/Ole Jørgen Kjellmark.
Trykk: Rolf Ottesen Grafisk Produksjon
Opplag: 2000

Innhold

Forord	2	DIVE-analysens begrepsbruk og teknikker	13
Sammendrag	3	<i>Medvirkning og kommunikasjon</i>	13-14
Summary	4	<i>Analyseområdets historiske karakter</i>	15-17
Innledning	5	<i>Analyseområdets historiske betydning</i>	18-19
DIVE-analysens oppbygging og prinsipper	6-23	<i>Analyseområdets verdier og muligheter</i>	20-21
<i>Analyseprosessen</i>	6	<i>Analyseområdets handlingsrom</i>	22
<i>Input – Forberedende arbeidsfase</i>	7	DIVE-analyser i praktisk bruk: Eksempler	23-74
<i>Trinn 1 – Beskrivende arbeidsfase</i>	8	<i>Introduksjon</i>	24
<i>Trinn 2 – Fortolkende arbeidsfase</i>	9	<i>Tromsø</i>	25-36
<i>Trinn 3 – Vurderende arbeidsfase</i>	10	<i>Odda</i>	37-50
<i>Trinn 4 – Aktiverende arbeidsfase</i>	11	<i>Jakobstad</i>	51-62
<i>Output – Oppsummerende fase</i>	12	<i>Arboga</i>	63-69
		<i>Gøteborg</i>	70-74
		<i>Prosjektinformasjon</i>	75-77
		Litteratur og lenker mm	78-79

Forord Veien til DIVE

Denne veilederen i bruk av DIVE-analyse er et resultat av prosjektet *Communicating Heritage in Urban Development Processes* (Co-Herit 2007-08). Kunnskapen som formidles er imidlertid resultat av en langsiktig utviklingsprosess. Riksantikvaren fikk i 1999 i oppdrag fra Miljøverndepartementet å starte arbeidet med kunnskapsutvikling og veiledning innen by- og tettstedsutvikling. En av utfordringene var å utvikle en kulturhistorisk stedsanalyse som kunne brukes i praktisk planlegging. I Sverige har samarbeidet om DIVE-veilederen vært knyttet til Riksantikvarieämbetets to regjeringsoppdrag: «Stödja länsstyrelser och kommuner i deras arbete med att ta fram planeringsunderlag» och att «Höja offentliga aktörers kompetens att bevara och utveckla kulturhistoriskt värdefull bebyggelse». I Finland inngår DIVE-veilederen i Museiverkets utarbeidelse av håndbøker

om bygningsdokumentasjon, vurdering og bærekraftig bruk av kulturarven.

Stedsanalyser er i dag et utbredt verktøy blant norske planleggere, men i 1999 fantes ingen undersøkelser som studerte dynamikken i slike analyseprosesser og de praktiske resultatene av dem. Riksantikvaren ba derfor Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) gjøre en kvalitativ undersøkelse av et utvalg stedsanalyser. Resultatene ble publisert i rapporten *Stedsanalyser i planlegging*. Riksantikvaren samlet deretter inn materiale fra flere stedsanalyser for sammenligning og diskusjon, i samarbeid med offentlige og kommunale planleggere. Arbeidet resulterte i et bredt veiledningsmateriale publisert på Riksantikvarens Internettider under vignetten *Nettsted for tettsted* i 2002, med omtale av både metodikk, praktiske eksempler og prosessforståelse.

Dette var kunnskapsfundamentet bak Riksantikvarens engasjement i Interreg-prosjektet *Sustainable Historic Towns*, der direktoratet, i samarbeid med forskere, arkitekter og kommuner utviklet prototypen på DIVE-analysen i 2005. Analysens navn DIVE, kommer av de engelske ordene Describe (Beskrive), Interpret (Fortolke), Valuate (Vurdere) og Enable (Aktivere), hvilket beskriver de fire hovedtrinnene i analyseprosessen. Samtidig er navnet et bilde på at man i analysen dykker (engelske dive) ned i historien, med utgangspunkt i nåtiden. DIVE-analysen henter systematikk fra både planfag og kulturhistoriske fag, og strukturen samsvarer med prosesslogikk slik den er utviklet innen moderne kommunikasjonsforskning.

Nå foreligger et bredere erfaringsmateriale fra Norge, Sverige og Finland, og i veilederen vises eksempler på ulik bruk av DIVE-redskapet. Samarbeidet har også resultert i at veiledningen vil bli trykket på svensk og finsk. En engelsk pdf-versjon planlegges i 2009. Vi ønsker dere lykke til med den praktiske bruken, og håper mange vil dele erfaringene og bidra til videre utvikling av DIVE.

NILS MARSTEIN, RIKSANTIKVAR

Sammendrag

Interessen for byens historiske og kulturelle kvaliteter er økende og med det vokser også behovet for planlegging og forvaltning som betoner kulturarvens positive muligheter i by- og stedsutviklingen. DIVE-tilnærmingen er utviklet med tanke på vår tids utfordringer og arbeid med kulturarven som kvalitativ og funksjonell utviklingsressurs. Analysens oppbygging oppmuntrer til samarbeid på tvers av sektorer og faglige skillelinjer, og til utstrakt medvirkning, kommunikasjon og formidling av prosess og resultater. Analysens beskrivende, tolkende, vurderende og aktiverende trinn favner et bredt spekter av tilnæringer anvendt innen arkeologi, landskaps- og byanalyser. Analysen kan fungere både som integrert planunderlag og selvstendig kunnskapsprosess. Målgruppene er både offentlige og private aktører som arbeider med kulturmiljøtemaet i planlegging, stedsutvikling og lignende. En testutgave av DIVE ble utviklet gjennom Interreg IIIB-prosjektet *Sustainable Historic Town: Urban Heritage as an Asset of Development* (SuHiTo 2003-05). Analysen er deretter videreutviklet gjennom prosjektet *Communicating Heritage in Development Processes* (Co-Herit 2007-08). I veilederen samles erfaringene fra de to ovennevnte prosjektene, samt fra annet DIVE-relatert arbeid i Sverige, Finland og Norge.

Innledningsvis presenteres i det første kapitlet i kortform DIVE-prosessen oppbygging og prinsipper, fulgt av en utdyping av begrep og teknikker som anvendes i analysen, så som *tid/rom-matrise*, *historisk lesbarhet*, *integritet*, *endringsskapasitet* med mer. I det andre kapitlet vises praktiske eksempler på DIVE-analysens bruksmuligheter i bylandskap og -områder med forskjellige plan- og utviklingsbehov,

og kulturhistoriske utgangspunkt. Eksempelområdene er utvalgte norske, finske og svenske byer. I Tromsø-eksemplet analyseres et 1800-talls sentrumskvartal. Målet har vært å teste DIVE som kunnskapsunderlag og verktøy i forbindelse med tidlig prosjektvurdering og saksbehandling i historisk viktige sentrumsområder. Odda-eksemplet gjengir utdrag av en analyse av handlingsrommet for vern, bruk og utvikling av det nedlagte smelteverket, både som industrielt kulturminne, -miljø og integrert element i byens sentrumsutvikling. I det finske DIVE-eksemplet fra Jakobstad (Pietarsaari) er analysen anvendt på to plan; som ledd i utarbeidelsen av et kulturmiljøprogram for byens sentrale del og som kunnskapsunderlag i tilknytning til transformasjonen av et sentrumskvartal. De svenske eksemplene viser hvordan DIVE-analysens tid/rom-tenkning kan brukes til systematisk og oversiktlig presentasjon av eksisterende stedskunnskap: I Arboga som underlag for diskusjon om hvilke spørsmål som skal utdypes i kommunens oversiktsplan, mens Göteborgeksemplet setter en kulturhistorisk betydningsfull del av storbyen inn i en større sammenheng.

Veilederen presenterer DIVE-tenkningen ved utgangen av 2008. Som eksemplene viser er DIVE-tilnærmingen fleksibel og kan tilpasses ulike situasjoner. Både det teoretiske grunnlaget og gjennomføring av DIVE-analyser vil uten tvil utvikle seg gjennom erfaring og bruk. Som integrert planleggings- og forvaltningsverktøy må DIVE være dynamisk og i stand til å tilpasse seg kontinuerlige endringer i byutviklingens, planleggingens og kulturminneforvaltningens logikk.

Summary

Society's growing interest in the historic and cultural qualities of towns and cities underlines a need for planning and heritage management which focus on urban heritage qualities as development assets. The DIVE-analysis addresses some of the challenges which are encountered when viewing historic and cultural environments as both qualitative and functional resources. The approach encourages cross-disciplinary and cross-sector cooperation, and emphasizes the importance of public participation, communication and dissemination of results.

The four main steps of the DIVE analysis (Describe, Interpret, Valuate and Enable) are compatible with a number of methods and approaches found in other areas and professions, e.g. archaeology, landscape planning and urban design. DIVE analyses may be integrated into urban planning procedures, or used as independent knowledge-building tools. Target groups include stakeholders, planners, cultural heritage professionals and decision-makers involved in urban conservation projects and planning, both in the public and private sector.

The DIVE design is the result of two international projects: the Interreg IIIB project *Sustainable Historic Towns: Urban Heritage as an Asset of Development* (SuHiTo 2003-05) and the project *Communicating Heritage in Development Processes* (Co-Herit 2007-08). This DIVE-manual sums up the results of the two projects, as well as the experiences gleaned from other DIVE related activities in Sweden, Finland and Norway. The first chapter outlines the structure and principles of DIVE, followed by more in-depth explanations of some of the terms and techniques of the DIVE analyses e.g. *time/space matrix*, *historic legibility*, *integrity*, *capacity for change* etc. The second chapter presents a number of case studies in Norwegian, Finnish and Swedish towns, showing how DIVE may be

adjusted and used in different circumstances, historic settings and urban situations,

The Tromsø example focuses on a 19th century block in the city centre, and aims to test DIVE as a knowledge-building tool, in early project planning in urban areas of special importance. The other Norwegian example presents an extract of a DIVE analysis carried out in Odda, where a large industrial plant (Odda Smelteverk) was closed down in 2003. The analysis focuses on the site's historic qualities and significance, how buildings and constructions can be put to new use and integrated into the town's physical and commercial structure. The Finnish example in Jakobstad (Pietarsaari) is a two tier exercise. First of all, the DIVE approach was used to produce a master plan for the city's long term urban heritage management. Secondly, a DIVE analysis was carried out to study a site in the city centre, where plans will transform the block's present physical and functional structure. The Swedish examples show how time/space matrices can be used to organize and present cultural heritage information: In Arboga, as a basis for discussions at master plan level; In Gothenburg, as a means of focussing on the relationship between a particularly valuable historic area and the city as a whole.

The manual presents the DIVE concept as it stands at the end of 2008. No doubt, both the theoretical basis and practical implementation of DIVE analyses will evolve through experience and use. As the examples show, DIVE is flexible and may be used in wide range of circumstances, underlining its strength as a tool which can match the ever evolving rationale of tomorrow's urban development, planning and heritage management.

Innledning

Kulturarven som tema i by- og stedsutvikling

I byen legges hele tiden nye uttrykk til det bestående miljøet; noen verneverdige, andre med utviklingspotensial og kapasitet til å endres og integreres i nye sammenhenger. Interessen for byen, og for kulturarvens kunnskaps-, opplevels- og bruksmessige kvaliteter, er økende i Norden og Europa, hvor byutviklingsaktører i stadig større grad betrakter byens historiske og kulturelle innhold som potensielt verdiskapende ressurser. Det har resultert i et voksende behov for en planleggings- og forvaltningspraksis som, i større grad enn tradisjonell bevaringsplanlegging, vektlegger kulturarvens positive muligheter i by- og stedsutviklingen, samt bidrar til en bærekraftig utvikling.

Internasjonale konvensjoner, chartre og deklarasjoner, i UNESCO, ICOMOS og Europarådets regi har siden 1970-tallet påpekt nødvendigheten av at arbeid med kulturarven i urbane utviklingsprosesser skjer etter integrerte planleggings- og forvaltningsprinsipper (se side 78). Det integrerte perspektivet er i varierende grad innarbeidet i de nordiske landenes plan- og forvaltningslovgivning. Sektoroverskridende tenkning og samordning av interesser er i dag viktige suksesskriterier i arbeidet med utvikling av attraktive, velfungerende og bærekraftige byer.

DIVE-analyse som plan- og prosessverktøy

Kulturarvens betydning som verdi- og utviklingsressurs åpner for nye handlingsmuligheter, men forutsetter samtidig at strategiene, virkemidlene og verktøyene som anvendes er tilpasset byens, planleggingens og kulturminneforvaltningens til enhver tid gjeldende logikk. DIVE-analysen er, med sin fleksible, metodisk åpne, tverrfaglige og medvirkningsorienterte oppbygging, tilpasset vår tids utfordringer og arbeid med kulturarven som kvalitativ og funksjonell ressurs i by- og stedsutviklingsprosesser. Ettersom lokal tilpassing er viktig er analysens struktur enkel og basert mer på *hva* som bør behandles for å nå oppsatte mål enn på presise anvisninger om *hvordan* arbeidet skal gjennomføres.

DIVE er med andre ord ikke en metode i tradisjonell forstand, men et hjelpemiddel for å sortere, drøfte og bearbeide informasjon i plan- og stedsutviklingsprosesser, kulturmiljøanalyser med mer. Gjennom analysen klarlegges hva som har vært og er sosialt, økonomisk, kulturelt og fysisk viktig for stedets utvikling, hvilke fysiske spor som har vært og er sentrale funksjons- og betydningsbærere og hvilke deler som er mindre vesentlige.

DIVE-prosessen skal være en arena for spørrende, kritisk og kreativ tenkning og legge til rette for tverrfaglig/tverrsektorielt engasjement, samarbeid og medvirkning. Medvirkning kan skje på ulike måter, avhengig av behov og ressursituasjonen, eksempelvis via folkemøter, spørreundersøkelser eller ulike typer medvirkningsgrupper. Det legges også stor vekt på pedagogisk og effektiv kommunikasjon og formidling av analysens gjennomføring, utvikling av resonnementer, resultater og konklusjoner.

Bruksområder og målgrupper

DIVE-analysen kan anvendes på ulike måter, enten det er for å belyse kulturarvens kvaliteter og muligheter i samfunnsutvikling og fysisk planlegging, eller fokusere på grunnleggende historiske trekk i enkle eller komplekse områder. Tilnærmingens fleksible, systematiske og transparente karakter gjør den spesielt egnet som prosess for å utvikle balanserte forvaltnings- og utviklingsstrategier. Analysen kan anvendes som kunnskapsunderlag i:

- Kulturminne-, miljø-, landskapsforvaltning på alle nivå
- Areal- og trafikkplanlegging, fra oversikts- til detaljplannivå
- Konsekvensutredning av programmer, planer og prosjekter
- Samfunnsplanlegging på regionalt og kommunalt nivå

Målgrupper for analysen er offentlige og private aktører, som arbeider med kulturmiljøtemaet i planlegging og stedsutvikling og ulike beslutningsprosesser, og trenger et systematisk og pedagogisk redskap for å utvikle og formidle kunnskap om kulturarvens kvaliteter og muligheter til brukere og allmennheten.

DIVE-analysens oppbygging og prinsipper

Analyseprosessen

En DIVE-analyse kan fungere både som integrert planunderlag og selvstendig kunnskapsprosess. I begge tilfelle er hensikten å omdanne kulturhistorisk informasjon, fra passiv til funksjonell kunnskap, gjennom kritisk og kreativ, systematisk

og målrettet arbeid. Analysens kulturhistoriske profil favner et bredt spekter av naturbetingede og samfunnsmessige forutsetninger, forestillinger og tema. Oppbyggingen er avledet av fire grunnleggende spørsmål, som hver på sin måte berører forholdet og balansen mellom stedets kontinuitets- og endringskrefter.

D - Hva forteller dagens landskap og miljø om analyseområdets opprinnelse, utvikling og karakter?

I - Hvorfor har enkelte elementer og karaktertrekk i analyseområdet hatt spesiell samfunnsmessig betydning?

V - Hvilke historiske elementer og karaktertrekk har spesiell verdi, kan de utvikles og hvor går grensene for hva de tåler?

E - Hvordan kan stedets prioriterte, historiske karaktertrekk og ressurser forvaltes og utvikles?

D = Describe (beskrive), **I** = Interpret (tolke), **V** = evaluate (vurdere), **E** = Enable (aktivere)

De fire spørsmålene besvares gjennom fire trinn: T1 (Beskrivende arbeidsfase), T2 (Fortolkende arbeidsfase), T3 (Vurderende arbeidsfase) og T4 (Aktiverende arbeidsfase). I tillegg har analysen et Input-trinn (Forberedende arbeidsfase)

og et Output-trinn (Oppsummerende arbeidsfase). For å gjøre det lettere å følge veilederens beskrivelser brukes en fargekode i gjennomgangen.

DIVE-analysen kan ses som en kunnskapsprosess, der de ulike trinnene henger sammen som leddene i en lenke.

Når veilederen beskriver leddene i analysen som frittstående aktiviteter, er det for å tydeliggjøre oppgavens ulike egenskaper i kunnskapsutviklingen. Gjennomførte analyser viser at det i praksis er naturlig og hensiktsmessig både å la trinnene

overlappe og arbeide parallelt med flere deloppgaver. For å få til en godt samvirkende prosess og gode diskusjoner kan det eksempelvis være hensiktsmessig å arbeide med to og to trinn (T1 og T2, T2 og T3, og T3 og T4).

Trinn (arbeidsfaser)	Målsetting	Aktuelle deloppgaver
Forberedende	Input	Opplagg og arbeidsprogram for analysen
T1 Beskrivende	Analyseområdets historiske karakter	Etablere kunnskapsoversikt, sammenstille, beskrive og bearbeide informasjon om analyseområdets opprinnelse, utvikling og karakter
T2 Fortolkende	Analyseområdets historiske betydning	Undersøke analyseområdets historiske lesbarhet, betydningsbærende og -formidlende innhold, integritet, autentisitet og tilstand
T3 Vurderende	Analyseområdets verdi og muligheter	Drøfte de kulturhistoriske ressursenes verdi, utviklingspotensial, sårbarhet, tålegrenser og endringskapasitet
T4 Aktiverende	Analyseområdets handlingsrom	Definere handlingsrommet for aktivering av kulturarven, foreslå strategier og -prinsipper, virkemidler og tiltak for forvaltning og utvikling
Oppsummerende	Output	Sammenfatning av analysens innhold, resultater og anbefalinger

Input – Forberedende arbeidsfase

Mål: Utarbeide opplegg og program for analysen

I forkant av analysen er det viktig å gjennomgå forhold av betydning for arbeidets gjennomføring og bruk. I den grad det er hensiktsmessig og mulig, bør det også utarbeides et program der analysens problemstillinger, spørsmål og kunnskapsbehov beskrives. Programmet fungerer både som bestilling, innholdsfortegnelse og grunnlag for utkvittering av analysearbeidet

Sjekkliste for analysearbeidet

1. Utgangspunkt og målsetting

I arbeidet med analysen er det viktig at aktørene har klart for seg hvorfor arbeidet skal gjennomføres, hvilke mål som skal oppnås og hvilke resultater som forventes.

2. Innhold og fokus

På grunnlag av målsettingen og analyseområdets karakter gjennomgås hovedtrekkene i analysens innhold og fokus med hensyn til arbeidets geografiske nivåer, tidsperioder og valg av tema.

3. Forankring og ressurser

Enten analysen er et kunnskapsunderlag i et planarbeid eller en forvaltningsprosess, er det viktig at arbeidet er godt forankret og at rammene og behovet for faglige og økonomiske ressurser er avklart.

4. Fremdrift og samordning

En prosjektleder må ha ansvar for analysen. En fremdriftsplan utarbeides for analysens faser, diskusjoner og sluttrapportering. Fremdriften samordnes ved behov med pågående planer og andre prosesser.

5. Samarbeid og offentlig medvirkning

Opplegg for tverrfaglig samarbeid etableres, for eksempel gjennom styrings- og referansegrupper, og en plan for hvordan den offentlige medvirkningen skal gjennomføres utarbeides.

6. Kommunikasjon og tilgjengelighet

Analysen og resultatene må formidles ved hjelp av pedagogisk tydelige presentasjoner. Det avklares hvordan, når og for hvem materialet skal tilgjengeliggjøres, med sikte på å sikre arbeidets gjennomslagskraft.

7. Bruk og etterbruk

Det utarbeides et opplegg for hvordan analyseresultatene skal integreres i den aktuelle plan- eller beslutningsprosessen, ansvaret for oppfølgingen og lagring av materialet.

Trinn 1 - Beskrivende arbeidsfase

Mål: Belyse analyseområdets historiske karakter

Historien finnes overalt i omgivelsene i form av spor etter tidligere generasjoners liv og virke. Noen steder er de historiske sporene tydelige, mens de andre steder kan være vanskelige å oppdage, enten fordi de ligger skjult under bakken eller har smeltet sammen med nyere historiske lag. Utgangspunktet for arbeidet i analysens første trinn er spørsmålet:

■ Hva forteller dagens landskap og miljø om analyseområdets opprinnelse, utvikling og karakter?

Det er i denne arbeidsfasen analysens kunnskapsunderlag etableres, og med det, grunnlaget for å forstå hvordan naturbetingede og samfunnsmessige forutsetninger og forestillinger har formet dagens samfunn, omgivelser og historiske karakter. Analysens kunnskapsbehov og detaljeringsnivå bør i hovedsak være avklart i arbeidsprogrammet, slik at informasjonsinnsamlingen effektivt rettes mot definerte utfordringer. Etablering av analysearbeidets kunnskapsplattform egner seg godt som en medvirkningsrettet aktivitet. Stedskunnskapen som opparbeides må danne et mest mulig verdinøytralt utgangspunkt for andre trinns fortolkning av analyseområdets utvikling.

Aktuelle deloppgaver i trinn 1

A Samle informasjon om analyseområdets opprinnelse og utvikling

Med utgangspunkt i dagens landskap og miljø «dykkes» det i denne arbeidsfasen ned i analyseområdets «historiske rom og kunnskapstank» etter informasjon om den historiske forandringsprosessen. Underveis samles informasjon fra ulike kilder, som underlag for beskrivelse av de historiske lagene og fortellingene.

B Systematisere den innsamlede historiske informasjonen

Den innsamlede historiske stedsinformasjonen systematiseres ved hjelp av *tid/rom-matriser* (tidsvinduer) eller andre teknikker som gir god oversikt over analyseområdets innhold og sammenhenger. Behovene for utdypende undersøkelser, bearbeiding av informasjon og kunnskapshull identifiseres.

C Beskrive og formidle kunnskapen om analyseområdets historiske karakter

På grunnlag av det innsamlede, systematiserte og bearbejdede kunnskapsmaterialet drøftes og beskrives analyseområdets historiske karakter. Det utarbeides kart, kunnskapsoversikter og illustrasjoner som på en pedagogisk måte formidler den opparbejdede kunnskapen og resultatene av arbeidet i trinn 1.

Grunnlag og kilder: Feltstudier, dokumentasjon og registreringer, gamle kart, tegninger og fotografier, beskrivelser, stedsnavn, fortellinger om livet på stedet, muntlige beretninger og samtaler, tradisjoner, informasjon fra medvirkningsprosesser, spørreundersøkelser med mer.

Teknikker: Tid/rom-matrise (tidsvindu), historiske tidsserier, tematiske tidsvinduer, fotorealistiske visualiseringer, dataassisterte tegninger og lignende.

Se eksemplene: ■ Tromsø 26-28, 30 ■ Odda 38-42 ■ Jakobstad 52-53, 59-60 ■ Arboga 64-69 ■ Göteborg 71-72

Trinn 2 - Fortolkende arbeidsfase

Mål: Belyse analyseområdets historiske betydning

Perspektivene på historien endres over tid, både på det individuelle og kollektive plan, etter hvert som verden og samfunnet forandrer seg. Historisk stedsforståelse må med andre ord bygge, ikke bare på kunnskap om stedets opprinnelse, utvikling og karakter, men i tillegg på tverrfaglig tolking av de historiske kontekstene. Spørsmålet som stilles er derfor:

- *Hvorfor har enkelte elementer og karaktertrekk i analyseområdet hatt spesiell samfunnsmessig betydning?*

I diskusjonene om analyseområdets historiske betydning bør det delta personer med ulike kunnskaper og ståsted, slik at meningsutvekslingene får en mest mulig intersubjektiv karakter. Sammen med første trinns faktabaserte kunnskapsunderlag og beskrivelsen av analyseområdets karakter, danner fortolkning av stedets historiske kontekster og betydninger det viktigste grunnlaget for tredje trinns vurderinger av kulturarvens verdier og muligheter.

Aktuelle deloppgaver i trinn 2

A Fortolke analyseområdets historiske kontekster

Kunnskapen fra første trinn drøftes for å få dypere forståelse for hvilke historiske perioder, lag og fortellinger, samt karaktertrekk i analyseområdet, som har hatt spesiell betydning for mennesker og samfunn. Drøftingene skal skje både i historisk og nåtidsperspektiv, men også med sikte på fremtiden.

B Undersøke analyseområdets historiske lesbarhet og tilstand

Det undersøkes hvor historisk lesbare og fattbare de betydningsfulle periodene, fortellingene og fysiske elementene er i dagens landskap og omgivelser. Vurdering av analyseområdets integritet og autenticitet kan bidra til å klarlegge de fysiske sporenes tilstand som bærere og formidlere av historiske betydning.

C Beskrive/formidle analyseområdets historiske betydning

Det gjøres en oppsummerende drøfting av analyseområdets historiske betydning og lesbarhet. Målet er å beskrive stedets betydning, både totalt sett og med vekt på de spesielt betydningsbærende og -formidlende elementene. Beskrivelsen formidles ved hjelp av lesbarhetskart og illustrasjoner.

Grunnlag: Første trinns kunnskapsoversikt og beskrivelse av historisk karakter.

Teknikker: Lesbarhetskart, og for øvrig de samme teknikkene som brukes som i trinn 1, men tilpasset temaene og problemstillingene i trinn 2.

Se eksemplene: ■ Tromsø 29, 31 ■ Odda 43-44 ■ Jakobstad 54-55, 60 ■ Arboga 64-68 ■ Göteborg 72-74

Trinn 3 - Vurderende arbeidsfase

Mål: Belyse analyseområdets kulturhistoriske verdier og muligheter

I tredje trinn vurderes kulturarvens verdier og de kulturhistoriske kvalitetenes robusthet og muligheter som verdi- og bruksressurser. Arbeidet tar utgangspunkt i de to første trinnenes beskrivelser og formidling av analyseområdets historiske karakter og betydning. Der arbeidet omfatter kulturhistoriske ressurser av nasjonal interesse og lovbeskyttede områder anvendes relevante kulturminnefaglige kriterier. Spørsmålet som står sentralt i denne fasen er følgende:

■ *Hvilke elementer og karaktertrekk har spesiell verdi, kan de utvikles og hvor går grensene for hva de tåler?*

Medvirkning er viktig også i denne delen av analysen. Berørte parter bør få anledning til å legge frem og diskutere sine syn og prioriteringer, enten kulturarven ses som en sosial, økonomisk, fysisk eller funksjonell ressurs. Diskusjonene bør også omfatte analyseområdets og de kulturhistoriske kvalitetenes utviklingspotensial, sårbarhet, tålegrenser og endringskapasitet.

Aktuelle deloppgaver i trinn 3

A Vurdere kulturarvens kvaliteter og verdier

Analyseområdets kunnskaps-, opplevels- og bruksmessige egenskaper vurderes. Som verdikriterier legges det, foruten kulturhistoriske kriterier, vekt på områdets betydning, aktuelle mål, strategier og prioriteringer for forvaltning og utvikling av stedets kulturarv.

B Undersøke kulturarvens utviklingspotensial og sårbarhet

Kulturarvens utviklingspotensial undersøkes, med sikte på å belyse alternative muligheter for eksponering, ivaretagelse eller utvikling av stedets kulturhistoriske kvaliteter. Muligheter vurderes uavhengig av eventuelt begrensende forhold. Deretter vurderes kulturarvens sårbarhet/tålegrenser i den aktuelle situasjonen.

C Beskrive og formidle kulturarvens endringskapasitet

På grunnlag av vurderingene av analyseområdets verdier, utviklingspotensial og sårbarhet (muligheter og tålegrenser), beskrives til slutt kulturarvens endringskapasitet. Vurderingen av analyseområdets endringskapasitet er utgangspunkt for neste trinns konkretisering av handlingsrommet. Vurderingene formidles ved hjelp av kart og illustrasjoner.

Grunnlag: Første trinns kunnskapsoversikt og beskrivelse av historisk karakter + andre trinns fortolkning og beskrivelse av historisk betydning.

Teknikker: Tid/rom-matrise, (tidsvinduer), verdi- og sårbarhetskart, mulighetsstudier, illustrasjoner.

Se eksemplene: ■ Tromsø 32-34 ■ Odda 45-48 ■ Jakobstad 56, 61 ■ Arboga 67-69 ■ Göteborg 73

Trinn 4 - Aktiverende arbeidsfase

Mål: Definere analyseområdets handlingsrom

I trinn fire er målet å definere rammene for aktivering av de kulturhistoriske ressursene som gjennom analysens tre første trinn er pekt ut som karakteristiske, betydningsfulle, verdifulle og mer eller mindre utviklingsrettede. Arbeidet bør omfatte både overordnede og mer detaljerte betraktninger, avhengig av analysens geografiske nivå og problemstillinger. Det avgjørende spørsmålet i slutfasen av analysen er følgende:

■ *Hvordan kan stedets prioriterte historiske kvaliteter og ressurser forvaltes og utvikles?*

Kunnskapsmaterialet, resultatene og argumentene fra analysens tre første trinn brukes og bearbeides videre som basis for å begrunne hvilke strategier, virkemidler og tilnærminger som kan brukes for å aktivere kulturarven. Forslagene som legges frem må være relevante i forhold til utfordringene og spørsmålene som var utgangspunktet for analysen, og de må ha en hensiktsmessig form i forhold til den videre bruken. Forslagene bør være forankret blant aktører med faglig kompetanse og ansvar for oppfølging.

Aktuelle deloppgaver i trinn 4

A Definere handlingsrommet

Handlingsrommet for aktivering av kulturarven beskrives. Utgangspunktet er analysens samlede materiale og resultater av kunnskapsbyggende, historiefortolkende og vurderende karakter, den aktuelle forandrings situasjonen, samt geografiske, forvaltningsmessige og faglige føringer.

B Foreslå forvaltningsstrategier og prinsipper

Mulige strategier og prinsipper for ivaretagelse og utvikling av kulturarven innenfor analyseområdet drøftes. Målet er her å komme frem til hvilke overordnede og prinsipielle føringer som skal spilles inn i den tilhørende plan- eller forvaltningsprosessen.

C Vurdere aktuelle virkemidler og tiltak

Til slutt utarbeides råd og anbefalinger vedrørende bruk og forvaltning av de kulturhistoriske ressursene. Rådene og anbefalingene bør omfatte en vurdering av hvilke virkemidler som er mest hensiktsmessige i planleggingen og eventuelle forslag til konkrete løsninger og tiltak.

Grunnlag: Beskrivelsene av de kulturhistoriske ressursenes karakter, betydning, verdier og muligheter.

Teknikker: Tid/rom-matrise, (tidsvinduer), kart, illustrasjoner og beskrivelser.

Se eksemplene: ■ Tromsø 35 ■ Odda 49-50 ■ Jakobstad 56-57, 62 ■ Arboga 64-69 ■ Göteborg 74

Output - Oppsummerende arbeidsfase

Mål: Sammenfatte analysens innhold, resultater og anbefalinger

Når analysearbeidet er gjennomført, gjenstår å oppsummere prosessen og innholdet. Nyten av en slik oppsummerende fase avhenger av formålet med analysen og brukes der det er hensiktsmessig, eksempelvis om den skal fungere som kunnskaps- og beslutningsunderlag for videre planlegging. Oppsummeringen gir da en rask innføring i arbeidets gang, hovedpunkter og konklusjoner.

Trinn (arbeidsfaser)	Sammendrag av DIVE-analysen
Forberedende	Kort beskrivelse av forberedelser, program og gjennomføring, inklusive opplegg for medvirkning.
Trinn 1 – Beskrivende	Kort beskrivelse av analyseområdets historiske karakter, spesielle utviklingstrekk og kjennetegn.
Trinn 2 - Fortolkende	Kort beskrivelse av analyseområdets historiske betydning og spesielle betydningsbærende og –formidlende elementer.
Trinn 3 - Vurderende	Kort beskrivelse av analyseområdets kulturhistoriske verdier, utviklingspotensial, sårbarhet og endringskapasitet.
Trinn 4 - Aktiverende	Kort beskrivelse av analyseområdets handlingsrom, muligheter og ideer for forvaltning/utvikling av prioriterte historiske kvaliteter og ressurser.
Oppsummerende	Kort sammendrag av analysen og de viktigste aspektene som skal danne innspill i tilhørende planarbeid eller annen prosess.

Under bakken ligger det ofte godt bevarte rester etter gårsdagens bylag, gater, hus og konstruksjoner. Arkeologiske kulturminner er viktige kilder til kunnskap om stedets utvikling og det gjelder spesielle lovbestemmelser for planlegging og forvaltning. (Fra DIVE-analysen i Jakobstad. Se side 62).

DIVE-analysens begrepsbruk og teknikker

I det første kapitlets presentasjon av DIVE-redskapet beskrives analysens oppbygging og prinsipper. I dette kapitlet utdypes analysens innhold, begrepsbruk og teknikker. For oversiktens skyld følger utdypingen av begrepene og teknikkene samme rekkefølge som gjennomgangen av analysen på sidene 6-12.

Medvirkning og kommunikasjon

Prosessmedvirkning

En DIVE-analyse bør ideelt sett fungere som en tverrfaglig, medvirkningsrettet og åpen prosess, som gir muligheter for spørrende, kritiske og kreative tanker. Diskusjoner og resonnementer blir dermed bredt forankret og sikrer arbeidets legitimitet og gjennomslagskraft. Medvirkning kan skje på ulike måter, avhengig av behov og ressursituasjon, eksempelvis i form av folkemøter, spørreundersøkelser, medvirkningsgrupper, chat-sider, blogger osv. I tillegg til det demokratiske aspektet, innebærer en medvirkningsprosess at analysen kompletteres med stedskunnskap fra enkeltpersoner og -miljøer med ulik lokal kunnskap og kompetanse.

Skjemaet nedenfor angir forslag til en anbefalt medvirkningsprosess, basert på at en representativt sammensatt arbeidsgruppe, utvalgt på bakgrunn av kunnskapsbehov og lokalsamfunnets sammensetning og interesser, fungerer som diskusjonsforum. Antall møter tilpasses tiden og ressursene som er til rådighet, med 3-4 møter som minimum. Diskusjonsunderlag og referater fra prosessen bør tas vare på som del av analyse materialet. DIVE-analyser kan naturligvis også gjennomføres uten at medvirkningsaspektet vektlegges spesielt, enten fordi det primært er behov for et rent faglig kunnskapsunderlag, eller fordi medvirkningsaspektet er ivaretatt i andre deler av prosessen.

Møter og tema	Aktiviteter
Forberedende møte og kopling til trinn 1	Presentasjon av analyseprogram, utfordringer og aktiviteter i det første trinnet. Diskusjon om prosjektlederens (Ps) oppgaver til neste møte.
Mellom møtene	P arbeider frem underlag for diskusjon i arbeidssgruppen.
T1 Analyseområdets historiske karakter og kopling til trinn 2	P presenterer underlag for diskusjon i arbeidssgruppen. Avklare oppgaver og aktiviteter frem til neste møte.
Mellom møtene	P arbeider frem underlag for diskusjon i arbeidssgruppen.
T2 Analyseområdets historiske betydning og kopling til trinn 3	P presenterer underlag for diskusjon i arbeidssgruppen. Avklare oppgaver og aktiviteter frem til neste møte.
Mellom møtene	P arbeider frem underlag for diskusjon i arbeidssgruppen.
T3 – Analyseområdets verdier/ muligheter og kopling til trinn 4	P presenterer underlag for diskusjon i arbeidssgruppen. Avklare oppgaver og aktiviteter frem til neste møte.
Mellom møtene	P arbeider frem underlag for diskusjon i arbeidssgruppen.
T4 – Analyseområdets handlingsrom og oppstart rapport	P presenterer underlag for diskusjon i arbeidssgruppen. Avklare innhold og fremdrift i sluttrapport.
Mellom møtene	P arbeider frem et forslag til rapport for diskusjon i arbeidssgruppen.
Oppsummerende prosjekt- og rapportmøte	P presenterer utkast til rapport. Avklare behov for justering i endelig rapport og innspillet til planarbeidet.

2001

1962

1925

1905

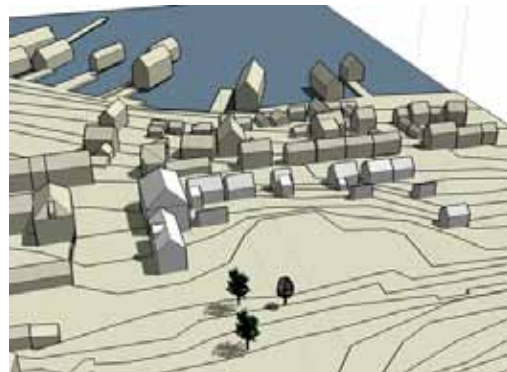
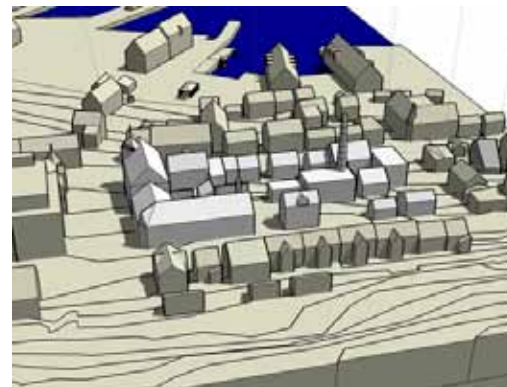

1870

Eksempel på tidsserie fra DIVE-analyse i Glommen, som formidler utviklingen i et analyseområde i perioden 1870-2001 ved hjelp av enkel fotorealistisk visualiseringsteknikk. (se side 78, Karlsson, S)

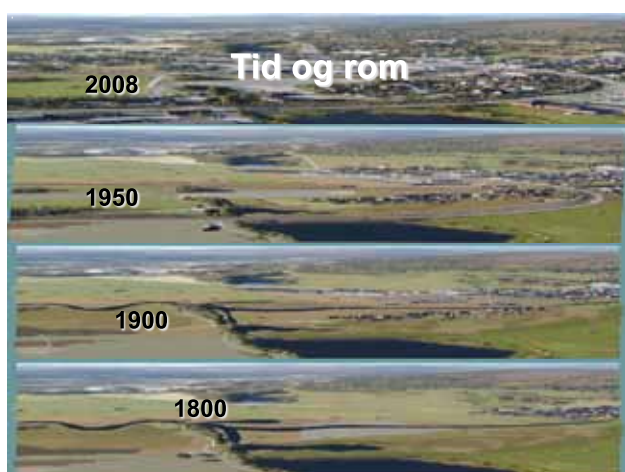
Kommunikasjon og formidling

For at en DIVE-analyse skal få gjennomslag, kreves også effektiv kommunikasjon og formidling av prosessens gjennomføring og innhold. Forståelse for analysens mål, resultater og konklusjoner øker dersom kunnskapsinnsamlingen, tolkningene og vurderingene formidles ved hjelp av pedagogisk gode visualiseringsteknikker. Rekonstruerte kart og fotorealistiske visualiseringer, som viser analyseområdets utvikling og landskaps- og samfunnsmessig kontekster, er spesielt virkningsfulle hjelpemidler. De kan anvendes for å trekke oppmerksomheten mot spesielle karaktertrekk og stedskvaliteter. Nyttan av god visualisering ligger ikke nødvendigvis i de historiske representasjonenes nøyaktig. Muligheten for å involvere personer og lokalsamfunn i analysearbeidets utfordringer og muligheter kan være en viktigere målsetting.

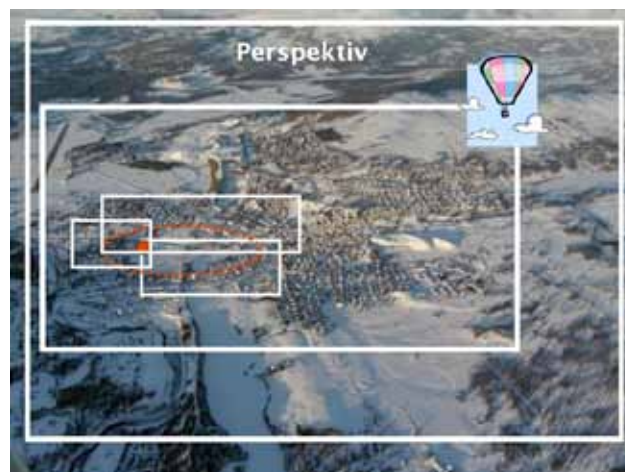

Eksempel på tidsserie som formidler utvikling i form av enkle 3D-modeller. Se DIVE-analyse Tromsø side 28

Analyseområdetets historiske karakter

Analyseområdet er både et historisk rom og en kunnskapstank, der fortidas utvikling og fortellinger i billedlig forstand ligger lagret. Gjennom DIVE-analysens kunnskapsdykk samles opplysninger om forhold og faktorer som har påvirket og formet dagens omgivelser og miljø.

Illustrasjonen viser hvordan en i DIVE-analysen betrakter analyseområdet fra ulike flyhøyder. Stor flyhøyde gir et vidvinklet perspektiv og grunnlag for å forstå landskapets og samfunnets sammenhenger på overordnet nivå. Bildene er imidlertid grovkornet og gir begrenset detaljkunnskap om landskapet og miljøet. Liten flyhøyde gir derimot detaljerte bilder, men manglende grunnlag for å lese og oppfatte de overordnede kontekstene.

Historisk rom og kunnskapstank

I forbindelse med innsamlingen av historisk informasjon er det formålstjenlig å betrakte analyseområdet som et historisk rom; en kunnskapstank der innholdet i analyseområdets utviklingsprosess, både den materielle og immaterielle, oppbevares. Billedlig tenkt ligger historien lagret kronologisk og lagvis i kunnskapstanken. Fra nåtidslaget, som er det øverste, nyeste og best dokumenterte historiske sjiktet, følger analysen landskapets og omgivelsenes utviklingsspor og røtter tilbake lag for lag. Jo dypere det dykkes, jo svakere blir de historiske ledetrådene og antallet kunnskapshull øker. Gjennom dykkene kan likevel kunnskapen og muligheten for å forstå områdets ytre og indre historiske kontekster og innhold øke. Utforskning av kunnskapstanken og organisering av informasjon egner seg spesielt godt som medvirkningstema.

Historisk karakter / karaktertrekk

Med historisk karakter menes i DIVE-analysen en beskrivelse av naturlige og samfunnmessige utviklingsforhold, elementer og faktorer som har preget og formet stedet. Maktforhold, religion, sosiokulturelle faktorer, økonomi, teknikk, næringsliv, kommunikasjon, byutviklingsideologier, arkitektoniske

uttrykk og lignende er alle eksempler på formende krefter. Karaktertrekk er en betegnelse på funksjonelle, strukturelle og visuelle delaspekter og –egenskaper, som på ulike vis kjenner ut omgivelsene og miljøet, eksempelvis bruksmønstre og tradisjoner, bebyggelses- og kommunikasjonsstrukturer, bysilhuetter og bygningsfasader.

Historisk kontekst

Med historisk kontekst menes de natur- og kulturbetingede forholdene og faktorene som forklarer tid og rom sammenhengene i landskapet og omgivelsene. Alle spor etter hendelser og bruk, arealbruk, produksjonsprosesser, næringsvirksomheter osv. i et by- eller jordbrukslandskap bærer i seg fortellinger om fortidens samfunnmessige kontekster. Innsamling av informasjon om de historiske kontekstene og tolking av hva de betyr er en av DIVE-analysens viktigste oppgaver.

TEMA		ROM				
		Undersøkelsesnivåer Samfunn, landskap, bygd miljø				
T I D	Analyseområdets kulturhistoriske:	Overordnet kontekst, struktur, miljø, element	Kontekst, struktur, miljø og element -områdenivå	Kontekst, struktur, miljø og element - lokalt nivå	Kontekst, struktur, miljø og element - detaljnivå	
		<ul style="list-style-type: none"> • Karakter • Betydning • Verdier/muligheter • Handlingsrom 				
	Fremtid					
	Nåtid					
Fortid						

Tid/rom-matrisen er anvendelig som verktøy i alle analysetrinnene, som kunnskapsoversikt og grunnlag for å diskutere analyseområdets karakter, betydning, verdier/muligheter og handlingsrom. Vertikalt (langs tidsaksen) representerer matrisens kolonner analyseområdets utvikling, både kronologisk og tematisk. Horisontalt vises utviklingen på ulike undersøkelsesnivå (flyhøyder).

Tid/rom-matrise (tidsvindu)

Det historiske materialet som samles inn gjennom «kunnskapsdykkene» må organiseres for å kunne brukes effektivt som kunnskapsbank og underlag for analysens fortolkende og vurderende aktiviteter. I DIVE-analysen er det hensiktsmessig å la en *tid/rom-matrise (tidsvindu)* fungere som systematiseringsredskap. Ved hjelp av matrisen sorteres, lagres og formidles informasjon om analyseområdets historiske innhold og sammenhenger, på ulike geografiske nivå. Ved hjelp av matrisen kan det lages horisontale og vertikale tidsserier på ulike geografiske nivå, som anskueliggjør hvordan ulike naturlige prosesser eller kulturuttrykk har utviklet seg. I forbindelse med web-basert formidling kan tid/rom-matrisen fungere som informasjonsarkiv. «Vindusrutene» eller cellene fungerer da som lenker til utfyllende informasjon. Matrisen kan brukes som kunnskapsreferanse og diskusjonsunderlag både i den beskrivende, fortolkende, vurderende og aktiverende analysefasen.

Bruk av matriser

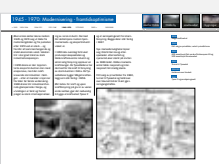

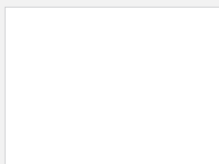

Innen tid/rom-matrisen kan tas i bruk som systematiseringsredskap, må det tas stilling til hvordan hovedparametrene *tema, tid og rom* skal uttrykkes og organiseres, samt på hvilke undersøkelses- og detaljningsnivå det skal arbeides.

Tema: Temavalget gjenspeiler kunnskapsbehovet og er et aspekt ved både tiden og rommet. Temaer kan for eksempel være utviklingsmessige perioder, næringsgrunnlag, fysisk formende prosesser og hendelser, kommunikasjoner, landskapets, bebyggelsens og industriens historie, fortellinger om livet på stedet osv. I hovedsak bør temaene som skal undersøkes være avklart i forkant av analysen. Det er likevel naturlig at spørsmål om tema dukker opp underveis, etter hvert som nye momenter og undersøkelsesbehov melder seg.

Tid: Langs matrisens vertikale tidsakse befinner nåtiden seg øverst, og så følger fortidens lag under, så langt oppgaven krever. I tillegg kan fremtidsutviklingen legges inn som et eget lag over nåtidslaget, dersom det er ønskelig å undersøke forholdet mellom aktuelle fremtidsplaner, –prosjekter og stedets nåværende karakter. Valg av tidsinndelinger skal bygge opp under temavalget og kan gjøres på ulike måter. De kan omfatte enkle kartlegginger av utviklingshistoriens hovedpunkter og spesifikke inndelinger av stedets historiske kronologi. Ofte kan betydningsfulle «brudd» eller «knekkpunkter» kjennetegne den historiske utviklingsprosessen og være en pedagogisk begrunnelse for tidsinndelingen. En annen og mer pragmatisk tilnærming er å ta utgangspunkt i tilgjengelig kunnskapsmateriale, som kart, fotografier eller andre historiske data, og se hva slags oppdeling det gir. Hvordan tidsintervallene enn gjøres, risikerer en med en altfor detaljerte inndelinger, å måtte behandle store mengder historisk informasjon.

Rom: Langs matrisens horisontale, fysisk-romlige akse vises utviklingsprosessens uttrykk og avtrykk i landskapet og omgivelsene på ulike geografiske nivå. En bred kartlegging av analyseområdets ytre og indre historiske kontekster og innhold forutsetter undersøkelser på ulike nivå. Med undersøkelsesnivå menes «flyhøyden» og skalaene for betraktning av analyseområdets materielle og immaterielle historiske innhold. Flyhøyde påvirker betrakterens perspektiv og forutsetninger for lesing, tolkning og vurdering av analyseområdet, både i bokstavelig og mer overført betydning. Flere flyhøyder og perspektiv øker muligheten for å forstå hva analyseområdet dypest sett «handler om». Ofte vil det være hensiktsmessig å velge tre eller fire undersøkelsesnivå, fra overordnet til detalj. De utvalgte nivåene bør tilpasses behovet for kunnskap om analyseområdets historiske, samfunns- og landskapsmessige situasjon.

Tid/rom-matrise som digitalt arkiv

	Overordnet nivå	Bymessig nivå	Områdenivå	Bygningsnivå
2003 Nåtid				
1970-2003 Miljøvern, omsetningssvikt, konkurs				
1945-1970 Modernisering og fremtids- optimisme				
1921-45 Skiftende tider, konkurs og nye eiere				
1906-21 Etablering av industrien: fra bygd til by				
1850-1906 Turisme, vakker natur				
Før 1850 Bondesamfunn, selvberging, kirkested				

Eksempel på tid/rom-matrise som digitalt arkiv. Tabellen viser hvordan kortfattet informasjon om stedets historiske utvikling kan samles på en A4 side. (Eksemplet er sammensatt av oppslag fra stedsanalyse Odda 2008, se side 38-42)

Analyseområdet historiske betydning

Byens bebyggelse, rom og elementer har hatt forskjellige funksjoner og dermed ulik historisk betydning. Dette er ofte spesielt tydelig i sentrum, hvor minner fra byens utviklingsfaser står side om side. Kristiania torv, 2005. Oslo.

Historisk betydning

I DIVE-analysen er det analyseområdets historiske betydning som fremfor alt begrunner kulturarvens verdi. Prosessen for å finne frem til hvilke elementer, karaktertrekk og forhold som har hatt og har samfunnsmessig betydning er derfor en viktig utfordring. Viktige perioder og fortellinger i stedets historie har ikke nødvendigvis etterlatt seg lesbare spor i dagens land-

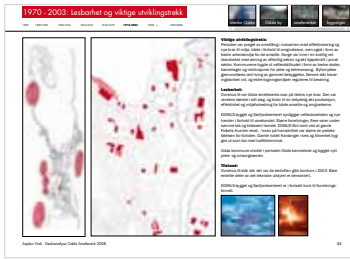
skap. De kan de være fjernet, integrert i nye elementer, eller kanskje ligger de skjult under bakkenivå. Det er heller ikke sikkert at de historiske sporene som faktisk finnes, representerer historisk og samfunnsmessig betydningsfulle karaktertrekk eller fortellinger. De historiske sporene vil trolig ha et annet meningsinnhold for oss i dag enn for menneskene som satte dem. Det historiske rommets og landskapets betydning må derfor tolkes og drøftes i lys av sine historiske og samfunnsmessige kontekster.

Historisk lesbarhet

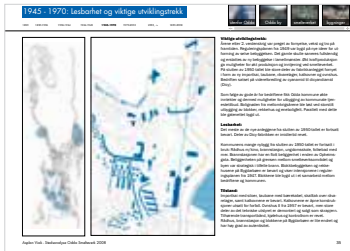
Omgivelsene, det være seg i by eller land, er et resultat av utviklingsprosessens drivkrefter, hendelser og bruk. Noen steder er det lett å oppfatte tidens gang og avtrykk, mens det andre steder kan være vanskelig forstå den historiske utviklingen, spesielt i tettbygde områder med stort utbyggings- og endringspress. Med historisk lesbarhet menes at fortiden kan «leses» i dagens landskap og omgivelser. Eksempler på historisk lesbarhet kan være at tidligere byplanlag fremdeles er tydelige i dagens by, eller at de naturlige havneforholdene som var årsak til stedets opprinnelse fremdeles er fattbare. For folk flest er historisk lesbarhet trolig en forutsetning for å kunne forstå stedets utvikling. Historisk lesbarhet er dermed et viktig verdikriterium.

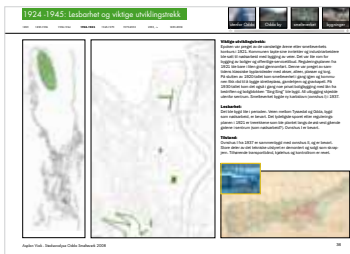
Historisk lesbarhet: Den opprinnelige havnen i Arboga. Foto: Arboga kommune.

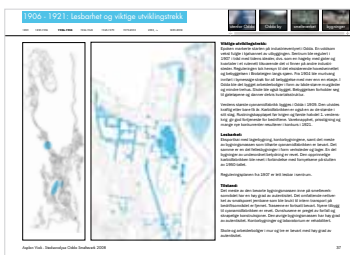
Perioden 1970-2003

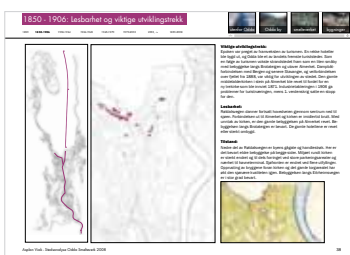
Perioden 1945-1970

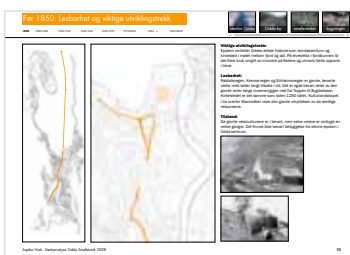
Perioden 1921-45

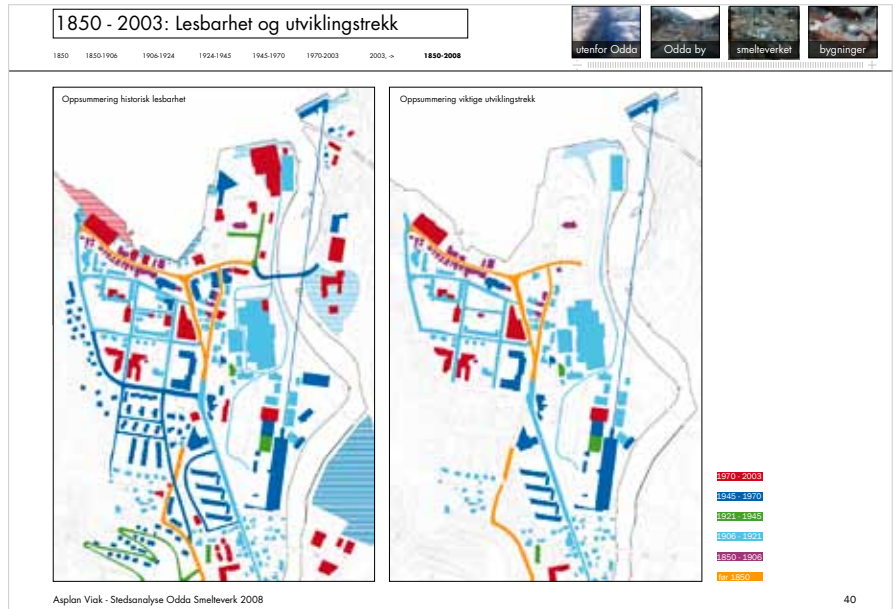
Perioden 1906-21

Perioden 1850-1906

Lesbarhet fra før 1850

Serien til venstre viser lesbare spor fra ulike perioder i byutviklingen i vår tids bylandskap. I oppslaget over er lesbarhetskartene lagt over hverandre og bidrar samlet til å forklare innholdet og sammenhengene i dagens by. (Fra Stedsanalyse Odda 2008. Se side 43-44)

Autentisitet og integritet

Autentisitet og integritet er to sammensatte begrep som utfyller hverandre. Sammen med begrepet *historisk lesbarhet*, uttrykker de i hvilken grad miljøer, strukturer og enkeltelementer i landskapet og omgivelsene fungerer som bærere og –formidlere av stedets historiske karakter og betydning.

Autentisitet handler om de historiske ressursenes opprinnelighet, i relasjon til egenskapene de hadde på definerte punkter i historien. Det kan være en renessansebyplan som fremdeles har elementer av det opprinnelige i seg, eller en autentisk funksjonalistisk husfasade fra 1930-tallet. Autentisitet kan betegne både kulturarvens materielle egenskaper, form og innhold, de kreative prosessene bak utviklingen, sosiale sammenhenger, funksjonell og strukturell organisering med mer.

Integritetsperspektivet beskriver på by-/ områdenivå kulturarvens funksjonelle, strukturelle eller visuelle grad av intakthet. *Funksjonell integritet* kan for eksempel bety at bruken av bygningene i et miljø (elementene i et system) eller i en industriell produksjonsprosess (produksjonsutstyret) er intakte og virksomme i dag. *Strukturell integritet* beskriver i hvilken grad elementene er fysisk intakte, eksempelvis hvor lesbar den opprinnelige helheten i nevnte renessansebyplan fremdeles er i dagens by. *Visuell integritet* handler om hvor helhetlig bevart de funksjonelle og/eller strukturelle karaktertrekkene er i forhold til det opprinnelige bybildet.

Analyseområdet verdier og muligheter

Vernebygget og domkirkeruinene, Hamar. Eksempel på at kulturarven kan utvikles gjennom kombinasjonen kontinuitet/forandring, både som kilde til kunnskap, og som opplevels- og brukskvalitet. Foto: Riksantikvaren.

Kulturarvens verdi

Kulturarven er en uerstattelig *kilde til kunnskap* om den historiske utviklingen, om menneskenes forhold til hverandre og naturen, om tidligere tiders tilgang til og bruk av ressurser, om næringsvirksomhet og bruksformer, og om menneskenes sosiale, religiøse og rituelle liv. Bevaring av *kunnskapsverdier* gjør det mulig for fremtidige generasjoner å stille nye spørsmål og foreta nye tolkninger av fortiden. Jo mer vi vet om stedet og landskapet, jo lettere er det å lese og forstå. Kulturarvens verdier gir muligheter for *opplevelser* av ulike slag. Kulturmiljøet i byen og på landsbygden står for kontinuitet, variasjon, kontrast og karakter. Det gir mulighet for gjenkjennelse og tilhørighet, men også nysgjerrighet, kunnskapstørst, undring og nærhet til fortiden, og kan i tillegg være en viktig identitets-skapende faktor. Kulturarven representerer også *bruksverdier* og store samfunnsinvesteringer, som har betydning i et bærekraftperspektiv. Å utvikle kulturarvens bruksverdi kan handle om å ta vare på bygninger, dyrkbare arealer, infrastruktur, tradisjonelle kunnskaper og ferdigheter, kulturelle og sosiale ressurser med mer. Tradisjonelt bruker kulturminneforvaltningen en rekke kriterier for å vurdere kulturarvens verdi. Kunnskapsverdi vurderes f.eks. ut fra kulturarvens representativitet, sammenheng og miljø, autentisitet, fysisk tilstand osv.; Som grunnlag for opplevelse vurderes også sammenheng og miljø, men i tillegg faktorer som identitets- og symbolverdi, arkitektonisk og kunstnerisk kvalitet mm.; Kulturarvens bruksverdi kan vurderes ut fra økonomiske, funksjonelle og økologiske parametre.

I DIVE-analysen brukes informasjonen fra de to første trinnenes kunnskapsopparbeidelse og tolkninger som grunnlag for å vurdere hvordan analyseområdets historiske karakter og betydning, lesbarhet, autentisitet og integritet samlet kan bygge opp verdiargumentasjonen. Kulturarvens verdi betraktes som en refleksjon av de sosiale og kulturelle kontekstene den er del av. Hvordan enkeltpersoner og samfunnet verdsetter kulturarven kommer an på holdninger og prioriteringer, og de varierer over tid. Bygninger og bebyggelsesstrukturer har for eksempel historisk verdi hvis de vurderes som betydningsfulle uttrykk for sin tid eller på tvers av tiden, enten som kilder til kunnskap om fortiden, grunnlag for opplevelse eller fordi de er viktige i et bruksmessig perspektiv.

Kulturarvens utviklingspotensial

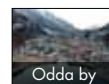
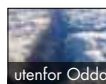
Med uttrykket *kulturarvens utviklingspotensial* menes i DIVE-analysen at visjonene for forvaltning og bruk av de kulturhistoriske karaktertrekkene og ressursene i analyseområdet beskrives uten at det legges avgjørende vekt på situasjonens eventuelle begrensninger. Hensikten er å tegne et mulighetsbilde, på samme måte som planer og prosjekter, som tar i bruk kulturarven på nye og utradisjonelle måter, ofte begynner med mer eller mindre (u)realistiske fremtiddscenarier. Visjonenes faktiske gjennomførbarhet må deretter vurderes i forhold til kulturarvens sårbarhet og tålegrenser, samt i forhold til de plan- og forvaltningsfaglige, tekniske, økonomiske og politiske realitetene.

Skansen Kronan i Göteborg. Landemerke og symbol i bybildet som er sårbart i forhold til dagens utbyggingspress. Se side 70-74. Foto: Kulturmiljøbild, Riksantikvarieämbetet

Kulturarvens verdi, muligheter og begrensninger

import/råvarer karbid cyanamid dicycyanamid fellesanlegg eksportkai

Del	Nr	Byggningsnavn	Oppført	Epoke	Status	Eier	Verdi	Utviklingspotensial	Sårbarhet	Endringsk apasitet	Forslag vern
I	006	Hengebro over elva Opo	19??	4	Interesse- område fredning	SNU	Broa er et interessant kulturminne som viser koblingen mellom eksport- og importkai. Fremstår som et lite landemerke ved utløpet av elva.	Broa kan inngå i en helhetlig grønnstruktur med gangveier langs elvebredden.	Liten tålegrense for endringer.	Liten	Vernes
I	008	Bro over elva v/importkai	19??	2		SNU	Sammen med hengebroa (I 6) viser denne koblingen mellom eksport- og importkai. Broa i seg selv har liten egenverdi.	Broa kan inngå i en helhetlig grønnstruktur med gangveier langs elvebredden.	-	Liten	Uten verdi
I	009	Importkai	1956	3	Interesse- område fredning	SNU	Importkaia er et viktig kulturminne for formidlingen av produksjonsgangen i en bedrift som var avhengig av import av råvarer sjøveien.	Kaia i seg selv har lite utviklingspotensial ut over funksjonen kai.	-	Liten	Vernes
I	012	Beskyttelsestak over vei	1956	3	m.fredet	SNU	Se omtale under taubane (I 13). Beskyttelsestaket har i tillegg opplevelsesverdi knyttet til motivet som "byport".	Ingen utviklingspotensial.	-	Stor	Vernes
I	013	Taubane	1956-57	3	m.fredet	SNU	Taubanen er et viktig kulturminne for formidlingen av produksjonsgangen i en bedrift som var avhengig av importerte råvarer som kom sjøveien. Silo på importkai, taubane med bæreveier, master, beskyttelsestak og skalltak utgjør samlet et komplett anlegg.	Taubanen har lite potensial for utvikling, ny bruk til personbefordring anses lite realistisk på grunn av kostnadene og begrenset attraksjonsverdi.	Bæreveieren er viktig for å forstå at dette er en taubane. Fjernes denne vil mastene framstå som løsrevne fragmenter.	Liten	Vernes

Eksempel på hvordan DIVE-analysens kvalitative vurderinger kan samles i en tabell. (Fra Stedsanalyse Odda 2008. Se side 46-48)

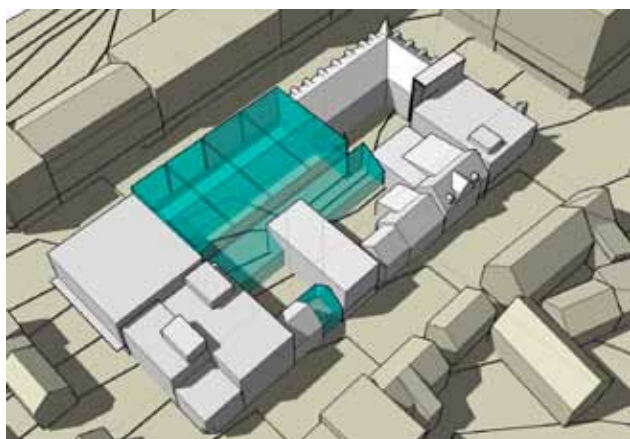
Kulturarvens sårbarhet / tålegrense

En DIVE-analyse vil ofte være del av planprosess, der endring og utvikling av de fysiske omgivelsene er tema. I en slik situasjon er det viktig å undersøke kulturarvens sårbarhet og evne til å absorbere eller dra nytte av ulike aktuelle endrings-situasjoner. Derved er det også mulig å definere grensene mellom endringsforslag som er henholdsvis akseptable/ikke-akseptable i forhold til mål for forvaltning av kulturarven. Kulturarvens *sårbarhet* kan defineres som sannsynligheten for reduksjon eller tap av definerte verdier, som følge av indre eller ytre påvirkning. *Tålegrensen* angir kulturarvens robusthet, det vil si punktet, eller grensenivået som markerer overgangen fra et verdinivå til et annet. Overskridelse av tålegrensen innebærer at definerte verdier endres, helt eller delvis.

Kulturarvens endringskapasitet

I DIVE-analysen oppsummeres de kvalitative vurderingene av kulturarvens verdi, utviklingspotensial og sårbarhet/ tålegrenser i det som kalles analyseområdets *endringskapasitet*. Vurdering av endringskapasitet er en form for konsekvensutredning der hensikten er å komme frem til analyseområdets kulturhistoriske handlingsrom. Den samlede muligheten for å tilpasse og/eller utvikle kulturarven, i forhold til foreslåtte endringer i omgivelsene, kan vanskelig uttrykkes i eksakte vendinger og er en tverrfaglig utfordring. Hensikten er at vurderingen av kulturarvens og stedets endringskapasitet skal kunne brukes som innspill i siste trinns konkretisering av forutsetningene og rammene for aktivering av de kulturhistoriske ressursene i planleggingen.

Analyseområdet handlingsrom

Eksempler på visualisering av analyseområdets handlingsrom. (Øverst, Stedsanalyse Odda, se side 50. Nederst, kulturhistorisk stedsanalyse Tromsø, se side 35)

Handlingsrom

I DIVE-analysen beskriver *handlingsrommet* mulighetene og rammene for forvaltning, bruk og utvikling av analyseområdets kulturhistoriske ressurser og verdier. I beskrivelsen av handlingsrommet inngår en vurdering av hvilke strategier og prinsipper som på ulike måter kan ivareta hensynene til prioriterte karaktertrekk og kvaliteter, både på kort og lang sikt. I beskrivelsen er det også naturlig å inkludere konkrete synspunkter på hvilke virkemidler og tiltak som kan aktivere kulturarven i relasjon til analysens utfordringer og problemstillinger. Handlingsrommet bør visualiseres.

Forvaltningsstrategier og -prinsipper

Ivaretagelse av kulturarven som ressurs i planlegging og stedsutvikling krever tiltak og løsninger som forutsetter ulike forvaltningsstrategier og –prinsipper. Målet er å finne løsninger som gir svar på analysens begrunnelser og prioriteringer. I vurderingene av handlingsrommet tas det stilling til hvilke former for sikring, vern og balanserte plan- og forvaltningsprinsipper som best ivaretar målsettingene. Blant mulighetene nevnes her:

- Narrativt vern, med vekt på analyseområdets historiske lesbarhet og fortellerevne
- Strukturelt vern, med vekt på å sikre og utvikle viktige historiske strukturer
- Anekdotisk vern, med vekt på å bevare enkeltobjekters formidlingsverdi
- Musealt vern, med vekt på sikring av autentiske historiske kvaliteter
- Konsolidering og styrking av eksisterende, i seg selv ikke verneverdige, verdier
- Historisk rekonstruksjon, som ledd i en overordnet forvaltningsstrategi

Virkemidler og anbefalinger

Strategiene og prinsippene følges opp av råd om hvilke virkemidler og anbefalinger som på ulike måter kan sikre en helhetlig og gradert forvaltning av kulturarven i analyseområdet. Virkemidler kan være:

- Informasjon, kunnskapsformidling og samarbeid med lokale aktører
- Juridiske virkemidler (Plan- og bygningsloven, Kulturminneloven/særlover)
- Økonomiske virkemidler (flere sektorer kan ha ansvar for forvaltningen)
- Verne- og forvaltningsplaner (på overordnet og mer detaljert nivå)
- Praktiske virkemidler (retningslinjer vedrørende skjøtsel, vedlikehold osv.)

DIVE-analyser i praktisk bruk: Eksempler

Middelaldergate i Arboga. Foto. Arboga kommune

Introduksjon

De seks analysene som inngår i veilederens eksempelsamling viser DIVE-tilnærmingens bruksmuligheter i bylandskap og –områder med forskjellig kulturhistorisk innhold og tidsdybde, planleggings- og utviklingsbehov. Analysene er gjennomført i norske, svenske og finske byer, i henhold til lokale forutsetninger og med ulike grader av kommunal forankring, medvirkning og tverrfaglighet i gjennomføringen. Les mer om de forskjellige prosjektene på www.riksantikvaren.no (Prosjekter)

Norge

Tromsø og Odda er de to norske bidragene i eksempelsamlingen. Det har vært et mål å undersøke hvor godt DIVE-tenkningen lar seg bruke til å analysere to vidt forskjellige problemstillinger og miljøer.

Tromsø: I Tromsø er det gjennomført en DIVE-analysen i et av 1800-tallets sentrumskvartaler. Utbyggingspresset sprenger grensene for den historiske arealutnyttelsen og representerer en plan- og forvaltningsmessig utfordring for både plan- og kulturminnemyndigheter. Analysen undersøker handlingsrommet for utnyttelse av et sentralt kvartal med blandet bebyggelse fra 1800- og 1900-tallet. Hensikten har vært å utvikle en mal for analyse av i de historiske kvartalenes utviklingsmuligheter og begrensninger, for bruk i tidlig prosjektplanlegging og kommunal saksbehandling. Analysen er utført av Fredrik Prøsch Arkitektkontor AS (se side 75).

Odda: I Odda ble DIVE-analysen brukt til å undersøke handlingsrommet for vern, bruk og utvikling av de kulturhistorisk verdifulle konstruksjonene i det nedlagte smelteverket, både som industrielt kulturminne og –miljø, og som integrert element i byens sentrumsutvikling. I veiledningen inngår bare noen utvalgte sider av analysen. Analysen er gjennomført av Asplan Viak AS v/Harald Tallaksen (se side 75). Analysen kan lastes ned i fullversjon fra www.riksantikvaren.no (Prosjekter)

Finland

Jakobstad (Pietarsaari): DIVE-analysen er anvendt på to nivåer: På overordnet nivå for å lage et kulturmiljøprogram for byens sentrale del, gjennom kartlegging av kulturhistorisk verdifulle bygninger og offentlige rom i området som helhet, klassifisering av trusler og klarlegging av behovet for å justere detaljplaner og byggebestemmelser. Stedsanalysen er deretter utdypet i et pilotkvartal i byens sentrum, et kulturmiljø av nasjonal interesse, som er under transformasjon til nye formål. Analyse materialet er utarbeidet av en arbeidsgruppe i staden Jakobstad (se side 76).

Sverige

De svenske eksemplene fra henholdsvis Arboga og Göteborg viser hvordan man ved hjelp av DIVE-analysens tid/rom-matriser kan systematisere og presentere eksisterende kunnskap fra ulike kilder. Analysene er utført av Ann Mari Westerlind ved Riksantikvarieämbetet (se side 77).

Arboga: Hvordan DIVE kan anvendes som underlag for en diskusjon i kommunen om hvilke spørsmål, knyttet til byens rom og bebyggelse, som er viktige å løse i en framtidig utdyping av oversiktsplanen. Analysen kommer også til å brukes som informasjon til allmennheten.

Göteborg/Skansberget: Analysen viser hvordan DIVE kan brukes til å presentere ett omfattende underlagsmateriale på en pedagogisk måte gjennom å sette en kulturhistorisk betydningsfull del av storbyen inn i en større sammenheng. Dette gjøres ved å lage en oversiktlig presentasjon av områdets utvikling, betydning, verdi, sårbarhet, og anbefalinger for fremtiden.

Kulturhistorisk stedsanalyse – Meierikvartalet

1800-talls trebyen Tromsø representerer kulturhistoriske interesser på nasjonalt nivå. Utbyggingspress og høy utnyttelse er i ferd med å gradvis forandre de historiske kvartals- og bebyggelsesstrukturenes karakter. Byen står i fare for å miste viktige kulturmiljøer. Dette er bagrunnen for gjennomføring av en DIVE-analysen i et av byens sentrumskvartaler.

Mål og program for den kulturhistoriske stedsanalysen

- Teste og videretvikle DIVE som analyse i sammensatte og sårbare byområder
- Utvikle kunnskap om analyseområdets handlingsrom, som innspill til sentrumsplanen
- Utvikle grunnlag for konstruktiv diskusjon om kulturmiljøer og kulturminner som ressurs i Tromsø

Aktuelle tidsperioder: Kvarthalsetableringen på 1870-tallet; Meieriets virksomhetsperiode 1907-60; 1960-2008.

Tema: 1800-tallets trehus; Meieriet; Etterkrigs- og nyere arkitektur.

Analyseområdet

Kjernen i analyseområdet er Meierikvartalet. Meierikvartalet omfatter bygårder fra ulike perioder i tidsrommet 1870 - 1970 og ble valgt som analyseområde fordi det er del av 1800-tallets kvartalsstruktur og bærer i seg mange av byens generelle problemstillinger. Kvartalet ligger inntil byens sentrum og har et ubebygget, sammenhengende areal på ca. 1 daa.

Bruk av resultater

Kommunen ønsker at analysen skal fungere som lærestykke i utarbeidelse av fremtidige reguleringsplaner. Ved å anvende analysemetoden som del av planprosessen må planleggeren argumentere sin holdning til kulturmiljøet ut fra en dypere forståelse av miljøets betydning.

Illustrasjoner viser sentrumsplanens forslag til bevaring av kulturhistoriske kvaliteter i analyseområdet.

Meierikvartalet tangeres av byens hovedgate og en av byens fem allmenninger.

- Analyseområde
- Meierikvartalet

Tromsø 1878 (Akvarell av O.E.)Holmboe)

Trinn 1: Byens utvikling

Tidsdimensjon	Romlige dimensjoner	
	BYLANDSKAP	BYDEL
1960 - 2008 Omforming Funksjonsendring	 <p>Bylandskap med uklar avgrensning. Allmenningene er stengt mot utmarka. Brufor-bindelse til fastlandet.</p>	 <p>Bykart 2007</p> <p>Store næringsbygg langs sjøsiden. Kvarталstrukturen trues på grunn av press på byens arealer. Fiskergaten er gjenbygget mot sjøsiden.</p>
1906 - 1960 Industri	 <p>Bylandskap med uklar avgrensning. Byens kvartalstruktur overlapper den uregulerte strukturen. Allmenningene er stengt mot utmarka. Båttforbindelse til fastlandet.</p>	 <p>Bykart 1941</p> <p>Den radiære strukturen og kvartalstrukturen har stor integritet. Del av bebyggelsen på Nerstranda rives for å gi plass til Strandtorget. Ferjekaja ved Strandtorget viktig anløpssted.</p>
1870 - 1906 Vekst	 <p>Bylandskap med klar avgrensning. Den rektangulære byplanen er fullført sør for Strandskillet. Allmenningene har direkte kontakt til kulturlandskapet.</p>	 <p>Bykart 1903</p> <p>Den radiære strukturen og kvartalstrukturen er intakt. Sentrumsfunksjoner lokaliseres langs Strandskillet. Langs Storgata og Grønnegata etableres boliger.</p>
1794 - 1870 By-etablering	 <p>Bylandskap med klar avgrensning. Byens kvartalstruktur møter den uregulerte organiske strukturen langs sjøsiden. Allmenninger innført som prinsipp.</p>	 <p>Kystkart 1842</p> <p>Byens avgrensning i sør ligger i Strandskillet. Elveløp definerer retningen. Uregulert bebyggelse langs sjøfronten omfatter tilflytta kirkestuer og bolighus.</p>
1700 - 1794 Tettsted	 <p>Uregulert struktur langs sjøsiden sør og nord for kirkestedet Prostneset. Kirken eier landområder sør for Prostneset, derav navnet Prestenget.</p>	 <p>Illustrasjon Kjell Lindberg.</p> <p>Kirkestuene på Prostneset før utviklingen av boliger, sjøhus og brygger langs sjøsiden.</p>
- 1700 Kirkested og forsvarsverk	 <p>Prostneset er markert med mørk farge. Her er gjort funn fra en kirkegård fra middelalderen. Festningsanlegget Skansen lenger nord antas å være anlagt i middelalderen.</p>	

Trinn 1: Historisk oversikt

Romlige dimensjoner

HOVEDSTRUKTUR

Strandskillet 2007.
Karl Johan kvartalet under omforming.

Strandskillet er byggate med mye trafikk. Eiendommer langs gata omformes. Høy utnyttelse.

KVARTAL

Flyfoto c. 2005.
(Byarkivet Tromsø kommune)

Spor etter flere tidsperioder. Ubebyggt sammenhengende areal på ca. 1000 m².

BYGÅRDER

Storgata 30. Foto 2007

Næringsbygg fra etterkrigstiden preger deler av kvartalet. Felles for disse er gjenbygging av hele gårdsrommet.

Strandskillet med nyplanting i mellomkrigs-årene. ("Tromsø Bys Historie", bd.3)

Strandskillet pleies som et viktig byrom. Tre etasjes bebyggelse langs allmenningen.

Flyfoto c. 1950. (Fotoarkiv Tromsø Museum)

Tromsøysund Meieri setter sitt preg på kvartalet gjennom hele perioden. Virksomheten medfører de første rivinger og sammenslåinger av parseller.

Storgata 42 og "Tabernaklet". Foto 1938. (Fotoarkiv Tromsø Museum)

1800-talls bygninger beholder sin autentisitet gjennom hele perioden. Enkelte bygninger får ny bruk.

Foto c.1870.
(Fotoarkiv Perspektivet Museum)

Strandskillet defineres som et byrom etter byutvidelsen mot sør.

Foto c.1880. Gateveggen mot Storgata.
(Fotoarkiv Perspektivet Museum)

Kvartalets parseller langs Storgata og Grønnegata bebygges i perioden. Bygårder med hovedfunksjon bolig. Gatevegger i to etasjer.

Tromsøysund Meieri hovedbygning. Fasademot Strandskillet. Byggemeld.1906.
(Byarkivet)

Forberedelser til industrietablering. Smiths Hotel rives for å gi plass til Tromsøysund Meieri. Første murbygning i kvartalet.

Tromsø 1878.
(Akvarell av O.E.Holmboe)

Prestenget innlemmes i byen. Sentrale byfunksjoner lokaliseres langs nedre del av den regulerte allmenningen.

Foto c. 1900.
"Tabernaklet". Smiths Hotel til høyre.
(Ytreberg bd. III)

Kvartalets nordlige del mot allmenningen bebygges først. Dominerende og viktige sentrumsfunksjoner lokaliseres langs Strandskillet.

Grønnegata 27. Foto c. 1950.
(Fotoarkiv Tromsø Museum)

De første by-gårder. Våningshus langs gata. Adkomst til gårdsrommet direkte fra gata. Sjøær, verksteder, etc. i gården.

Strandskillet er en av byens 5 allmenninger. Disse er orientert på tvers av byens hovedgater og forbinder sjøsiden med kulturlandskapet og bymarka overfor byen. Allmenningene hadde betydning som branngater og som felles byrom. Byens fellesfunksjoner ble anlagt langs allmenningene. De må derfor defineres som hovedstrukturer i byens organisering.

Meierikvartalet grenser til Strandskillet.

Organiseringen av Meierikvartalet og bruken av tomtene ble påvirket av den direkte kontakten til Strandskillet. Her ble anlagt hotell og kirke. Byens postkontor var også lokalisert her.

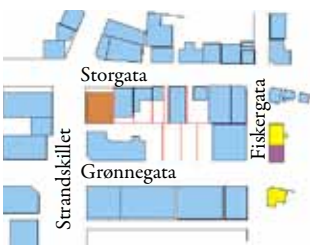

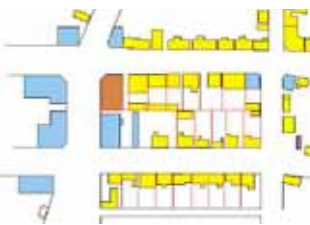
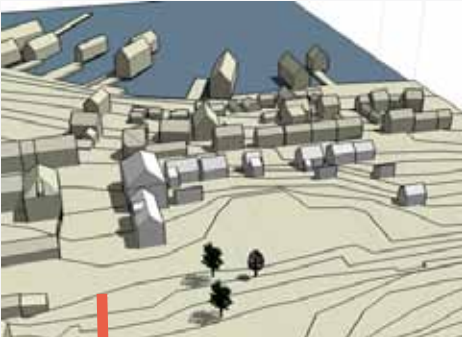

I 1907 ble Tromsøysund Meieri bygget langs Strandskillet og med adkomster fra denne allmenningen. Bedriften var avhengig av god tilgjengelighet til sjøen for transport av melk til meieriet og uttransportering av ferdige meieriprodukter. Allmenningen oppfylte disse forutsetninger, samtidig som meieriet påvirket utviklingen i allmenningen ved etablering av Smørfabrikken på Nerstranda.

Fakta om Tromsø

Tromsø fikk bystatus i 1794 for å bekrefte og styrke norsk/danske interesser i den nordlige del av Norge. Før den tid hadde Tromsø betydning som kirkested og strategisk sted fra 1200-tallet. Trafikken sjøveien til Bergen med handelsvarer hadde allerede eksistert i flere hundre år før Tromsø fikk bystatus. Landskapsmessig ligger byen omkranset av fjell. Tromsø har midnattssol i 2 mnd om sommeren og mørketid 2 mnd om vinteren. Etter 1794 vokste byen raskt og det største nasjonale kulturminne er å finne i trehusbebyggelsen fra denne tiden og opp til begynnelsen av 1900-tallet. Store deler av Tromsø sentrum med hele kvartaler har gode og synlige eksempler på denne bebyggelsen. Tidlig på 1900-tallet var tiden for de store oppdagelsesreiser mot nordishavet. Disse ekspedisjonene ble utrustet fra Tromsø. Under siste verdenskrig spilte Tromsø en viktig rolle som siste oppholdssted for Norges konge før overfarten til England i 1940. Tromsø har i dag 66.000 innbyggere pluss ca. 7.000 studenter. Befolkningen har økt med over 20 tusen de siste 25 år og veksten er fortsatt høy. Etablering av et universitet i Tromsø har vært en viktig grunn til denne veksten. Avstanden til Oslo er 1700 km og 10 daglige direkte flyavganger til Oslo sørger for at 1,5 millioner passasjerer reiser over Tromsø Lufthavn pr. år.

Trinn 1: Kulturarvens karakter

MEIERIKVARTALET'S KULTURHISTORISKE KARAKTER PÅ KVARTALSNIVÅ

	KONTEKST	VISUELL STRUKTUR	BESKRIVELSE
1960-2008	 <p>Nabokvartal i nord og vest endrer visuell struktur. Gårdsrommene bygges igjen. Utnyttelse og byggehøyder øker. Funksjonell stuktured-ring.</p>	 	<p>I denne perioden blir deler av kvartalet omformet. Flere trehus fra 1800-tallet rives. Nye næringsbygg oppføres.</p> <p>I hjørnet Strandskillet-Storgata rives «Tabernaklet» og erstattes med et nytt menighetshus. Tre av kvartalets hjørnebygninger er nå i «moderne» stil. Dette endrer kvartalets visuelle karakter.</p> <p>I 2007 ble portåpningen fra Strandskillet til den tidligere meierigården bygget igjen.</p> <p>I gateveggen mot Storgata står fortsatt fire våningshus fra 1800-tallsbebyggelsen.</p>
1906 - 1960	 <p>Kvartalenes småskala struktur beholdes i hele perioden. Funksjoner i endring fra bolig til næring.</p>	 <p>Strandskillet med nyplanting i mellomkrigsårene. («Tromsø Bys Historie», bd.3)</p>	<p>Etter at Balsfjordveien var åpnet i 1926, ble det større behov for ferjetransport over Sundet. I 1952 ble nytt ferjeleie anlagt på Strandtorget.</p> <p>Tromsøysund Meieri etableres i 1907. Meieriet får etter hvert stor betydning med regional og nasjonal eksport av melkeprodukter. Meieriet flytter ut av kvartalet i 1960. Samme året åpnes nybroa over Tromsøsundet og tar bort grunnlaget for ferjetrafikken.</p> <p>Kvartalets gatevegg mot Storgata har stått uendret siden 1800-tallet. I 1956 omformes hjørnegården Storgt.30.</p>
1870 - 1906	 <p>Kvartalene med småskala struktur. Boliger sør for Strandskillet. Forretninger og boliger nord for Strandskillet.</p>	 <p>Foto 1933 («Tromsøysund Meieri 75 år»)</p>	<p>Etter at kommunen overtar Prestenget åpnes det for en byutvidelse sør for Strandskillet. Meierikvartalet reguleres og bygges ut som en fortsettelse av den rektangulære kvartalstrukturen. De første tinglysinger er parseller langs Strandskillet og Storgata.</p> <p>Langs Storgata oppføres bygårder med våningshus i to etasjer og uthus bak i gården. I slutten av tidsperioden er kvartalet hovedsaklig utbygget.</p> <p>Dominerende bygninger lokaliseres langs Strandskillet: Baptistmenighetens «Tabernaklet» og Smiths Hotel.</p>

Trinn 2: Kulturarvens betydning

MEIERIKVARTALET BETYDNING OG TILSTAND

	HISTORISK BETYDNING	TILSTAND/LESBARHET	DAGENS BETYDNING
1960-2008	<p>Meieriet flytter ut i 1960. Kvartalets betydning reduseres i en kort periode inntil ekspansjonen i byens næringsliv på 1960- og 70-tallet.</p> <p>Kvartalets funksjonelle innhold endres fra boliger og industri til næringsvirksomhet.</p> <p>Gateveggen mot Storgata. Foto 2007.</p>	<p>Bygninger fra de to siste tidsperioder tilpasser seg i grove trekk den opprinnelige kvartalstrukturen. Dette gjelder:</p> <ul style="list-style-type: none"> - gateveggers beliggenhet og høyder - skala i bebyggelsen - solforhold, siktlinjier <p>Funksjonell struktur er endret. Interne adkomstveg er intakt.</p> <p>Kjøreadkomsten fra Strandskillet til meieritunet gjenbygges i 2007. Dette reduserer lesbarheten av Strandskillet betydning for meieridriften.</p>	<p>Kvartalet har stor betydning som næringsareal. for næringslivet er stort. Et større utbyggingsprosjekt som omfatter flere parseller i kvartalet er under planlegging.</p> <p>Kvartalets kulturhistoriske betydning er å være referanse til tre viktige perioder i byens utvikling:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 1800-tallets trehus - industrietableringen tidlig på 1900-tallet - veksten i handel og næring i etterkrigstiden.
1906 - 1960	<p>Kvartalet får stor betydning da Tromsøysund Meieri etablerer seg i Strandskillet i 1906. Historiker Nils A. Ytreberg skriver følgende:</p> <p>« - for byens handel og for dens ernærings- og sunnhetsforhold, var Tromsøysund Meieri av den største betydning». (Tromsø Bys Historie)</p> <p>Meieriets avhengighet av sjøveis transport forklarer også lokaliseringen i Strandskillet med nær kontakt til sjøsiden. Virksomheten førte også til at Smørfabrikken kom i gang med produksjon på Nerstranda i 1908.</p> <p>Aksen Strandskillet -sjøfronten får ny betydning. (Foto 1928. Ytreberg bd.III)</p>	<p>1971: Tabernaklet rives og nytt menighetshus bygges</p> <p>1960: Meieriet flytter ut av kvartalet</p> <p>1960: Brua over Tromsøundet åpnes</p> <p>1952: Ferjeleie flyttes til Strandtorget. Fast ferjerute</p> <p>1936: Balsfjordveien åpnes</p> <p>1935: Landingsvorr på Strandtorget</p> <p>1932: Meieriet utvider. Nytt kjellhus i gården</p> <p>1926: Tre kirkestuer rives på Nerstranda</p> <p>1918: Smørfabrikken nybygg på Nerstranda</p> <p>1918: Strandskille-vorren anlegges.</p> <p>1908: Tromsø Smørfabrik etableres på Nerstranda</p> <p>1907: Tromsøysund Meieri sitt nybygg står ferdig</p> <p>1904: Murtvang innføres</p> <p>1870 Tabernaklet og Smith's Hotell oppføres</p> <p>1866: De første tinglysinger av parseller i kvartalet</p> <p>1846: Kvartaler sør for Strandskillet reguleres</p> <p>1837: Lt. Due's plan for byutvidelse</p>	
1870 - 1906	<p>Strandskillet står fram som en betydningsfull allmenning med byens to store hotell, byens postkontor og Baptistkirken. Allmenningen har direkte kontakt til kulturlandskapet og utmarka på øya.</p> <p>Bebyggelsen i kvartalet markerer starten på den regulerte byutviklingen sør for Strandskillet.</p>		<ul style="list-style-type: none"> Industri Boliger Forretninger Frikirke

Trinn 1: Kulturarens karakter

BYGÅRDENES KULTURHISTORISKE KARAKTER

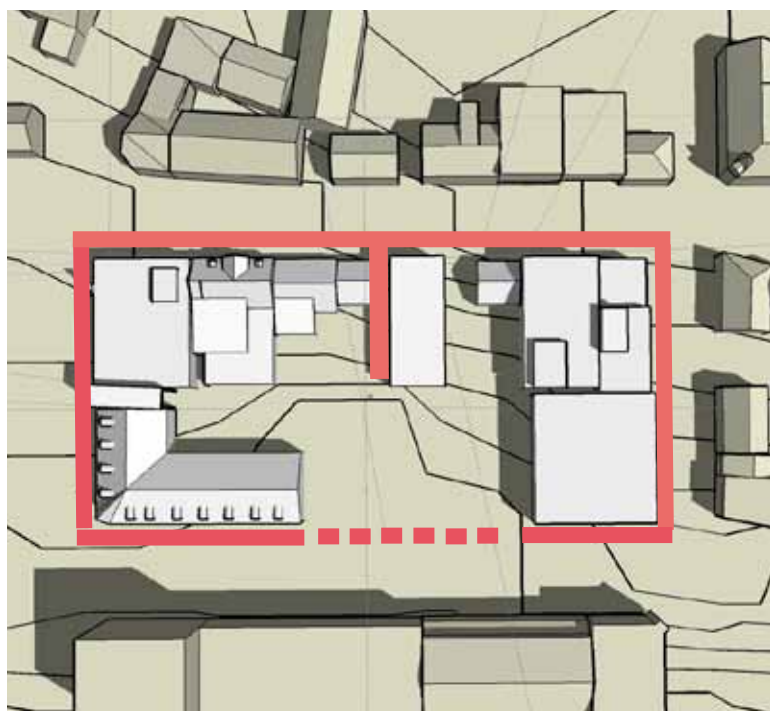
	ORGANISERING OG FUNKSJON	VISUELL STRUKTUR	BESKRIVELSE
1960-2008	<p>Etterkrigs-ark.</p>	<p>Transformerte bygårder</p>	<p>Bygninger fra etterkrigstiden gjenspeiler behovet for større utnyttelse av areal i byens sentrum. Byggehøyder økes og tomtegrunnen bebygges 100%.</p> <p>Meieriets kjelhus med pipe ute i gården er revet.</p>
	<p>Meieriet</p>	<p>Meieriets hovedbygning</p>	<p>Alle 1800-talls bygninger har endret bruk til næring. Uthus og sjåer er revet. Eiendoms-grenser er uendret fra 1870-tallet.</p>
	<p>1800-talls trehus</p>	<p>Storgata. 38,40,42</p>	
1906 - 1960	<p>Etterkrigs-ark.</p>	<p>Storgata 30. Foto 2007.</p>	<p>Omforming av Storgata 30 skjer i 1956. Gårdsrommet bygges igjen. Hele bygården utnyttes til næringsformål. Arkitekturen bærer preg av modernismen.</p>
	<p>Meieriet</p>	<p>Meieriets hovedbygning etter 1932. Foto 1932</p>	<p>Meieriets virksomhet i gården varer hele tidsperioden. I 1932 utvides driftstunet med ny driftsbygning og påbygg på hovedbygningen langs Grønnegata. Nytt kjelhus med pipe bygges på parsellene Grønnegata 31, 33 og 35.</p>
	<p>1800-talls</p>	<p>Grønnegata 27. Foto c. 1950</p>	<p>1800-talls bygårder beholder sin gårdsstruktur gjennom hele perioden. Størrelse på uthus og sjåer endres etter behov. Mot slutten av tidsperioden skjer en endring i bruk fra boliger til næringsvirksomhet.</p>
1870 - 1906	<p>Meieriet</p> <p>Plan meieriets hovedbygning, dat. juni 06</p>	<p>Meieriet, fasade mot Strandskillet</p>	<p>Tromsøysund Meieri igangsetter bygging i Strandskillet 4. Det første kjelhuset med pipe bygges som en sidefløy på hovedhuset.</p>
	<p>1800-talls</p>	<p>Gatevegg mot Storgata. Foto c. 1890</p>	<p>Gårdsstrukturen med 1800-talls trehus fullføres i hele kvartalet i løpet av tidsperioden. Smiths Hotel (blå signatur) rives og gir plass til meieriet.</p>

Trinn 2: Kulturarvens betydning

BYGÅRDENES BETYDNING OG TILSTAND		
HISTORISK BETYDNING	TILSTAND/LESBARHET	DAGENS BETYDNING
<p>1960-2008</p> <p>Etterkrigsarkitekturen dokumenterer periodens sterke vekst i handel og næring.</p> <p>Meieriets hovedbygning har tapt sin historiske betydning.</p> <p>Storgata 34, 38 og 40 har betydning som bevarte bygningsstrukturer med gårdsrom fra 1800-tallet.</p> <p>Storgata 42 har en bygningshistorikk som viser tilpasning til nye behov gjennom hele 1900-tallet. Gården er eksempel på omforming fra 1800-talls trehus til apotek, gjestehus for Roald Amundsen, og senere restaurant.</p>	<p>Eksteriøret i meieriets tidligere hovedbygning er godt bevart. Det er påbygget arker på taket. Begge generasjoner kjelhus med pipe er revet. Innkjøringen fra Strandskillet til driftstunet er gjenbygd.</p> <p>Strukturen i 1800-talls bygårder er lesbar. Alle uthus er tapt. De opprinnelige våningshus i Storgata 34, 38 og 40 har middels grad av autentisitet. Alle opprinnelige vinduer og ytterdører er skiftet. Utvendig kledning er skiftet. Vindusåpninger er på enkelte bygninger kraftig ombygget. Storgata 42 har svekket autentisitet i forhold til den opprinnelige 1800-talls gården pga flere ombygginger og utvidelser.</p> <p>«Lene-småttet» med adkomst fra Storgata er intakt. Eiendomsgrenser fra 1800-tallet er i hovedsak respektert.</p>	<p>Storgata 30 har kulturhistorisk betydning som eksempel på 1950-talls omforming av en bygård.</p> <p>Meieriets hovedbygning er fysiske spor etter en virksomhet med stor industriell betydning lokalt, regionalt og i landsdelen. Anlegget dokumenterer en viktig periode med omstilling fra primær- til sekundærnæring.</p> <p>De gjenværende bygårder fra 1800-tallet viser gårdsstruktur og organisering av by-gårder fra kvartalets første utbygging. Denne strukturen har lokal og nasjonal kulturminneinteresse.</p>
<p>1906 - 1960</p> <p>Meierigårdens etablering, vekst og senere utflytting preger kvartalet gjennom hele tidsperioden. Utviklingen gjenspeiler et samfunn i store endringer.</p> <p>1800-tall bygårder endres lite i perioden. Hovedfunksjon er fortsatt boliger.</p>	<p>c. 1990: Grønnegata 33 (Oktober Bokhandel) rives</p> <p>1975: Storgt. 36 oppfører nybygg</p> <p>1971: Tabernaklet rives og nytt menighetshus oppføres</p> <p>1968: Tromsø Håndv. nybygg i Grønnegt 27-29</p> <p>c. 1967: Våningshus og uthus i Grønnegt. 27 og 29 rives</p> <p>1967: Storgata 32 søker om riving av våningshus</p> <p>1960: Meieriet flytter ut av kvartalet</p> <p>1956: Omforming av Storgata 30 med nybygg</p> <p>1938: Nordstjernen Apotek etableres i Storgt. 42</p> <p>1933: Meieriet kjøper naboeiend. til Ludvig Hansen</p> <p>1932: Nytt kjelhus i meierigården</p> <p>1932: Påbygg på meieriets hovedbygning</p> <p>1920-åra: Roald Amundsen er gjest hos apoteker Zappfe</p> <p>1907: Tromsøysund Meieri starter produksjonen</p> <p>1904: Murtvang innføres</p> <p>1884: Branntakst Storgata 34. Uthus på 80 m2</p> <p>1870: Tabernaklet og Smiths Hotell oppføres</p> <p>1867: Branntakst Storgata 34. Uthus på 52 m2</p> <p>1867: Målebrev utstedes for Strandskillet 2</p> <p>1866-1870: De første tinglysinger i Grønnegata 27 - 39</p> <p>1866-1868: De første tinglysinger i Storgata 30 -42</p>	
<p>1870 - 1906</p> <p>Bygårdene reflekterer byens vekst ved århundreskiftet.</p>	<p> Industri</p> <p> Boliger</p> <p> Forretninger</p> <p> Frikirke</p>	

VERDI

KVARTALSSTRUKTUR

Kulturhistorisk verdi på kvartalsnivå

Kvartalet har stor verdi som referanse til tre ulike perioder i byens utvikling:

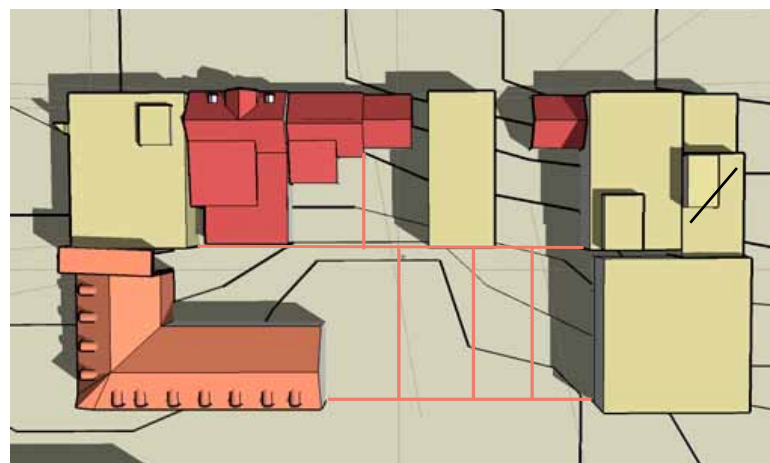
- den opprinnelige kvartalstrukturen fra ca.1870
- fremveksten av industri, tidlig 1900
- den sterke ekspansjonen innenfor handel og næring på 1960- og 70-tallet

Trolig dokumenterer ingen andre kvartaler i Tromsø like godt disse tre grunnleggende trekkene i byens historie.

Nasjonalt perspektiv

1800-tallsbyens kvartalstruktur og trebebyggelse kan være av nasjonal interesse som kulturmiljø.

GÅRDSSTRUKTUR

- Rester etter gårds-struktur fra 1800-tallet
- Det tidligere meieriets hovedbygning med driftstun
- Etterkrigsarkitektur
- Eiendomsgrenser

Kulturhistorisk verdi på bygårdsnivå

Viktige referanser og dokumentasjon er knyttet til gårdsstrukturen:

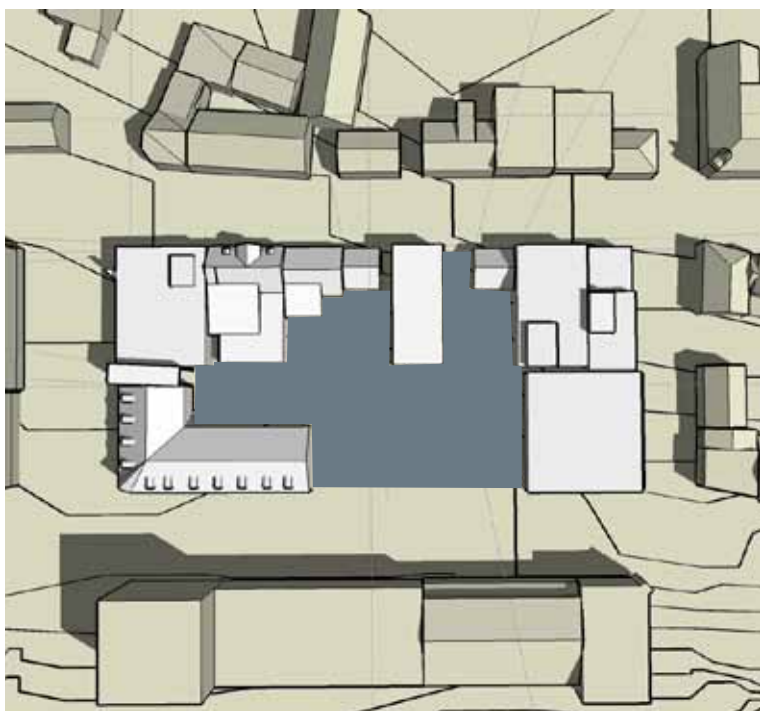
- bygårder fra ca. 1870 med hovedhus langs gata og gårdsrom med plass for sjåer, verksted, etc.
- det tidligere meieriet med hovedbygning og driftstun
- eksempel på tidlig transformering av bygård i forbindelse med næringslivets ekspansjon i etterkrigstiden

Nasjonalt perspektiv

Gårdsstruktur fra 1800-talls trebyen Tromsø kan være av nasjonal interesse som kulturmiljø. Rester etter industri-kulturen og kystkulturen tidlig 1900 er det lite igjen av på landsbasis. Se kildehenvisning.

UTVIKLINGSPOTENSIAL

KVARTALSSTRUKTUR

Kvartalstrukturens utviklingspotensial

En mulig utvikling er å beholde og forsterke kvartalets historiske karakter. Dette åpner for at gårdsrom kan bygges igjen.

Et slikt valg vil føre til at verdien av kvartalet som referansekvartal for viktige perioder i byens utviklingshistorie går tapt.

GÅRDSSTRUKTUR

- Gårdsrom fra 1800-tallet
- Sone i 1800-talls gårdsrom som var bebygd
- Eiendomsgrenser

Gårdsstrukturens utviklingspotensial

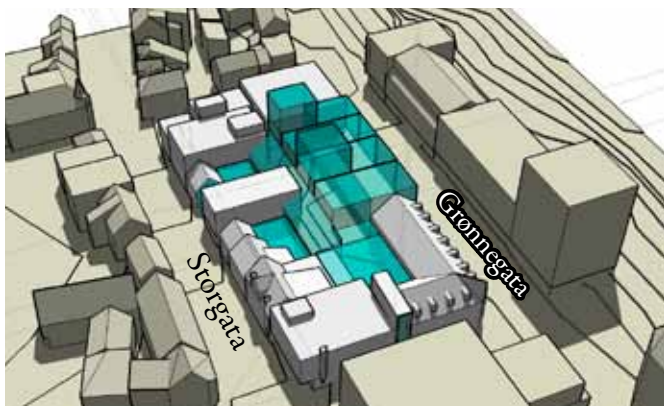
Åpne gårdsrom kan gjenoppta og forsterke tidligere bevegelsesmønstre i kvartalet. Dette gir en tilgjengelighet i kvartalet som kan gi variasjon, åpne plasser og grønne rom.

- I en slik «åpne rom strategi» oppnåes flere byromskvaliteter:
- reparasjon av gateveggen mot Grønnegata
 - opprettholde og videreutvikle bevegelser gjennom kvartalet
 - tilgjengelighet inne i kvartalet, med mulighet for differensierte virksomheter og opplevelser
 - beholde og forsterke «småttet» som del av det offentlige rom

En tilbakeføring av adkomsten fra Strandskillet til meieriets tidligere driftstun vil styrke gårdsstrukturen og peke på den tidligere interaksjonen mellom Strandskillet og kvartalet.

Trinn 3: Kulturarvens endringskapasitet

VEKT PÅ KVARTALSSTRUKTUREN

Snittet er lagt gjennom gårdsrommet i meierigården

Snittet er lagt gjennom gårdsrommet i Storgata 38.

Kvartalsutvikling: Igjenbygging av kvartalet

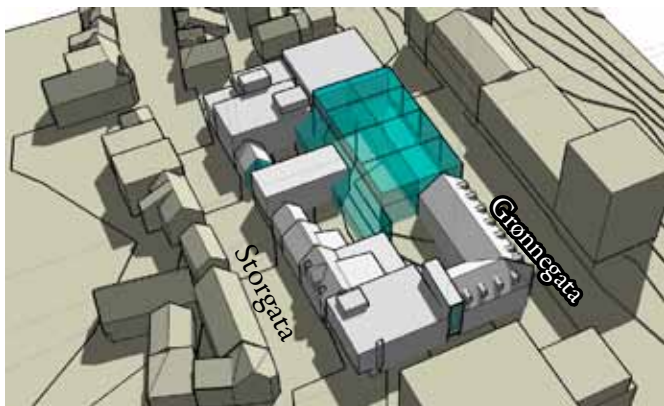
Igjenbygging av kvartalet, jf. utviklingspotensialet på kvartalsnivå må ta utgangspunkt i:

- kvartalets historiske betingelser
- samtidens krav til arealutnyttelse i byens sentrum
- kvaliteter i felles byrom, gater og allmenninger

Illustrasjonene viser en tidlig tolking av kvartalets tålegrenser, basert på kritiske grensesnitt (gateveggers høyde, bygningers maksimale høyde og bygningsvolumenes størrelse).

Mer detaljerte vurderinger og tilpasninger må gjøres senere i plan- og prosjekt-utviklingsprosessen, i forhold til eksisterende bebyggelse, takformer osv.

VEKT PÅ GÅRDSSTRUKTUREN

Snittet er lagt gjennom gårdsrommet i meierigården

Snittet er lagt gjennom gårdsrommet i Storgata 38.

Kvartalsutvikling basert på gårdsstrukturen

En kvartalsutvikling basert på gårdsstrukturen må ta utgangspunkt i:

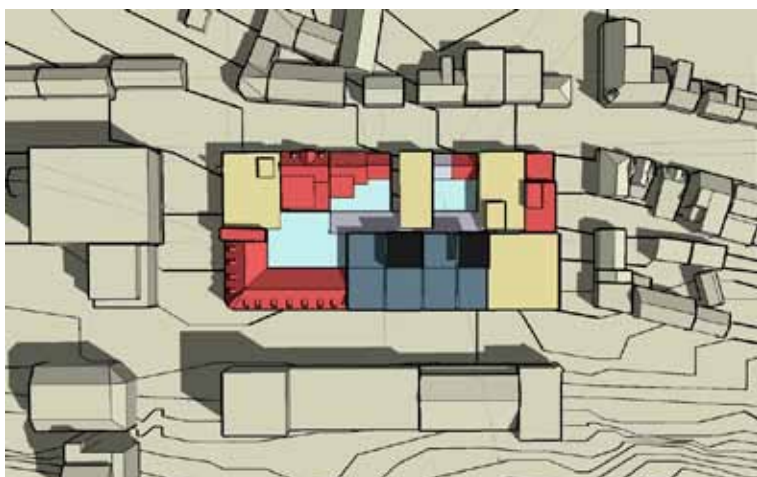
- bygårdenes historiske betingelser, herunder eiendomsgrenser
- samtidens krav til arealutnyttelse i byens sentrum
- kvaliteter i felles byrom, gater og allmenninger
- kvaliteter i private gårdsrom

Illustrasjonene viser en tidlig tolking av kvartalets tålegrenser. Mer detaljerte vurderinger og tilpasninger må gjøres senere i plan- og prosjektutviklingsprosessen, i forhold til eksisterende bebyggelse, private gårdsrom, takformer osv.

I og med at innkjøringen til meierigårdens driftstun er igjenbygd, kan kravet til snørydding av gårdsrom føre til at tunet bør overdekkes.

Hovedbygningen med sin robuste form og materialbruk vil tåle en slik overdekking bedre enn 1800-talls trearkitekturen.

Trinn 4: Handlingsrom

- Eksisterende bygninger som gies legalt vern etter PBL § 25.6
- Eksisterende bygninger som behandles etter PBL § 25.1

Maks. høyde på nye bygninger:

- inntil 6,5 meter over mønet på meieriets hovedbygning
- som mønet på meieriets hovedbygning
- fall mot gårdsrom
- på underside raft/takutstikk på berørt verneverdig bygning

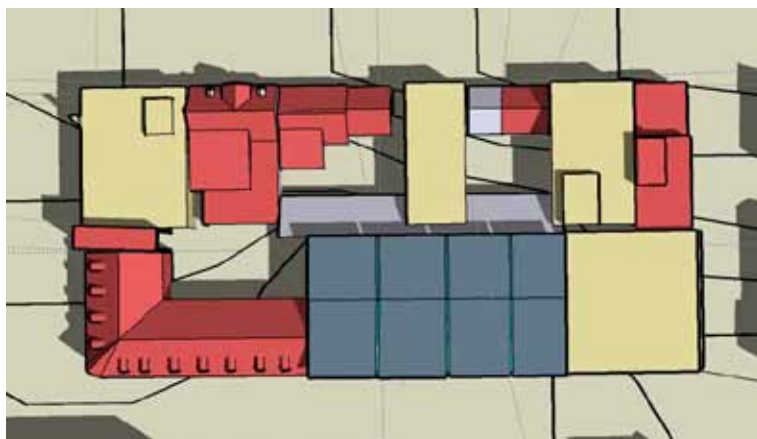
Handlingsrom basert på kvartalets premisser.

Handlingsrommets viste volum dekomponeres for å oppnå:

- en skala som harmonerer med den kulturhistoriske bebyggelsen
- at volumene reflekterer og tolker den opprinnelige parselleringen i kvartalet
- at utsikt fra bakenforliggende bebyggelse ivaretaes i større grad

Illustrasjonen viser mulig kvartalprofil sett fra sjøsiden dersom kvartalsstrukturen legges til grunn for utviklingen.

- Eksisterende bygninger som gies legalt vern etter PBL § 25.6
- Eksisterende bygninger som behandles etter PBL § 25.1

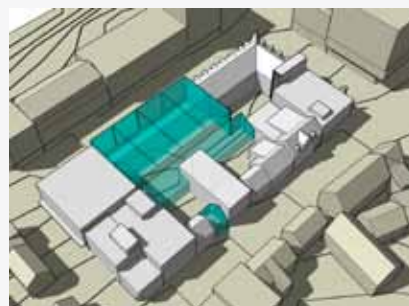
Maks. høyde på nye bygninger:

- som mønet på meieriets hovedbygning
- fall mot gårdsrom

Handlingsrom basert på bygårdenes premisser.

Gårdsrom knyttet til eksisterende bygninger fra tidligere perioder holdes åpne.

Ubebygde eiendommer langs Grønnegata kan gjenbygges uten gårdsrom.

Illustrasjonen viser mulig kvartalsutnyttelse dersom gårdsstrukturen legges til grunn for utviklingen.

Konklusjon og anbefalinger

Meierikvartalet har stor kulturhistorisk betydning som referanse til tre viktige perioder i byens utvikling:

- 1800-tallets trehus
- industrietableringen tidlig på 1900-tallet
- veksten i handel og næring i etterkrigstiden

Trolig dokumenterer ingen andre kvartaler like godt disse grunnleggende trekkene i byens utvikling. Analysen viser at alle de nevnte periodene kan legges til grunn ved videre utvikling av kvartalet. Dette forutsetter at de gjenværende åpne gårdsrommene (der det fremdeles er stående bebyggelse) opprettholdes og eventuelt aktiveres som del av byens offentlige rom.

En reguleringsplan for kvartalet bør primært ivareta hensynet til den historiske gårdstrukturen i kvartalet. Det betyr at nye bygninger bør forholde seg til analysekområdets handlingsrom slik dette er vist i alternativet som omhandler gårdsstruktur. Det betyr videre at verneverdige bygninger og gårdsrom gis et legalt vern gjennom utforming av plan- og reguleringsbestemmelser. I tillegg bør kulturminneforvaltningen oppfordre eiere til å forvalte kulturmiljøet slik at dette holdes i hevd.

BYGÅRDER

Råd knyttet til ivaretagelse av verneverdige bygårder

Storgt 30

Eksempel på tidlig etterkrigsarkitektur med delvis gjenbruk av opprinnelig 1800-talls trehus. Gården bør vernes etter Plan og bygningsloven (PBL) §25.6.

Forvaltning: Bygningselementer i interiøret som dokumenterer den opprinnelige bygningen bør taes vare på.

Storgt 34

Gården er i sentrumsplanen foreslått vernet etter PBL § 25.6.

Forvaltning: Fasader beholdes uendret eller tilbakeføres til tidligere dokumentert fasade. Takplater av eternit saneres. Søk tilskudd til tekking med skifersten.

Storgt 38

Gården er i sentrumsplanen foreslått vernet etter PBL § 25.6.

Forvaltning: Fasader beholdes uendret eller tilbakeføres til tidligere dokumentert fasade. Reparasjon av taktekking og utvendig kledning.

Storgt 40

Gården er i sentrumsplanen foreslått vernet etter PBL § 25.6.

Forvaltning: Fasader beholdes uendret eller tilbakeføres til tidligere dokumentert fasade. Takplater av eternit saneres. Søk tilskudd til tekking med skifersten.

Storgt 42

Gården er i sentrumsplanen foreslått vernet etter PBL § 25.6.

Forvaltning: Innvendige vegger og bygningselementer (dører, paneler, etc) fra tidligere periode taes vare på.

Meieriets hovedbygning.

Gården er i sentrumsplanen foreslått vernet etter PBL-loven § 25.6.

Storgata med bygningsrekka i Meierikvartalet. Foto ca. 1890.

Odda

Stedsanalyse Odda Smelteverk

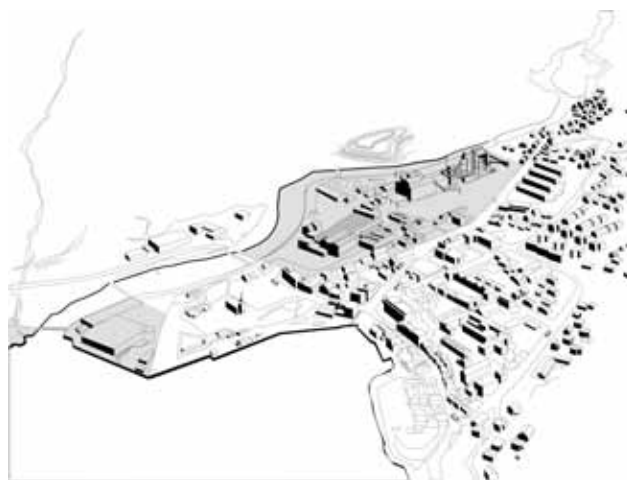
Utgangspunkt

Odda Smelteverk gikk etter 95 år konkurs i 2003. Med det var en av Oddasamfunnets viktigste hjørnesteinsbedrifter borte. Hele framveksten av Odda by var tuftet på utnyttelsen av kraften i Tyssedal og produksjonen av karbid og cyanamid på Odda Smelteverk. Smelteverket og Odda sentrum ligger begge på elvesletta ved utløpet av elva Opo. Området som bedriften beslaglegger, er nesten like stort som hele det bymessige sentrumsarealet. Ønsket om en ny utnyttelse av området kom derfor raskt på banen. Målet er å omskape det gamle smelteverksområdet til en levende og integrert bydel i Odda sentrum.

I 2007 la kommunen fram et forslag til reguleringsplan for smelteverksområdet. Fylkeskommunen fremmet innsigelse til planen på grunn av hensynet til nasjonale kulturminneverdier. For å komme videre i prosessen anbefalte fylkeskommunen og Riksantikvaren at det ble utarbeidet en kulturhistorisk stedsanalyse for smelteverksområdet etter DIVE-metoden.

Bakgrunn og mål for analysen

Målet var at DIVE-analysen, ved å belyse handlingsrommet for vern- og utvikling av Smelteverket i Odda, skulle fungere som et revidert kunnskapsunderlag og innspill inn i en revidert reguleringsplan sommeren 2008. Parallelt med stedsanalysen ble det også utarbeidet en handelsanalyse og en trafikkvurdering for Odda. Arbeidet med de ulike rapportene pågikk fra februar til mai 2008.

Analyseområde og program

Analyseområdet omfatter først og fremst smelteverksområdet (OS - grått areal på skissen). For å forstå Smelteverkets kvaliteter og muligheter ble det gjort beskrivelser på fire nivå: Verden utenfor Odda (OS i et overordnet perspektiv); Odda by (OS som en integrert del av byens sentrumsområde); Smelteverksområdet (OS som industrihistorisk kulturmiljø); Bygninger (OS som en samling prosessmessige - og tekniske anlegg). Til arbeidet med stedsanalysen for Odda smelteverk oppnevnte Odda kommune en representativt sammensatt medvirkningsgruppe som har fungert som en diskusjonspartner og som har kommet med innspill til arbeidet.

Trinn 1: Beskrivelse – historisk utvikling, innhold og karakter

I analysens første trinn etableres kunnskapsgrunnlaget som skal være utgangspunkt for vurdering av kulturarvens kvaliteter og muligheter i stedsutviklingen. Kunnskapsgrunnlaget skal vise hvordan naturgitte og kulturelt betingede forutsetninger og forhold, hver for seg og samlet, har formet analyseområdet, og belyse sammenhengene mellom stedets historiske "fortellinger" og dagens omgivelser. Analysens geografiske rammer og tematiske kunnskapsbehov defineres ut fra plan- eller prosessilknytning og arbeidets problemstillinger. I denne analysen for Odda smelteverk er det valgt ut 4 geografiske nivåer ("flyhøyder"):

1. Verden utenfor Odda
2. Odda by
3. Smelteverksområdet
4. De enkelte bygningene

Arbeidet omfatter følgende aktiviteter:

- *Innhenting og kartlegging av historisk informasjon*
- *Systematisering og organisering av informasjonen*
- *Utdyping og bearbeiding av kunnskapsgrunnlaget*

Tidsvinduer

Det er situasjonen på analyse-tidspunktet som er springbrettet for dykket ned i historien, ettersom dagens bylandskap rommer og viderefører fortidas funksjoner, strukturer og visuelle innhold. Dagens omgivelser kan dermed fungere som historiske ledetråder, som på "arkeologisk" vis kan følges tilbake i tid, gjennom de historiske lagene, for å finne de historiske opprinnelsespunktene. Underveis søkes etter informasjon som kan forklare de historiske fortellingenes samfunnsmessige kontekst og situasjon.

I analysen brukes en tid-rom matrise (tidsvindu) som redskap for systematisering og formidling av historisk informasjon. Matrisen gir oversikt over stedets historiske utvikling, innhold, sammenhenger og tidsdybde og kan brukes gjennomgående i alle analysestrinnene (kilde: Riksantikvaren).

Tidsepoke
Analyseområdet sett fra i dag og bakover i tid.

Makronivå
Analyseområdets landskapsmessige og geografiske kontekst

Oversiktsnivå
Analyseområdets hovedorganisering, -strukturer og -trekk

Lokalt nivå
Analyseområdets indre organisering, strukturer, bebyggelse

Detaljnivå
Analyseområdets enkeltelementer, bygninger, objekter

Historisk matrise

Tidsdimensjon	Rommelig dimensjon		
	Verden utenfor	Odda by	Smelteverksområdet
2003 > Nåtid - på jakt etter ny identitet			
1970-2003 Miljøvern - omsætningsvikt, konkurser			
1945-1970 Modernisering - fremtidsoptimisme			
1921-1945 Skiftende tider - konkurser og nye eiere			
1906-1921 Etablering av industrien - fra bygd til by			
1850-1906 Turisme - vakker natur			
> 1850 Bondsamfunn - søkberging og kirkested			

Blankt felt
Ingen informasjon tilgjengelig

1906 – 1921: Etablering av industrien

-> 1850

1850-1906

1921-1945

1945-1970

1970-2003

2003 ->

1850-2008

utenfor Odda

Odda by

smelteverket

bygninger

Den 1. industrielle revolusjon var i hovedsak et britisk fenomen før 1850. I Norge kommer den først i siste halvdel av 1800-tallet og da utgjør den en heller beskjeden sektor i norsk økonomi. Utviklingen skjer innenfor treforedlingsindustrien (sagbruk og tremasseproduksjon), tekstilindustri og mekaniske verksteder. All denne industrien er basert på import av "teknologipakker".

Omkring århundreskiftet kommer den 2. industrielle revolusjon. Denne er basert på elektrisitet som energibærer, kjemi og tett forbindelse mellom vitenskap, teknologi og industri. Dette krever betydelige investeringer som kun er mulig ved hjelp av fri bevegelse av kapital og arbeidskraft over landegrensene.

I perioden 1870-1914 er Europa på høyden av sin makt, mens USA etter hvert haler innpå. Industrialiseringen resulterer i store rikdommer. Denne kapitalen blir eksportert til Europas utkanter i jakt på nye investeringsobjekter. Spredningen av kapitalen medfører samtidig en spredning av den industrielle revolusjonen. Den 2. industrielle revolusjon trenger ikke bare ny teknologi, men også ny organisering av kapitalen. Utviklingen går i retning av store enheter, trust og kartelldannelse. Dette igjen medfører dannelsen av arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner.

Produksjon og bruk av elektrisitet blir praktisk mulig fra begynnelsen av 1890-årene. Utnyt-

telsen i større målstokk kommer først i gang fra århundreskiftet. Norges store naturrikdommer i form av fossekraft blir en ny mulighet, men hva skal kraften brukes til? Det private forbruket av elektrisitet er minimalt. Derfor er det ofte vannkraften som danner utgangspunktet for en utvikling som ender i industri. I tillegg til vannkraft trenger en mye kapital, særlig fordi vannkraftutbyggingen må kobles til industrireisning for å gi avkastning. En tredje faktor er teknologi som kan resultere i salgbare varer i stor skala. Å få til den rette kombinasjonen av foss, kapital og teknologi er det vanskeligste. Sam Eyde (bildet) blir den som framfor noen i sin samtid klarer å spille en nøkkrolle i få til denne kombinasjonen.

Asplan Viak - Stedsanalyse Odda Smelteverk 2008

1906

Bygging av kraftanlegg i Tyssedal.

1908

Kraftanlegget i Tyssedal starter kraftleveranser

1908

Turisttrafikken reduseres som følge av fabrikketableringen. Hotellene til sak mot industrien.

1909

Bergensbanen åpner, noe som resulterer i redusert trafikk gjennom Odda.

1914

1. verdenskrig, turismen stopper opp, kunstig høy produksjon under krigen (selvforsyning med kunstgjødsel + ammunisjonsproduksjon)

1916

DNN starter opp i Tyssedal

1918

Ringdalsdammen ferdig bygd i Tyssedal

1920

Nødsarbeid med bygging av kjørevei mellom Tyssedal og Odda + veiarbeid langs fjorden

1921

Internasjonale nedgangstider i kjølvannet av 1. verdenskrig, overproduksjon og depresjon

1921

Tyssefallene konkurs

1921

Streik og bedriftsstans DNN, Tyssedal

1923

Det norske Arbeiderparti bryter ut av KO-MINTERN, flertallet av arbeiderne i Odda blir stående i den kommunistiske internasjonale

1906 – 1921: Etablering av industrien

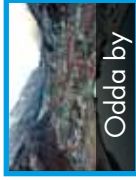
→ 1850 1850-1906 **1906-1921** 1921-1945 1945-1970 1970-2003 2003 → 1850-2008

En voldsom utvikling skjer i Odda etter at fabrikkene ble påbegynt i 1906. I 1907 blir det utarbeidet en reguleringsplan som et hastverksarbeid. Bygningsrådet praktiserer bygningsloven svært liberalt, så husbyggingen blir både tilfældig og uharmonisk. Boligmangelen er stor og det gjelder å stimulere byggevirk-somheten. Mange bygger utenfor det regulerte området og står dermed fritt til å bygge som de vil. Etter hvert blir det ordnede forhold for vannforsyning, kloakk og renovasjon.

Odda skilles ut som egen herredskommune i 1913.

utenfor Odda

Odda by

smelteverket

bygninger

1906 Odda Arbeiderforening stiftes

1971 Reguleringsplan for Odda sentrum

1907 Ungdomshallen

1907 Telegrafstasjon

1908 "Brucevillaen" for direktøren (revet 1960-t)

1908-15 Funksjonærboliger og tennisbane bygges på Toppen. Området brukt av begge bedriftene etter 1924.

1909 Odda arbeiderparti stiftes, første konflikt på karbiden.

1909 Arbeiderboliger for Carbiden på Krenkesflot

1909 Keisarbrakka

1910 Arbeiderboliger for Carbiden på Nyland

1911 Odda postkontor

1910-14 Arbeiderboliger Tjoadalen

1912-14 Arbeiderbolig på Motippen

1912 Odda barneskole

1912 Odda Lysverk AS etableres

1913 Odda skilles ut som egen kommune fra Odda sogn

1913 Bedehus

1913 Odda tollstasjon

1913 Eget lennsmannsdistrikt

1913 Eier av Hotell Hardanger reiser erstatnings-sak mot industrien på grunn av forurensning, støv og skitt.

1914 Folkets hus

1914 Handelshuset i gågata

1914 Murboligen

1916 Ny kirkegård

1917 Kommunen kjøper gml. Hardanger Hotell for bruk til kommunehus

1918 Odda sykehus innvies

1921 Konkurs og masseoppsigelse, 15-1600 arbeidsplasser lagt ned

1906 – 1921: Etablering av industrien

-> 1850

1850-1906

1906-1921

1921-1945

1945-1970

1970-2003

2003 ->

1850-2008

Alfred Ernst Barton stifter i 1904 selskapet The Sun Gas Company LTD. Selskapet produserer acetylen-gass for det engelske markedet. Til denne produksjonen trenger han karbid, og han kjøper derfor opp den svenske Alby Carbidefabrikk AB som hadde produsert karbid siden 1896. Den svenske fabrikkene er imidlertid ikke stor nok. Fabrikken svenske direktør Dr. Albert Petersson får i oppgave å finne en bedre egnet lokalitet for en ny fabrikk. Han får i 1906 kontakt med blant annet Sam. Eyde og svenskene Knut Tillberg og Marcus Wallenberg som tilbyr seg å bygge ut fossen Tyssø i Tyssedal

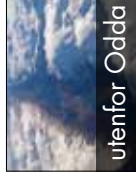
for å skaffe den kraft som The Sun Gas Company behøver.

Aktieselskapet Tyssedalene stiftes i 1906. Arbeidene på karbidfabrikken kommer i gang i september 1906 og produksjonen av karbid starter i 1908.

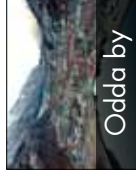
Karbidfabrikken i Odda blir i utgangspunktet bygd med en produksjonskapasitet på 32 000 tonn. Av dette skal 10.000 tonn gå til produksjon av cyanamid. Karbidfabrikken i Odda er en av de største i verden, mens cyanamidfabrikken er verdens største i 1909, med en produksjonskapasitet på 12 000 tonn. Produktet

blir markedsført som "Trollmel" på grunn av effekten. Fabrikkene blir utvidet i 1912-13 og kan nå produsere 85.000 – 90.000 tonn karbid.

I årene fram til 1. verdenskrig går fabrikkene godt. Under 1. verdenskrig arbeider fabrikkene helt i krigsindustriens tjeneste. Problemene melder seg i 1916-17. Vareknapphet, prisstigning og krig til sjøs rammer Norge. Mange nye karbidfabrikker bygges i Europa på denne tiden. Smelteverket går konkurs i 1921 og Tyssedalene følger to år senere med i dragsuget.

utenfor Odda

Odda by

smelteverket

bygninger

1906

Albert Peterson, svensk ingeniør kom fra Rjukan og "oppdaget Odda".

1906

Anleggsarbeidet i gang. Karbid- og cyanamidfabrikk bygges i Odda.

1908

Alby United Carbide Factories Ltd. startet produksjon av kalsiumkarbid i Odda. Planlagt årlig produksjon var 32.000 tonn.

1909

North Western Cyanamide Company startet produksjon av kalsiumcyanamid på samme fabrikkområdet. Årlig produksjonskapasitet var 12.000 tonn. Fabrikkene den største i sitt slag i verden.

1909

Karbidfabrikken jobber med full kapasitet. Alle tolv ovenne i virksomhet.

1910

Fabrikk for å omdanne cyanamid fra Odda til sulphate of ammonia er bygget i Belgia Cyanamidanlegget kan nå produsere 16 000 tonn

1911

Ny type ovn i karbidproduksjonen prøvd ut i Odda

1912-1914

Cyanamidfabrikken utvidet

1913

Utvidelse av produksjonskapasiteten ved karbidanlegget til 80 000 tonn ferdig

1915-1916

Gode år for fabrikkene.

1917-1919

Fleire patenter for produksjon av granulert cyanamid og fremstilling av gjødningsstoff.

1919

Fall i eksport og produksjon

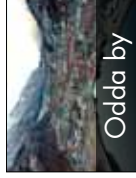
Asplan Viak - Stedsanalyse Odda Smelteverk 2008

1906 – 1921: Etablering av industrien

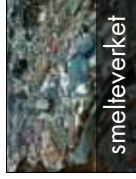
-> 1850 1850-1906 **1906-1921** 1921-1945 1945-1970 1970-2003 2003 -> 1850-2008

utenfor Odda

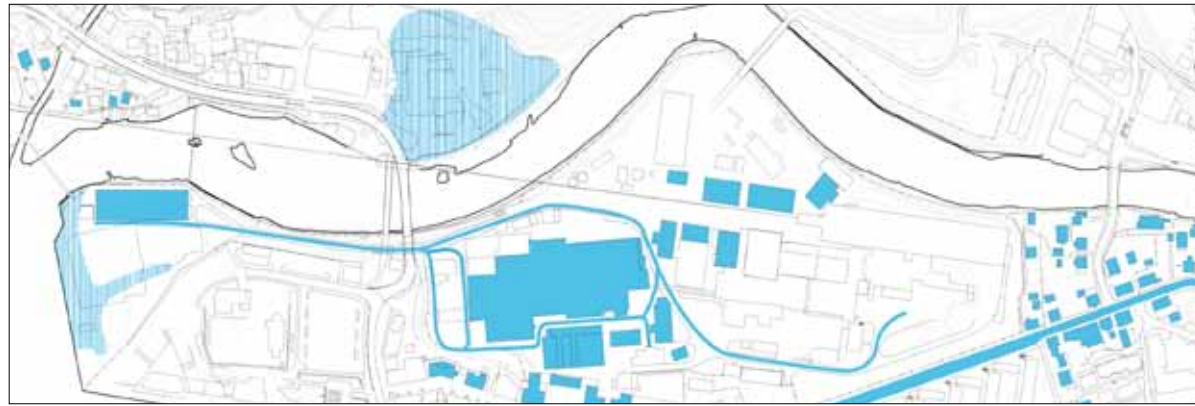
Odda by

smelteverket

bygninger

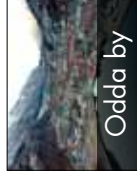
- 1912** (10?) Lagerhus C (105)
- 1912** Cyanamidknuser C (109)
- 1912** Dicypakkeri C (212)
- 1912** Fagforening og hovedvernombud F (3)
- 1912** Fordelingssatsjon dicy/cyan C (101)
- 1912** Karbidmøllehus C (103)
- 1912** Karbidsilohus C (104)
- 1912** Kjølehus C (107)
- 1912** Laboratorium F (122)*
- 1912** Lager Oddakalk/PCC testfabrikk C (111)
- 1912** Oddakalkfabrikk C (110)
- 1912** Ovnshus II og III C (106)
- 1912** Papirlager C (108)
- 1915** Industrivernkontor F (32)
- 1915-16** Videre utvidelser av karbidanlegget.
- 1915-17** Råcyanamid silo C (114)
- 1916** Maskin- og elektrikerverksted F (120)
- 1918** Plateverksted F (28)**
- 19??** Hengebro over elva Opo F (6)

1906 - 1921: Lesbarhet og viktige utviklingstrekk

1850 1850-1906 1906-1924 1924-1945 1945-1970 1970-2003 2003, -> 1850-2008

utenfor Odda

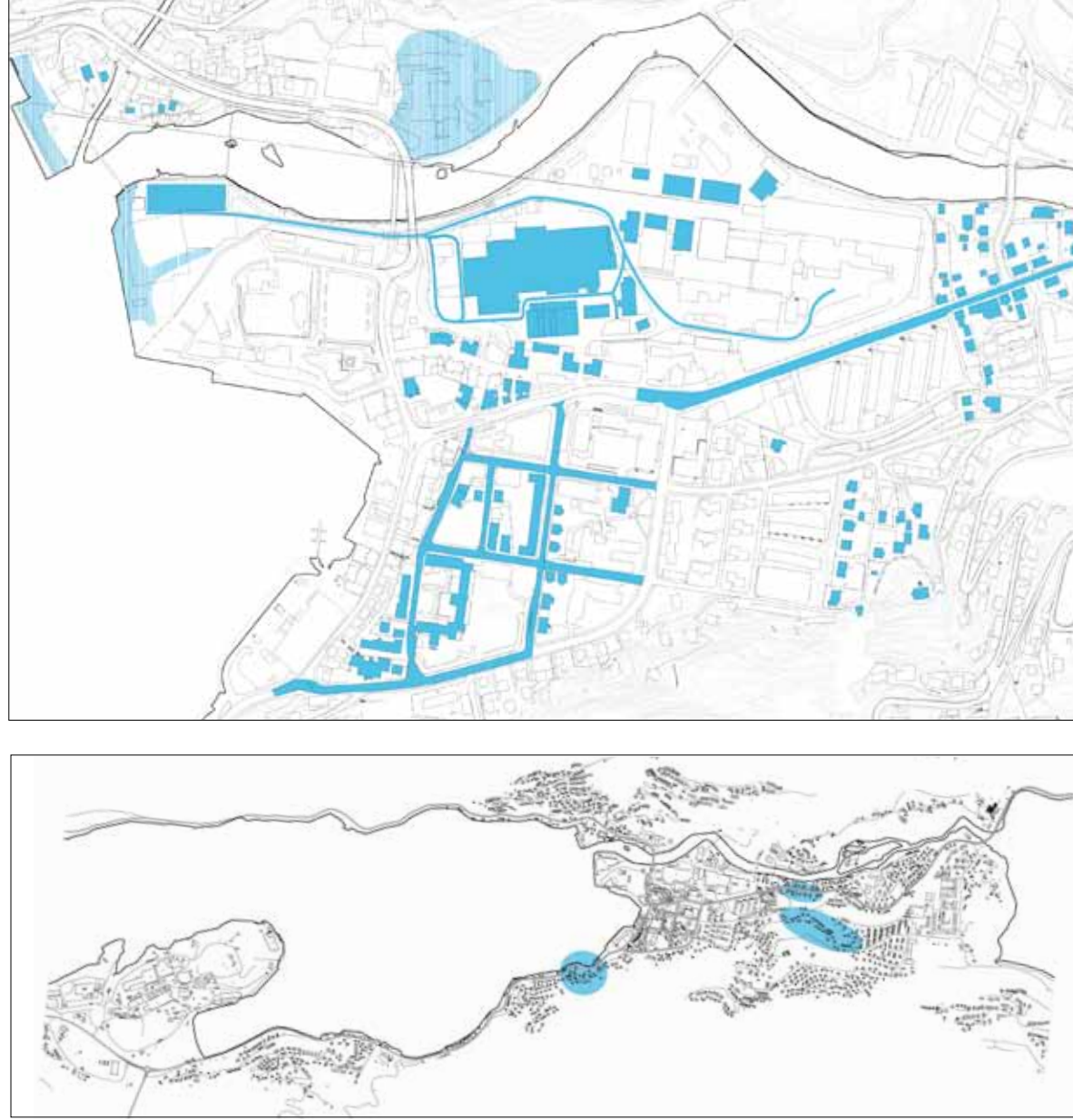
Odda by

smelteverket

bygninger

Viktige utviklingstrekk:

Epoken markerte starten på industrieventyret i Odda. En voldsom vekst fulgte i kjølvannet av utbyggingen. Sentrum ble regulert i 1907 i tråd med tidens idealer, dvs. som en hageby med gater og kvartaler i et rutenett tilsvarende det vi finner på andre industristeder. Reguleringen tok hensyn til det eksisterende hovedveinettet og bebyggelsen i Brotateigen langs sjøen. Fra 1904 ble murtvang innført i bymessige strøk for all bebyggelse med mer enn en etasje. I Odda ble det bygget arbeiderboliger i form av både større murgårder og mindre trehus. Skole ble også bygget. Bebyggelsen forholder seg til gateløpene og danner delvis kvartalsstruktur.

Verdens største cyanamidfabrikk bygges i Odda i 1909. Den utvides kraftig etter bare få år. Karbidfabrikken er også en av de største i sitt slag. Rustningskappløpet før krigen og første halvdel 1. verdenskrig gir god fortjeneste for bedriftene. Vareknapphet, prisstigning og mange nye konkurrenter resulterer i konkurs i 1921.

Lesbarhet:

Eksportkai med lagerbygning, kontorbygningene, samt det meste av bygningsmassen som tilhørte cyanamidfabrikken er bevart. Det samme er en del fellesbygninger i form verksteder og lager. En del bygninger av underordnet betydning er revet. Den opprinnelige karbidfabrikken ble revet i forbindelse med fornyelsen på slutten av 1950-tallet.

Reguleringsplanen fra 1907 er lett lesbar i sentrum.

Tilstand:

Det meste av den bevarte bygningsmassen inne på smelteverksområdet har en høy grad av autentisitet. Det omfattende nettverket av smalsporet jernbane som ble brukt til intern transport på driftsområdet er fjernet. Traseene er fortsatt bevart. Nyere tilbygg til cyanamidfabrikken er revet. Ovnhusene er preget av forfall og skrapelige konstruksjoner. Den øvrige bygningsmassen har høy grad av autentisitet. Kontorbygninger og laboratorium er rehabilitert.

Skole og arbeiderboliger i mur og tre er bevart med høy grad av autentisitet.

1850 - 2003: Lesbarhet og utviklingstrekk

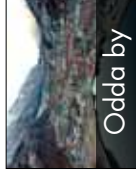
1850 1850-1906 1906-1924 1924-1945 1945-1970 1970-2003 2003, -> **1850-2008**

bygninger

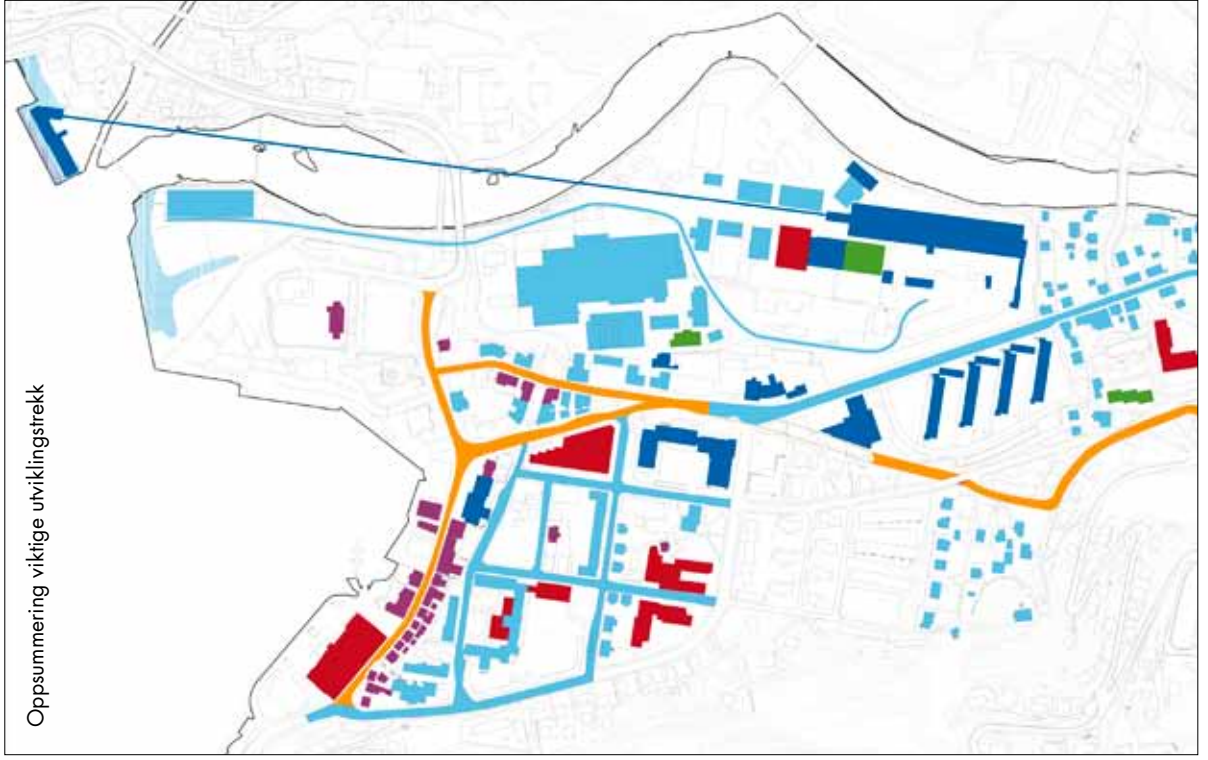
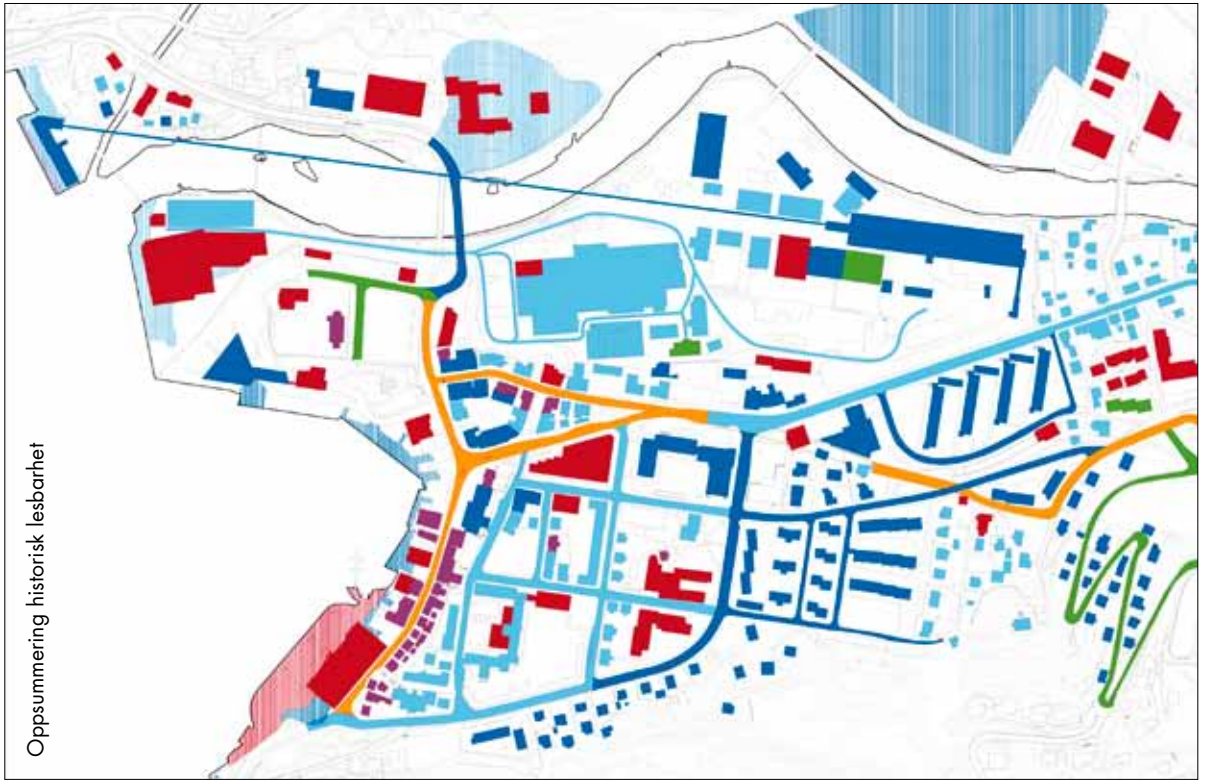
smelteverket

Odda by

utenfor Odda

- 1970 - 2003
- 1945 - 1970
- 1921 - 1945
- 1906 - 1921
- 1850 - 1906
- før 1850

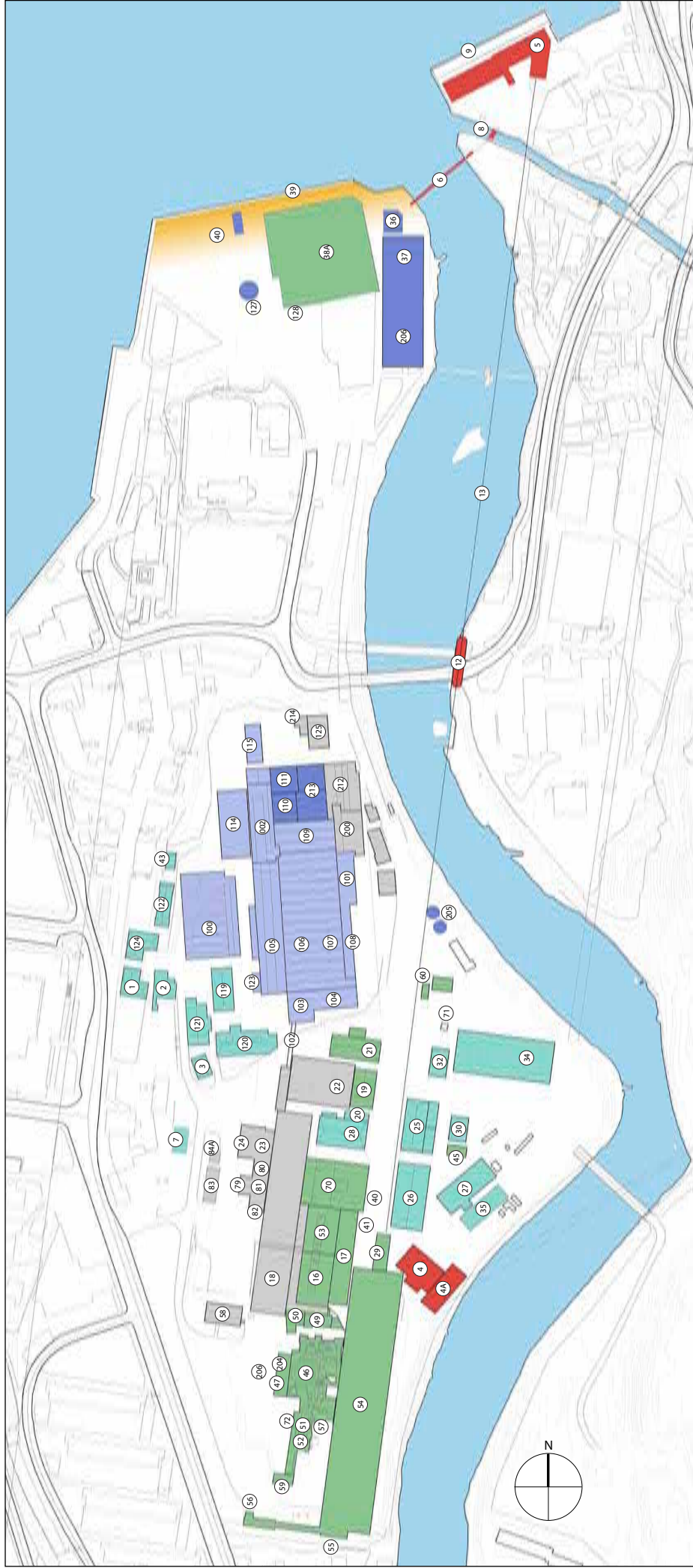
Trinn 3: Vurdering – kulturarvens verdi, muligheter og begrensninger

<p>I analysens tredje trinn er oppgaven å vurdere kulturarvens kvalitative egenskaper, muligheter og begrensninger, og blant disse er verdispørsmålet et hovedelement. Tilskrivelse av kulturhistorisk og arkitektonisk verdi speiler tidens verdisyn og faglige holdninger, mål for forvaltning og utvikling, sosiale og kulturelle situasjon. Muligheter og begrensninger kan måles ved å vurdere utviklingspotensial og endringskapasitet.</p>	<p>vurdering av:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kulturarvens verdi • Kulturarvens utviklingspotensial • Kulturarvens sårbarhet/tålegrense • Kulturarvens endringskapasitet <p>Begrunnelse for vern Kulturminneloven definerer kulturminner og kulturmiljøer slik: "Med kulturminne menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det krytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljø menes områder hvor kulturminne inngår som del av en større helhet eller sammenheng." Definisjonen er med andre ord temmelig vid. Dette betyr ikke at alle kulturminner og kulturmiljøer kan eller skal bevares. Samfunnet må prioritere hva som er verdifullt og skal vernes, til glede og nytte for oss og for de som kommer etter oss.</p> <p>I behandlingen av St.meld nr 8 "Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøløstiltand" (1999-2000), ga Stortinget sin tilsult-</p>	<p>ning til følgende mål som trekker opp til perspektiver på vern:</p> <ul style="list-style-type: none"> • "Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser, og som grunnlag for opplevelse og videreutvikling av fysiske omgivelser. • Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv som kunnskapsressurser og som grunnlag for opplevelse." <p>Vern av teknisk-industrielle kulturminner byr på store utfordringer. Denne type kulturminner er gjenstand for kontinuerlig endring og tilpasning til den teknologiske og økonomiske utviklingen ved bedriften. Kulturminnene inngår også i et helhetlig produksjonsmiljø hvor det kan være vanskelig å plukke ut fragmenter som skal representere hele miljøet.</p> <p>Ved vurdering av kulturminners verneverdi er det tradisjonelt 3 aspekter som tillegges betydning. Kulturminnene skal: - være en kilde til kunnskap, gi grunnlag for opplevelse og de bør være en</p>	<p>bruksressurs for framtiden.</p> <p>Kilde til kunnskap Kulturminner og kulturmiljøer er uerstattelige kilder til kunnskap om den historiske utviklingen av de fysiske omgivelsene og om menneskenes forhold til hverandre og naturen. Kulturminnene og kulturmiljøene utgjør en erfarings- og kunnskapsbank. Derfor må vi sikre at kildene fortsatt bevares slik at også framtidige generasjoner får mulighet til å foreta nye tolkninger av fortiden. Kilde til kunnskap har følgende delkriterier for utvalg av kulturminner og kulturmiljøer for vern:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Representativitet: Målet er at de utvalgte kulturminnene skal illustrere et tverrsnitt av historien. I dette perspektivet blir variasjon og mangfold viktig. Det utvalget som gjøres, må være representativt nok til å belyse hvordan samfunnet har utviklet seg. Tyssedal og Odda er en typisk representant for de ensidige industriedene som vokste fram før 1. verdenskrig (Odda, Rjukan, Sauda, Høyanger, Løkken Verk, Glomfjord og Eydehavn). 	<ul style="list-style-type: none"> • Sammenheng og miljø: Hvilken kunnskap vi kan frambringe, avhenger også av om vi verner et isolert enkeltobjekt eller om vi klarer å ta vare på flere elementer som utgjør en større sammenheng. Denne sammenheng, både i tid og rom, funksjonelt og sosialt, gir oss kunnskap langt ut over det ett enkelt-objekt kan vitne om. Odda Smelteverk må sees i nær sammenheng med Odda by og ikke minst kraftproduksjonen i Tyssedal. • Autentisitet: Grad av opprinnelighet, dvs. hvorvidt bygningen har bevart sin opprinnelige hovedform og om det fortsatt finnes originale elementer. Ved vurdering av teknisk-industrielle kulturminner vil omfanget av bevart teknisk utstyr knyttet til produksjonen ha betydning for vurderingen av graden av autentisitet. Konstruksjoner uansett materialtype er forgjengelige. Derfor må ofte deler av eller hele konstruksjonen erstattes med nye materialer av
---	--	---	--	--

Kulturarvens verdi, muligheter og begrensninger

<p>samme type. Likevel kan autentisiteten opprettholdes som form og/eller som teknikk.</p>	<p>de historiske anleggene.</p> <p>Følgende delkriterier vektlegges for utvalg av kulturminner og kulturmiljøer som grunnlag for opplevelse:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Sammenheng og miljø:</i> Det har alltid vært et nært sammenheng mellom landskap, naturressurser og det menneskeskapte miljøet. Landskapet danner rom, utsiktspunkter og forsenkninger som understreker stedets egenart og bidrar til viktige opplevelseskvaliteter. Menneskene har gjennom sin påvirkning videreutviklet det opprinnelige landskapet. • <i>Identitet/symbol:</i> Mange kulturminner og kulturmiljøer har særlige kvaliteter som gjør at de blir viktige for menneskers følelse av gjenkjennelse og tilhørighet. Dette kan i hovedsak knyttes til to forhold: Enten til konkrete begivenheter eller personer som er knyttet til et sted, eller til tradisjon eller kontinuitet i bruken av området. Odda Smelteverk var i nærmere 100 år en av de viktige hjørnesteinsbedriftene i kommunen. Mange har 	<p>hatt sitt arbeid ved fabrikkken, og fabrikkkanlegget utgjør et viktig visuelt element som en del av Odda sentrum.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Arkitektonisk/kunstnerisk verdi:</i> Opplevelsen av et betydelig verk har en verdi som er særegen, uansett hvilken sammenheng det ellers oppleves i. Her legges det vekt på form, struktur, materialvalg og detaljutføring i forhold til en kunstnerisk idé og fullførelsen av den. Estetiske vurderinger er sentrale i denne sammenhengen. Industriarkitekturen på Smelteverket er preget av internasjonale forbilder og tydeliggjør at Smelteverket var eid av ulike internasjonale selskaper gjennom sin levetid. 	<p>må vurderes, er knyttet både til økonomi, bruksverdi og økologi. I tillegg gir de kulturhistoriske verdiene et ekstra brukspotensiale til alle typer kulturminner og kulturmiljøer. De historiske sporene kan for eksempel være viktige for friluftaktiviteter, turisme, samt etablering eller videreføring av boliger og næringsvirksomhet.</p> <p>Lønnsomhetsbetraktninger handler bl.a. om en bygning eller et anleggs fysiske tilstand. Eierne vil normalt sørge for å ta vare på bygninger og anlegg som fortsatt har en bruksverdi og en tilfredsstillende fysisk tilstand. Vedlikeholdskostnadene holdes nede gjennom jevnlig bruk og vedlikehold, og verdiene sikres over lang tid. Dette er den enkleste og rimeligste formen for vern. Hvis tilstanden er god, kan dermed økonomiske og kulturhistoriske argumenter bygge opp under hverandre til fordel for vern.</p>	<p>endrete behov, uten å gjøre store fysiske endringer.</p> <p>En rekke av de mindre bygningene på Smelteverket har stor gjenbruksverdi for nye formål, særlig gjelder dette kontorbygningene og de ulike teglbygningene som ble brukt til verksteder og lager. Verre er det med store, spesialiserte konstruksjoner som siloer og ovnshus. Disse konstruksjonene er ofte kun et rammeverk for en komplisert "maskin" og kan vanskelig gjenbrukes på tradisjonelt vis. De har imidlertid et potensial for å kunne benyttes i en museal formidling av anleggets historie. Måten de eventuelt bevares på og formidles kan gjøre at de også kan få en kunstnerisk opplevelsesverdi.</p>
<p>Grunnlag for opplevelse</p> <p>Hvert menneske opplever kulturminner og kulturmiljøer på sin måte. Opplevelsene henger blant annet sammen med kunnskap, holdninger, tilknytning til stedet, og hvilken sosial eller etnisk gruppe en tilhører. Kulturminner og kulturmiljøer gir kontinuitet i det fysiske miljøet. De bidrar bl.a. til å skape steds karakter og tilhørighet. Kulturminnene gir variasjon og kontraster i omgivelsene og synliggjør at de menneskeskapte omgivelsene alltid har forandret seg. De viser ikke bare stedlig egenart, men også påvirkning, sammenheng og fellesskap på tvers av geografiske og kulturelle grenser.</p>	<p>En viktig del av et industriarvleggs verneverdi ligger i den totale opplevelsen av ulike typer bygninger og tekniske innretninger som sammen viser helheten i produksjonen. Egenverdien til det enkelte element kan være lav, men samlet utgjør de en viktig kilde til kunnskap om og opplevelse av</p>	<p>Kriterier knyttet til kulturminner som bruksressurser</p> <p>Det ligger store verdier for samfunnet i å benytte det som allerede eksisterer framfor å bygge nytt. Bruk av kulturminner og kulturmiljøer er i denne sammenhengen bl.a. bidrag til en bærekraftig utvikling. Dette perspektivet gjelder først og fremst når man tar vare på bygninger og bygd miljø, og faktorer som da</p>	<p>Det vil også være nødvendig å vurdere om et anlegg er hensiktsmessig i forhold til den aktuelle bruken. I tillegg vil det være aktuelt å se på mulighetene for å tipasse bruken i forhold til</p>	<p></p>

Kulturarvens verdi, muligheter og begrensninger

- import / råvarer
- karbid
- cyanamid
- dicyandiamid
- felles / anlegg
- eksportkai
- revet pr. april 2008

Kulturarvens verdi, muligheter og begrensninger

import/råvarer

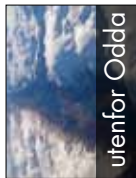
karbid

cyanamid

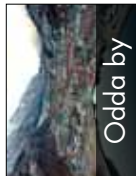
dicycyanamid

fellesanlegg

eksportkai

utenfor Odda

Odda by

smelteverket

bygninger

Del	Nr	Bygningsnavn	Oppført	Epoke	Status	Eier	Verdi	Utviklingspotensial	Sårbarhet	Endringskapasitet	Forslag vern
F	041	Sentraltoalett	1955	3	Interesseområde fredning	SNU	Bygget utgjør en liten del av det komplekse anlegget knyttet til karbidproduksjonen. Tidligere gikk det et omfattende system av kabelgater og rør over bygningen. Bygningen har underordnet funksjon, men bør vurderes vernet som del av anlegget.	Bygget kan trolig gjenbrukes som toalett. Ut over dette er bygget lite og vanskelig gjenbrukbart til andre formål en lager.	Bygget kan tåle enkelte endringer av eksteriøret.	Liten	Vernes?
F	043	Lagerlaboratorium	1946	3		SNU	Bygget oppført som lager for laboratoriet. Det inngår i et helhetlig bygningsmiljø som en del av inngangen til området. Lageret er bygget inntil baksiden av en bygård i mur som vender mot Røldalsvegen. Bygget vurderes å ha verneverdi som en del av miljøet.	Bygget egner seg trolig godt for nye formål knyttet til ulike mindre virksomheter innen næring, lager, verksted eller lignende.	Eksteriøret tåler ikke store endringer før byggets særpreget går tapt. Innvendige endringer må skje i tråd med bygningens opprinnelige struktur og konstruksjon.	Middels	Vernes
F	095	Lager for spesialavfall	1972	2	revet						
F	110 b	Motoniager	1912	5		SNU	Bygget er en del av Lindehuset og er sammen med dette svært viktig for smelteverkets historie og norsk teknologihistorie. Byggets eksteriør er i hovedsak opprinnelig. Det inngår i et helhetlig bygningsmiljø som en del av inngangen til området.	Bygget er allerede under rehabilitering som visningsanlegg (?).	Eksteriøret tåler ikke store endringer før byggets særpreget går tapt. Innvendige endringer må skje i tråd med bygningens opprinnelige struktur og konstruksjon.	Stor	Vernes
F	119	Sentralbadet m/garderobe	1908	5		Odda kommune	Trolig oppført som lager for Cyanamiden. Ombygd i 1958 til sentralbad for de ansatte, noe som var en stor forbedring av arbeidsmiljøet. Bygget inngår i et helhetlig bygningsmiljø som en del av inngangen til området.	Bygget egner seg trolig godt for nye formål knyttet til ulike næringer/kontor.	Eksteriøret tåler ikke store endringer før byggets særpreget går tapt. Innvendige endringer må skje i tråd med bygningens opprinnelige struktur og konstruksjon.	Stor	Vernes

Trinn 4: Aktivisering - kulturhistorisk handlingsrom og -rammer

Det fjerde trinnet inneholder syntesen, oppsummeringen og konsentratet av analyseprosessen - og utgjør innspillet i planarbeidet (prosessen som analysen er en del av). I dette trinnet defineres det historiske handlingsrommet, med sikte på aktivisering av analyseområdets kulturhistoriske ressurser i planleggingen. Handlingsrommet angir mulighetene for vern/utvikling av analyseområdet, både totalt sett og i forhold til de enkelte kulturhistoriske elementene.

Analysen skal resultere i råd og anbefalinger tilpasset nivået for planen den er tilknyttet. Rådene og forslagene som legges fram må henge sammen med planarbeidets utfordringer og dermed svare på spørsmålene som var utgangspunkt for analysen (kilde: Riksantikvaren).

Planarbeidets utfordringer
Bakgrunnen for dette analysearbeidet er konflikt knyttet til reguleringsplanen for utviklingen av smelteverksområdet. Odda kommunes planforslag fra 2007 for smelteverksstoma (alt. I) ble møtt med innsigelse fra fylkeskommunen. Omfanget av vern var ikke i samsvar med fylkeskommunens vedtak om midlertidig fredning fra 2003. Karbidovns hus III var, tiltross for midlertidig fredning, ikke medtatt i planen. Foreslått veiløsning gjennom området ble også ansett å komme i konflikt med verneinteressene.

I desember 2007 varslet fylkeskommunen oppstart av frednings-sak for et område større enn det som var midlertidig fredet. Endelig avgrensning av fredet område vil avhenge av omfanget vern etter plan- og bygningslovens § 25.6 i nytt forslag til reguleringsplan. Utvidelsen omfattet cyanamidfabrikken og eksportlageret på kaia.

Eierne av området ønsker å etablere et kjøpesenter i tilknytning til deler av den gamle cyanamidfabrikken. Det samme ønsker interessentene bak utviklingen

av Almerket, området nord for smelteverksstoma. Et nytt handlingsrom vil utfordre eksisterende handel i sentrum. Kommunen så derfor behov for å få utarbeidet en handelsanalyse parallelt med arbeidet med stedsanalysen. Formålet med handelsanalysen er å få vurdert potensialet for utvidelse av handelen i Odda sentrum. Analysen gir også anbefalinger med hensyn på lokalisering av et slikt nytt senter.

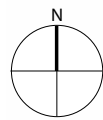
Odda har en prekær situasjon med gjennomgangstrafikk gjennom bykjernen (rv. 13). Veien har en årsdøgntrafikk på 7200 kjøretøyer og deler sentrum i to. Parallelt med stedsanalysen har det derfor også vært gjennomført en trafikkanalyse. Denne vurderer alternative løsninger for omlegging av hovedveisystemet gjennom sentrum. Vurderingene skal sikre at et nytt veisystem for Odda bygger opp om utviklingspotensialet som kommer fram gjennom stedsanalysen. Trafikkanalysen vurderer også konsekvensene av ny vei i forhold til byform, byutvikling, grøntstruktur og arealbruk på smelteverksstoma.

Oppsummert skal den kulturhistoriske stedsanalysen sammen med handelsanalysen og trafikkvurderingen gi anbefalinger i forhold til følgende temaer:

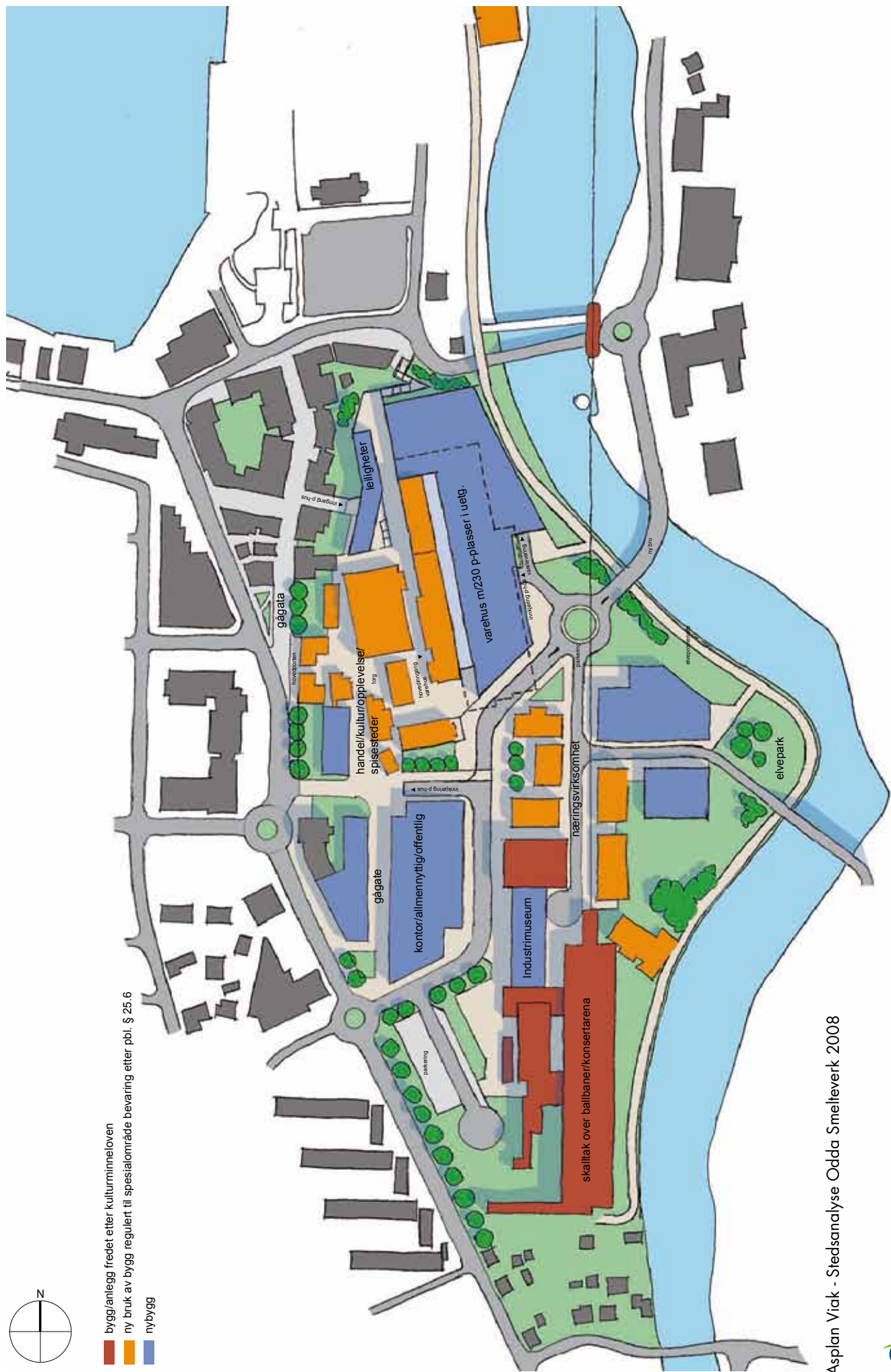
- *Lokalisering og utforming av ny trasé for rv. 13 gjennom Odda sentrum som ivaretar hensynet til kulturmiljøet.*
- *Utforming av et internavisystem for både kjørende og gående som ivaretar smelteverksrådets utviklingspotensiale.*
- *Lokalisering og løsning av parkering innenfor området.*
- *Tett integrering av planområdet mot eksisterende bysentrum.*
- *Arealbruk innenfor smelteverksområdet, herunder lokalisering av kjøpesenter.*
- *Lokalisering av ny bebyggelse for ulike funksjoner (næring/industri, kontor, offentlig, almennyttig, boliger)*
- *Omfanget av vern gjennom bruk ved regulering til spesialområde bevaring etter plan- og bygningslovens § 25.6.*
- *Omfanget av vern ved fredning etter kulturminneloven.*
- *Omfanget av riving av eksisterende bygninger.*

Trinn 4 i stedsanalysen munner ut i en konkret anbefaling basert på alle de tre analysene. Her vil de ulike problemstillingene/temaene veies opp mot hverandre. Målet er å komme fram til en omforent løsning som kan aksepteres av alle parter. Det sier seg selv at dette må bli en løsning basert på kompromisser mellom ulike hensyn.

Aktivering - kulturhistorisk handlingsrom og -rammer

- byggnlegg fredet etter kulturminneloven
- ny bruk av bygg regulert til spesialområde bevaring etter pbl. § 25.6
- nybygg

Jakobstad

Introduktion till Jakobstad

Jakobstad, på finska Pietarsaari, är en stad med ca 20 000 invånare på Finlands västkust. Staden grundades år 1652. Tvåspråkighet präglar staden: ca 55% av invånarna har svenska som modersmål. Jakobstads historia hänger samman med industrins utveckling, från 1600-talets skeppsbyggnad till dagens cellulosa-, pappers-, metall- och elektronikindustri. www.jakobstad.fi

Utgångspunkten

I Jakobstad omfattar projektet stadens historiska centrum, ett ca 0,6 kvadratkilometer stort område med flera delområden och enskilda byggnader av kulturhistoriskt riksintresse. Stadens centrala delar har uppstått genom en 350 år lång process, under vilken samhället stegvis har utvecklats i takt med den ekonomiska, politiska och sociala utvecklingen. Staden har brunnit ner och återuppbyggs två gånger, genom landhöjningen har stranden försvunnit och periodvis har stadsbilden ändras radikalt genom ”modernisering”. Kvar finns ändå strukturer och byggnader från alla utvecklingsepoker - från 1600-talet till nutid - som ger stadens nuvarande centrum djup och transparens i både tid och rum. Samtidigt är stadens centrum mycket tätt bebyggt.

Den kontinuerliga utvecklingen ställer ständiga krav på nya lösningar, som i en historisk miljö alltid bör sättas i relation till stadens historia och det som finns kvar av den i stadsbilden: behovet att bygga och förnya skall balanseras med den gemensamma skyldigheten att värna om det kulturhistoriska arvet. Detta är möjligt endast genom en oavbruten dialog, där olika behov och värden möts som jämställda faktorer som gemensamt formar framtiden – för kommande behov, med nutiden och det förgångna som bas och utgångspunkt.

Målsättningen

Det viktigaste målet har varit att utarbeta ett förslag till ett kulturmiljöprogram för stadens centrala delar för att kunna beakta det byggda kulturarvets värden i utvecklandet av stadens fysiska miljö. Ett helhetsprogram fungerar som grund för mera fokuserade studier av enskilda objekt och mindre

delområden då olika planeringsprojekt kräver en kulturhistorisk synpunkt.

Parallellt med helhetsprogrammet har man analyserat som pilotprojekt det s.k. Lassfolkska kvarteret, där ett stort – och ur stadens synpunkt ytterst viktigt - utvecklingsprojekt bör anpassas till en mycket värdefull stadsmiljö.

Samtidigt testas olika sätt att sammanställa och sprida information om stadens kulturhistoriska värden, dels som underlag för en bredare medborgardebatt, dels för att öka den allmänna medvetenheten om det byggda kulturarvet och dess betydelse i en långsiktig samhällsutveckling.

DIVE-verktyget i Jakobstad

Kulturmiljöprogrammet i större skala och arbetet med pilotkvarteret har båda strukturerats enligt DIVE-verktygets principer, genom

- att dokumentera och beskriva kulturarvets nuläge,
- att koppla detta till olika perioder och krafter som har utformat miljön,
- att definiera det byggda arvets värden och de mest värdefulla enskilda objekten och delarna av helheten och
- att ställa dessa värden i en jämförelse med aktuella (eller förutsägbara) utvecklingsbehov, för att – i bästa fall – hitta balanserade prioriteringar, lösningsmodeller och rekommendationer för planeringen.

Förslaget till kulturmiljöprogrammet har gjorts av experter som underlag för en kontinuerlig diskussion.

I pilotkvarteret har man fört mera detaljerade diskussioner med kvarterets ägare och arkitekten som planerar nybygget.

Jakobstads infart från söder. Ur bildverket "Finland framställt i teckningar", texten skriven av Zacharias Topelius, utgivet 1845, bilden efter teckning av J. Knutsson.

KULTURMILJÖPROGRAM FÖR JAKOBSTADS STADSKÄRNA

Det viktigaste målet för projektet är att integrera bevarandet av kulturmiljön i arbetet med att utveckla staden så att det blir en jämbördig målsättning med behoven att utveckla boende, service, trafik osv. Verktyget utgörs av stadens kulturmiljöprogram, som sammanfattar kunskapen om de olika element som ingår i den byggda stadsmiljön, deras samband med den historiska utvecklingen, värderingen av de olika elementen och möjligheterna att främja dessa värden till ett målprogram.

Kulturmiljöprogrammet är fokuserande, dvs. varje objekt eller delområde granskas först i stora drag och sedan mer detaljerat.

Programmet berör i det första skedet Jakobstads historiska stadskärna. Samma principer kan även tillämpas på kulturmiljön i områden utanför centrum.

I programmet granskas också huruvida gällande planer och övriga målsättningar är i konflikt eller harmoni med kulturmiljövärden. Särskilt viktigt är att definiera de delområden och enskilda objekt där t.ex. gällande detaljplaner äventyrar den befintliga kulturmiljön och att finna metoder för att rätta till situationen.

Programmets innehåll

Kulturmiljöprogrammet innehåller de basuppgifter och huvudsakliga riktlinjer, som kan utgöra beslutsunderlag för nödvändiga avgöranden. Programmet är uppgjort med hjälp av det s.k. DIVE-verktyget och består av följande delar:

Stadsdelar, platser och byggnader i Jakobstad som nämns i texten:

1. Södermalm 2. Kvarnbacken 3. Skata 4. Storgatan 5. Kanalesplanaden
6. Trädgårdsgatan 7. Pedersesplanaden 8. Hötorget 9. Torget
10. Rådhuset 11. Runebergsparken 12. Stadskyrkan 13. Skolparken
14. Vattentornet 15. Lindskogska huset 16. Lassfolks fabrik
17. Biograf Grand

D – att beskriva kulturmiljöns nuläge

I – att definiera betydelsen och den historiska kontexten hos kulturmiljöer

V – att värdera kulturmiljöer samt ställa bevarande mål för dem

E – att utarbeta handlingsprinciper och medel för att uppnå målen

Beskrivning av nuläget (D=describe)

I det här avsnittet beskrivs hur stadskärnans helhetsstruktur har utvecklats. Stadens "årsringar" samt delområden som har sitt ursprung i olika skeden av utvecklingen beskrivs med hjälp av kartmaterial ur gamla stadsplaner. Bevarade helheter och de viktigaste enskilda byggnaderna definieras. Särdragen hos arkitekturen från olika tidsepoker presenteras med hjälp av fotografier och historiskt bildmaterial.

Resultatet av dryga 350 års utveckling är en mångsidig helhet vad gäller stadsstruktur och arkitektur, där de olika delområdena och byggnadsbeståndet speglar både förändringsprocesser i stadskulturen och den allmänna ekonomiska och ideella utvecklingen.

Olika tidsskikt i stadsstrukturen

Av stormaktstidens Jakobstad återstår Storgatans dragning, brytningen i stadsstrukturen vid den tidigare våtmarken samt huvuddragen i gatunätet (med grått ritade gator) i den norra delen av stadskärnan som undgick branden 1835.

Gatu- och kvartersstrukturen söder om Kanalesplanaden (utmärkt med blått) har sitt ursprung i den stadsplan som uppgjordes efter branden. Man kan fortfarande tydligt urskilja sydgränsen för den tidens tätbebyggda stadskärna med tillhörande grönområde. Från samma utvecklingsperiod härstammar stadens centrala öppna platser: Torget, Hötorget och Runebergsparken (med blått).

Centrum utvidgades kraftigt under 1900-talet, särskilt under århundradets första hälft (orange). Spåren av 1904 och 1928 års stadsplaner är bl.a. Kvarnbackens område, Pedersesplanaden, som avgränsar stadskärnan västerut, och byggnaderna längs den samt de viktigaste egentliga parkområdena i centrum, bl.a. Skolparken. Placeringen av vissa offentliga eller i stadsbilden dominanta byggnader härrör också från de här stadsplanerna.

Efter andra världskriget skedde inte längre någon nämnbar utvidgning av centrum. Byggnandet skedde inom ramen för den existerande strukturen, ofta genom rivning av gammalt.

Arkitektoniskt särpräglade områden

A. Stadskärnans södra del, Storgatan och Trädgårdsgatan

De södra kvarteren i empiretidens stadsplan har bevarats på området, liksom ett representativt antal byggnader i empirestil, en del med tillhörande uthus. De nyare byggnaderna är fåtaliga och för det mesta rimligt väl anpassade till områdets skala.

B. Kvarnbackens jugendkvarter

En del av husen har ersatts av flervåningshus, men området har fortfarande en tydlig karaktär av jugendperiodens trädgårdsstad, vilket accentueras av kontrasten mellan vattentornet och parken vid dess fot. Området har även drag av 20-talsklassicism.

C. Rådhuset och dess omgivning

Två öppna platser, torget och Runebergsparken, samt Rådhuset mellan dem bildar en helhet med stor betydelse för stadsbilden; två klart avgränsade monumentalplatser i empiretidens anda, dominerat av Rådhuset.

D. "Stenstaden" i stadskärnans norra del

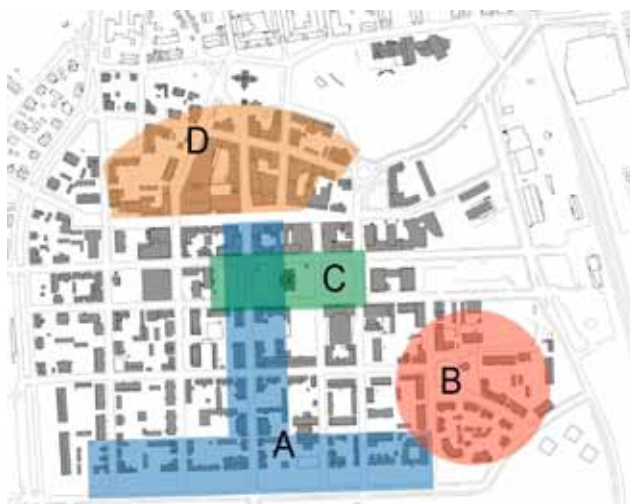
Genom nybyggande uppstod på detta område en enhetlig, nästan samtidigt förverkligad kvartersgrupp av rappade flervånings stenhus. Helheten, som präglas av 1940- och 50-talens modernism och framstegsoptimism, är mycket enhetlig. Den är intressant också för att 1700-talets gatunät ligger till grund för området, varför man kan iaktta skikt från en mycket lång tidsperiod.

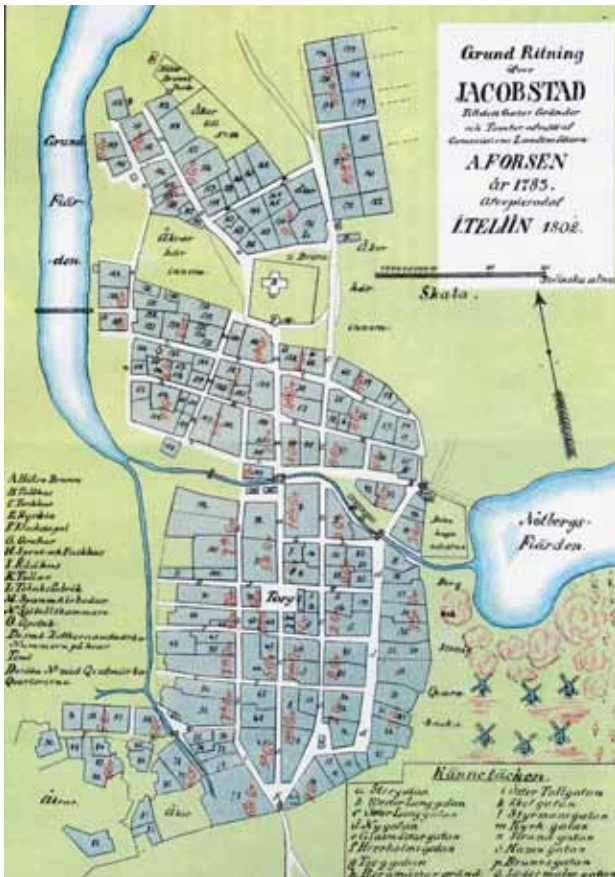
Stadens "årsringar".

Stadsstrukturens tidsskikt.

Arkitektoniskt särpräglade områden.

Karta efter Jean Telin år 1802, byggande på Forseens stadsplan från 1783. Söderhjelm: Jakobstads historia del II, 1909.

Tolkning (I=interpret): Faktorer som påverkat stadsmiljöns utveckling

I tolkningsdelen granskas hur kulturmiljön tagit form i förhållande till den allmänna socioekonomiska och stadsteoretiska utvecklingen. För Jakobstads del kan fyra tydliga perioder urskiljas:

Stormaktstidens och merkantilismens stad

1600-talets stadspolitik byggde på merkantilismens ekonomiska läror, i kombination med Sveriges stormaktsambitioner. Städerna konsoliderade centralförvaltningens ställning och bidrog till rikets ökade välstånd. I Finland rådde naturahushållning, men man producerade stora mängder exportprodukter, särskilt tjära. Handeln var reglerad och byggde på handelsprivilegier, tullar och skatter samt på städernas inbördes hierarki; utrikeshandeln koncentrerades till stapelstäder, medan övriga städer var underställda dessa. På landsbygden förekom så gott som ingen handel. Den viktigaste målsättningen var att öka rikets ekonomiska välstånd. Jakobstad saknade stapelrätt och exporten skedde via Stockholm. Utvecklingen hämmades dock av stormaktstidens ständiga krig. För Jakobstads del var stora ofreden, då hela staden brändes ned, den mest förödande perioden.

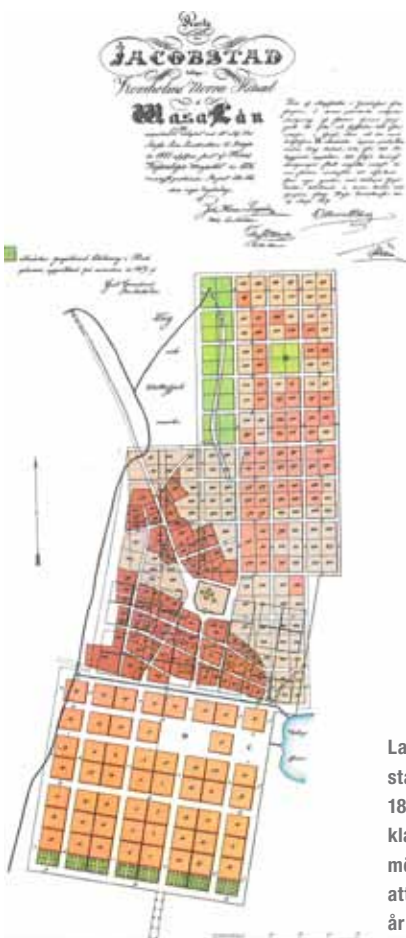
Vid tiden för Jakobstads grundande anlades stadsmässiga samhällen redan enligt genomtänkta planer. Staden var ett begränsat område, omgärdat med ett tullstaket, och rätten att bosätta sig i staden stod under kontroll. Den reglerade handeln garanterade en säker marknad och ett visst välstånd, men då den uttryckliga målsättningen var att öka centralmaktens välstånd, förblev utvecklingen långsam och städernas invånarantal stabilt.

Autonomins tid – skeppsredarnas stad

Under autonomins tid (1809 – 1817) sattes fokus på utvecklandet av Finlands ekonomi. Landet fick snabbt ett järnvägsnät och en egen valuta. Det snabbt växande S:t Petersburg och Rysslands stora marknad utgjorde grunden för en tillväxt med verkningar även i Österbotten. Inom politiken skedde den påtagligaste utvecklingen i och med det nationella uppvaknandet och den samtidigt inledda folkundervisningen.

Efter branden år 1835 byggdes staden upp igen enligt empirestilens ideal. Tomterna var rymliga, gatorna breda och byggnadsstilen reglerad. Stadsstrukturen började differentieras socialt: Södermalm, som hade förstörts i branden, blev det förmögnare borgerskapets område, medan den fattigare befolkningen bebodde Skataområdet norr om kyrkan.

Olika funktioner (boende, handel, administration, industriell produktion) – med undantag för några offentliga byggnader – låg inom samma område. Samma tomt och samma byggnad kunde ha flera användningsändamål jämsides: bostäder, handel, lagerhållning och småskalig produktion.

Lantmätare Anders Bergers stadsplan efter branden år 1835, samt de kvarter som klarade branden markerade i mörkrött. Kartan renritad för att dokumentera situationen år 1859.

Finland på tröskeln till självständighet och industrialiseringens tid

Den snabba industrialiseringen ökade vid 1800-talets slut behovet att börja styra stadsstrukturens utveckling. Särskilt trängande var behovet att säkerställa den expanderande industrins tillväxtmöjligheter genom att reservera tillräckliga verksamhetsarealer och att garantera en tillräcklig bostadsproduktion för den växande befolkningen. Den begynnande teknologiseringen av samhället (vatten- och avloppsledningar, elnät, järnvägar) krävde också styrningsredskap. Då den tidigare stadsplaneringen främst angav byggnadskvarterens läge och en för byggandet lämplig tomtindelning, fick samhällsplaneringen nu en ny teknisk-ekonomisk dimension.

Vid samma tid blev man medveten om behovet att anvisa områden för olika ändamål som var viktiga för medborgarnas välmående. I städerna började man anlägga parker, sportplaner och större friluftsområden.

Den av arkitekt Bertel Jung år 1904 färdigställda stadsplanen var Jakobstads första moderna stadsplan, som anvisade strukturellt, stadsbildsmässigt, funktionellt och socialt differentierade områden.

Nutid – stadens kommersiella centrum och bilstadens uppkomst

Den snabba urbaniseringen efter andra världskriget förändrade stadsmiljön mer än någon tidigare utvecklingsfas; efter branden förändrades stadskärnans form, men nu förändrades både form och funktion. Stadskärnan blev en plats för flervåningshus och affärsbyggnader.

Befolkningsökningen och det växande bostadsbehovet ledde särskilt under 1960-talet till en omfattande rivningsvåg. Byggandet av nya flervåningshus var mycket lönsamt: de gamla trähusen var bristfälligt utrustade och hade inget nämnvärt kapitalvärde. Bostadsaktiebolaget var en finansieringsinnovation som möjliggjorde att betalningsförmågan hos tiotals familjer med normal inkomst kanaliserades till centraliserad bostadsproduktion. Höghusen i de mest centrala kvarteren byggdes dessutom som kombinerade affärs- och bostadshus, där bottenvåningen enbart bestod av affärsutrymmen, vilket gjorde förändringen ännu mer lönsam.

Ökningen av invånarantalet och köpkraften inledde under 1960-talet den sista stora förändringsvågen: uppkomsten av bilstaden och förvandlingen av centrum till en regional tyngdpunkt för kommersiell service. Den totala affärsytan i stadskärnan mångdubblades och i samma takt försvann kvarters- och närbutikerna. I och med byggandet av affärshusen revs nästan alla byggnader från tiden före branden från norra delen av stadskärnan. Handelns koncentration ser ut att fortsätta.

Under de senaste årtiondena har den ökande biltrafiken börjat motverka sig själv. Ett konkret resultat av detta är gågatan, som i sig är ett helt nytt element i den byggda kulturmiljön.

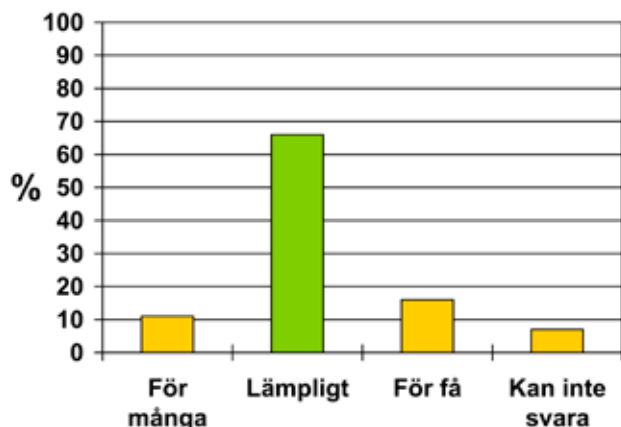

Arkitekt Bertel Jungs år 1904 färdigställda stadsplan.

Byggnader i Jakobstads centrum som har rivits sedan mitten av 1950-talet är markerade med rött.

Gamla byggnader i Jakobstad

Enligt en enkätundersökning år 2006 har Jakobstads invånare en tydligt positiv inställning till byggnadsarvet.

Byggnader i Jakobstads centrum som är skyddade genom detaljplan (svart markering) och på basen av separat lag eller statsrådsbeslut (blått).

Byggnadsskyddets nuläge och åtgärdsbehov.

Grönt: Skyddade byggnader.

Gult: Byggnader, vilkas behov av skydd genom detaljplan bör utredas, men som inte direkt är hotade.

Rött: Kulturhistoriskt värdefulla byggnader där detaljplan och skyddsbehov står i uppenbar konflikt.

Värdering (V=evaluate)

I det här avsnittet definieras stadskärnans kulturhistoriskt värdefulla delområden och de viktigaste enskilda objekten samt nuläget för bevarandet av kulturmiljön. Särskilt uppmärksammas de objekt och platser där det finns tydliga motstridigheter mellan kulturmiljövärden och gällande plansituation.

Värderingen är i viss grad en tolkningsfråga, speciellt då det gäller uppfattningen av skönhetsvärden i miljön. Det samma gäller också värden som t.ex. förknippas med historiska händelser eller bemärkta personer, vilka kan uppfattas som antingen positiva eller negativa.

Vissa kriterier kan dock definieras med hjälp av experter och gäller därför som "kalla fakta", t.ex. att en viss byggnadstyp är sällsynt eller en god representant för sin tidsepok.

Oftast kombineras i samma objekt flera värdekriterier för byggd miljö, såsom

- objektets ålder och därmed sammanhängande raritetsvärde
- objektets historiska betydelseinnehåll, t.ex. som representant för en viss utvecklingsperiod eller av personhistoriska skäl
- arkitektoniskt, estetiskt värde – i klarspråk skönhet
- objektets värde som beståndsdel i en större helhet

Som helhet är situationen inom byggnadsskyddet i Jakobstad åtminstone nöjaktig. Nationellt betydelsefulla områden och objekt har i huvudsak beaktats på vederbörligt sätt i detaljplan och är inte utsatta för märkbara hot. De konfliktsituationer som trots allt förekommer bl a på grund av föråldrade detaljplaner presenteras i vidstående illustration över byggnadsskyddets åtgärdsbehov i stadens centrum.

Förverkligande (E=enable)

Förverkligandet har två tyngdpunktsområden:

Att bland stadens invånare och beslutsfattare öka medvetenheten om kulturmiljön och initiera en värdediskussion om densamma. Det här sker både på allmän nivå samt med fastighetsägare och andra berörda parter.

Att gradvis införa programmets målsättningar i den praktiska samhällsplaneringen, och vid behov göra fördjupade analyser av mindre delområden med hjälp av DIVE-verktyget.

En nyckelfråga är valet av rätt handlingsätt eller instrument i varje enskilt fall.

Instrumentering

För att bevara ett enskilt objekt eller en områdeshelhet väljs rätt verktyg från fall till fall med hänsyn till objektets värde. Oftast handlar det inte enbart om byggnadsskydd; då det gäller större helheter behövs också styrning av nybyggnad så, att det sker i samklang med det historiska byggnadsarvet och stadsstrukturen.

Överenskommelse om byggnadsskydd utan normstyrning

Det är enklast att bevara byggnadsarvet då ägaren känner sin byggnads historia och värde och då byggnaden kontinuerligt är i ändamålsenligt bruk, särskilt då inga speciella ekonomiska förväntningar ställs på tomten, t.ex. i form av överdimensionerad byggrätt. Omedelbara åtgärder är sällan nödvändiga och om man t.ex. avser att skydda byggnaden genom detaljplan, kan detta göras i samband med övriga detaljplaneändringar på området.

Skydd med stöd av byggnadsskyddslagen

Skydd på basen av särskild lag utgör en motsatt situation till föregående, och används i situationer då byggnaden skyddas mot ägarens vilja eller om byggnadens skyddsvärde annars är så högt att detaljplanens styrverkan eller noggrannhet inte är tillräcklig. Detta kan vara befogat t.ex. då byggnadens ägare har ansökt om rivningstillstånd, vilket orsakat en anmälan till miljöcentralen. Miljöcentralen kan då utfärda ett tillfälligt åtgärdsförbud, och under den tiden kan ett skyddsbeslut fattas.

Styrning genom stadsplanering/planläggning

Byggnadsskydd genom detaljplan förutsätter ofta också annat än att enbart ta ställning till en enskild byggnads eller byggnadsgrupps fortsatta öde. Det kan innebära att man å ena sidan styr byggandet i objektets näromgivning samtidigt som man å andra sidan reserverar utrymme för olika behov, t.ex. bostadsproduktion eller affärsutrymmen, på ett helt annat område - för att lätta på trycket för nybyggnation på det egentliga objektområdet.

Skydd genom planläggning sker på alla plannivåer: i landskapsplanen, generalplanen och detaljplanen. I de två förstnämnda planerna kan man uppställa målen för byggnadsskyddet, medan det bindande byggnadsskyddet säkerställs enbart i detaljplanen. Landskapsplanen och generalplanen styr dock detaljplanen.

Planläggning som strävar till byggnadsskydd är i sin lindrigaste form inte förpliktande, utan man kan tala om "passivt" skydd genom detaljplan. En sådan detaljplan gäller t.ex. i trähusstadsdelen Skata, där planen tillåter att nästan alla byggnader kunde ersättas av nybyggen. Byggrätten i detaljplanen är dock dimensionerad så, att den rätt långt motsvarar nuläget, och placeringen av nybyggnader i planen motsvarar de nuvarande byggnadernas läge.

Utöver förbudet att riva en byggnad innehåller en skyddande detaljplan i allmänhet också preciserande bestämmelser om hur byggnaderna skall repareras, såsom material, arkitektoniska detaljer, färgsättning och gårdsplanens användning. Byggnadsskyddet kan utvidgas till att gälla även byggnadens interiör (t.ex. i biografen Grand är den f.d. biografosalongen och foajén skyddade).

Tidsplan och åtgärdsprogram

Omedelbara åtgärder (2009)

Kulturmiljöprogrammet godkänns av stadsfullmäktige.

Åtgärder på kort sikt (2010)

Identifiering av enskilda objekt och delområden, där gällande detaljplan står i strid med värdefullt byggnadsarv. Ifrågavarande detaljplaner konstateras föråldrade i det hänseende som markanvändnings- och bygglagen avser, och införs i planläggningsprogrammet för ny planering.

En dialog, där man utnyttjar DIVE-verktyget som hjälpmedel, inleds med byggnadernas ägare. Som grund för dialogen görs beskrivningar av platsernas nuläge och historia.

En organiserad offentlig diskussion om byggnadsarvet inleds. Diskussionen kan ske t.ex. inom ramen för studiecirklar i arbetarinstitutionen samt vid föreläsningar och presentationer för allmänheten.

Målsättningar på medellång sikt (...2015)

Detaljplaneändringarna för ovanstående "konfliktplatser" har genomförts eller åtminstone inletts. Stadens byggnadsordning har preciserats så att den bättre än idag styr reparationen av byggnader som är typiska för olika tidsperioder. Det här gäller speciellt fall där egentligt byggnadsskydd inte är nödvändigt.

En utvidgning av kulturmiljöprogrammet till att gälla de viktiga områdena utanför stadskärnan (stadsdelarna London, Västanpå m.fl.) inleds med tillämpande av DIVE-verktyget.

Målsättningar på lång sikt (...2020)

Skyddet av kulturmiljön är tillfredsställande inom hela centrumområdet.

Pilotkvarter: Lassfolkskvarteret

Det s.k. Lassfolkskvarteret sydost om torget i Jakobstad är aktuellt på grund av omfattande nybyggnadsplaner.

Det tidigare handels- och textilindustrikvarteret förvandlas nu till ett utbildningscampus.

Efter industriverksamhetens upphörande har kvarteret levt på sparlåga. En synlig del av kvarteret står utan byggnader och har degraderats till parkeringsområde. Med tanke på stadsbildningen och stadskärnans livskraft är det nödvändigt att hitta lämplig användning för existerande byggnader och resurser för kompletterande byggande. Lassfolkskvarteret har den största utvecklingspotentialen och det viktigaste utvecklingsbehovet bland centrumkvarteren i Jakobstad.

Campusprojektet för med sig nya intressanta kultur- och utbildningsfunktioner på en av stadens mest centrala platser. Den nya ägaren har resurser att utveckla och ta hand om hela kvarteret. Alla möjligheter finns för kreativt utnyttjande av kvarterets förutsättningar.

En kontinuerlig dialog har förts mellan olika myndigheter och projektägaren, stiftelsen för Åbo Akademi. Diskussionen och detaljplaneprocessen pågår fortfarande.

Kvarteret är en nationellt betydelsefull byggd kulturmiljö (Den byggda kulturmiljön -Kulturhistoriska miljöer av riksintresse 1993), som berörs av miljöministeriets, Kommunförbundets och Museiverkets gemensamt utarbetade instruktioner gällande kulturhistoriska värdefulla miljöer.

Kvarterets kulturvården är betydande. Det bär spår av staden före branden 1835, där ligger stadens äldsta stenhus Lindskogska huset och Lassfolks textilindustris byggnader.

Utmaningen i sammanjämkningen av byggherrens omfattande nybyggnadsbehov med kvarterets rika byggnadsarv gör att DIVE upplevs som ett nyttigt verktyg. DIVE hjälper bl a till att strukturera och illustrera den rikliga historiska information som finns samlad.

Pilotkvarter: Lassfolkskvarteret

Kvarteret i relation till stadens utveckling
(kvarterets läge markerat på kartan)

Nutid

Lassfolkskvarteret ligger mycket centralt i staden, sydost om torget. Stads kärnans kommersiella tyngdpunkt finns idag norr om torget. Lassfolkskvarteret står delvis outnyttjat och väntar på nya aktiviteter.

1800-1900-talets industrimiljöer

Nya industrikvarter uppstår utanför stadens absoluta centrum, i anslutning till järnvägs- och hamnförbindelser.

Lassfolks spets- och bandfabrik avviker från mönstret. Startad av en handelsman specialiseras och utvecklas den till en stor aktör inom sin bransch, och verkar hela tiden i sitt ursprungliga kvarter i centrum. Produkterna är lättare att transportera och inte beroende av direkt kontakt med järnvägen.

Efter 1835

En ny regelbunden stadsstruktur i empirestil, med nya gator och kvarter, planeras för hela staden. Den skall förbättra brandsäkerheten.

Nyordningen genomförs inte i stadens norra del (på kartan markerad i ljusblått). I södra delen förverkligas planen. Stadskanalen byggs i rätlinjig form och en rad representativa trädgårdar anläggs vid stadens södra gräns. Gatunätet och kvartersstrukturen ändras, Lassfolkskvarteret får sin nuvarande form och byggs ut.

Staden växer tack vare sjöfart och handel.

Branden 1835

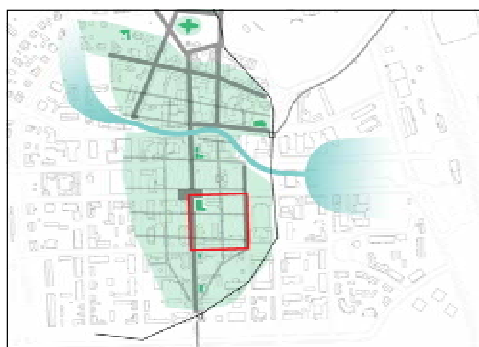
Stadsbranden 1835 ödelägger södra delen av staden. Kvar står endast en del sten- och tegelkonstruktioner såsom stommen i Lindskogska huset och vissa källare längs Storgatan.

Norra delen av staden skyddas av en bäck, den blivande stadskanalen, och klarar sig.

Före branden 1835

De äldsta kartorna som visar stads- och kvartersstrukturen är från 1700-talet. Där syns torget och stadens huvudgata Stora kyrkogatan (Storgatan), som torde härstamma från 1600-talet. (Gator markerade med mörkgrått är fortfarande i bruk. Byggnader markerade med grönt existerar fortfarande.) Ett tullstaket omger staden, med tullportar vid ankomstvägarna från öster och söder och med sjötullen i norr.

Det som skall bli Lassfolkskvarteret med Lindskogska huset ligger vid torget och Stora kyrkogatan.

Pilotkvarter: Lassfolkskvarteret

"D" Beskrivning

Kvarterets byggnadsbestånd

Rivna byggnader är markerade med rött.

"I" tolkning

Kvarterets funktion och betydelse

Byggnaders användning -bostad (brun) -ekonomibyggnad (grå)
-verkstad/industri (blå) -offentlig byggnad (lila) -handel/service (orange)

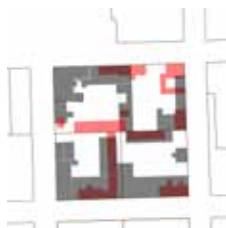
Nuläge

I kvarteret finns Lindskogskas huset med tillbyggnad och tidigare Lassfolks spetsfabriks byggnadskomplex. Till följd av rivningar är kvarterets inre och Esso-tomten tomma och tomtindelningen i östra delen av kvarteret svår att uppfatta på platsen.

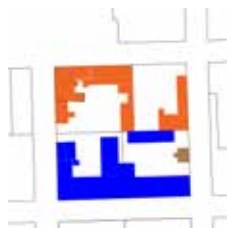
Nuläge

I väntan på kommande stora förändringar är kvarterets funktioner brokiga: utbildning, förvaltning, småföretag, servicebranscher, parkeringsfält.

1970-talet

Kvarteret är effektivt exploaterat och byggnadsbeståndet har delvis förnyats. Lassfolks fabrik upptar två tomter. På Esso-tomten har en ny servicestation byggts.

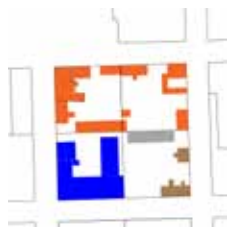
1970-talet

Textilindustrin når sin kulmen. Servicestationen är väl frekventerad. Handel bedrivs vid Köpmansgatan och Storgatan.

1930-talet

Stadens första bensinstation byggs på den s.k. Esso-tomten. Lassfolks växande verksamhet medför rivning och nybyggande på fabrikstomten.

1930-talet

En tydlig specialisering uppstår. Utvecklingen från hästdragna fordon till bilar förändrar användningen av det nordöstra hörnet och textilindustrin det sydvästra. Handel och lagring äger rum invid torget.

Efter branden 1835

Nya huvudbyggnader uppförs längs gatorna och ekonomibyggnader längs en av tomtens inre gränser, den andra måste lämnas fri för brandsäkerhetens skull.

Efter branden 1835

Husen inrymmer boende, handel och hantverk. Kontakten med Storgatan och det förstörade torget är aktiv.

Nyreglering av Södermalm

Efter stadsbranden 1835 ritas en ny stadsplan upp. Torget och kvarteren förstöras och huvudgatan breddas, men Lindskogskas huset behåller sin prominenta plats i staden.

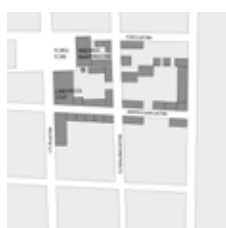
Nyreglering av Södermalm

Efter nyregleringen är Lindskogskas husets sneda södra gavel det enda märke som visar den tidigare Herrholmsgatans sträckning. (Den tidigare stadsstrukturen är markerad med ljusgrått.)

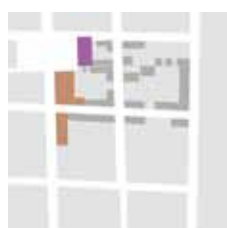
Stadsbranden 1835

Stadens södra del förstörs i en brand. Alla träbyggnader förloras. Lindskogskas huset och vissa källare klarar sig delvis.

Före branden 1835

Stadens första stenhus, det Lindskogskas, byggs 1797 med norra gaveln mot torget, långsidan mot Stora Kyrkogatan (Storgatan) och södra gaveln mot Herrholmsgatan. Ekonomibyggnaderna ligger ner mot Långgatan.

Före branden 1835

Den agrara handelsstadens tomter är ospecialiserade med utrymme för boende, handel och hantverk.

Pilotkvarter: Lassfolkskvarteret

”V” värdering

Synliga kulturhistoriska värden

Gator och torg, fastghetsgränser, gårdsplaner och byggnader utformas i relation till varandra och bildar tillsammans kulturhistoriskt betydelsefulla, värdefulla helheter. Ett urval synliga kulturhistoriska värden presenteras nedan och numreringen hänvisar till bredvidstående karta.

1. Lindskogs stenhus byggdes 1797 och är ett av Finlands få borgarhus i sten från den tiden. Norra gaveln vätte mot torget och södra gaveln mot den dåtida Herrholmsgatan. Efter stadsbranden 1835 infördes en ny stadsplan, där norra gaveln på Lindskogs hus bibehöll sin ställning vid torget. Kvarteren förstörades så att Herrholmsgatan försvann. Den sneda södra gaveln på Lindskogs hus är det enda stället där man ännu ser den gamla gatans sträckning.

2. Kvarterets tomtindelning baserar sig på den stadsplan som gjordes upp efter branden 1835. I kvarterets västra del är tomtgränserna fortfarande synliga. Den bevarade strukturen bidrar till att kvarteren längs Storgatan bildar en nationellt värdefull byggd kulturmiljö.

3. Kvarterets gårdsstruktur utformades i enlighet med den byggnadsordning som fastställdes efter branden 1835. Tomterna fick bebyggas på tre sidor, den fjärde skulle lämnas fri. Av det fria utrymmet, som till följd av rivningar är omfattande i kvarteret, utgörs en del av gamla gårdsplaner som tillsammans med byggnaderna har kulturhistoriskt värde.

4. Torget och rådhuset är båda stadshistoriskt betydelsefulla och har stort symbolvärde. Rådhusets framträdande ställning vid torget är ett uttryck för detta. Kvarterets fasad mot Köpmansgatan utgör en fond för rådhuset, vars ställning i stadsbilden påverkas av förändringar i kvarteretsfasaden.

5. Lassfolks tidigare kontorsbyggnad är en viktig del av den representativa trähusbebyggelse som uppfördes längs Storgatan efter branden 1835 och bidrar till att området är en nationellt värdefull byggd kulturmiljö.

6. Lassfolks tidigare spetsfabrik är ett värdefullt industrihistoriskt minnesmärke för stadens befolkning.

Dolda kulturhistoriska värden

Museiverket gjorde en stadsarkeologisk inventering i Jakobstad år 2002, inom ramen för ett projekt där man kartlade det arkeologiska forsknings- och skyddsintresset i städer grundade under Vasa- och stormaktstiden. Lassfolkskvarteret klassificerades som arkeologiskt värdefullt.

Exempel på kulturhistoriska värden i Lassfolkskvarteret.

Det är viktigt att betrakta kvarteret i relation till torget och rådhuset, då dessa är stadshistoriskt betydelsefulla och har ett stort symbolvärde.

Rådhuset och Lassfolkskvarterets fasad mot torget.

Lassfolkskvarteret mot Storgatan.

Lassfolkskvarteret mot Södermalmsgatan.

Rekommendationer för främjande av kulturhistoriskt värdefulla egenskaper i Lassfolkskvarteret.

Pilotkvarter: Lassfolkskvarteret

"E" aktivering

Kvarterets värdefulla byggnadsbestånd bör aktiveras för att främja dess fortsatta existens.

Dessutom, med hänvisning till presentationen av de synliga kulturhistoriska värdena på föregående sida, bör man sträva till främjande av kulturhistoriskt värdefulla egenskaper i stadsbilden och kvartersstrukturen på följande sätt:

1. Lindskogskas husets södra gavelfasad och utrymmet framför den bör förbli fria, så att fragmentet av den gamla gatusträckningen förblir synligt.
2. Tomtgränserna bör ges synlighet vid gestaltning av nybyggen.
3. Gamla gårdsplaner bör bibehållas öppna.
4. Den enhetliga takfoten på Lindskogskas husets tillbyggnad bör vara riktgivande för ett nybygge vid Köpmansgatan, så att Rådhusets dominerande ställning bibehålls i stadsbilden.
5. Tomtgränsen mot Köpmansgatan och Runebergsgatan bör bebyggas.

Kvarterets dolda kulturhistoriska värden gör att nybygge förutsätter arkeologiska undersökningar. Sommaren 2007 gjorde man en provgrävning och sommaren 2008 en noggrannare utgrävning, som blev den största stadsarkeologiska utgrävningen detta år. Man hittade spår av 1600-talets Jakobstad, såsom rester av husgrunder, källare, brunnar och 1600-talets vägnät och tomtindelning. Spåren är dokumenterade och den nya kunskapen arkiveras. Planeringen av nybygget kan gå vidare.

Det är en stor utmaning att integrera omfattande nybygge i den kulturhistoriskt rika befintliga miljön, så att man både befrämjar bevarande av existerande kulturhistoriska värden och utnyttjar möjligheterna att skapa nya. Projektplaneringen pågår parallellt med detaljplaneprosessen. Slutliga riktlinjer för kontinuitet och förändring fastställs i detaljplanen. Byggnadsskyddslagen kan utnyttjas för ett mer preciserat skydd av Lindskogskas huset vid torget.

Konklusioner

Hur kommer resultatet att utnyttjas

Kulturmiljöprogrammet bildar ett diskussionsunderlag, en faktabas och ett arbetsprogram för beaktandet av det kulturhistoriska arvet i stadens utvecklingsarbete, framför allt i stadsplaneringen. Programmet kommer att tryckas och distribueras till skolor och eventuella studiecirkel. Under året 2009 skall man också ordna en serie öppna föreläsningar och publicera hela materialet på stadens internet-sidor.

Projektets resultat i pilotkvarteret överförs direkt till stadsplaneringen. Erfarenheterna från detta skall också utnyttjas då man tillämpar DIVE-verktyget i andra, delvis redan påbörjade planeringsprojekt.

På längre sikt kan DIVE-verktyget bli aktuellt även i andra delar av staden, till exempel vid förnyandet av detaljplaner för vissa avgränsade, tidstypiska och enhetliga delområden utanför stadens centrum.

Arboga

Arboga tätort, flygfoto från Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet

Hur ska kulturarvet i Arboga förvaltas i framtiden?

Stadskärnan i Arboga

Exemplet visar hur DIVE kan användas för att översiktligt beskriva stadens historiska utveckling och betydelse, som underlag för en diskussion i kommunen om vilka frågor som behöver lösas i framtiden. Analysen kommer att användas inför en fördjupning av översiktsplanen för Arboga tätort och som information för medborgarna på kommunens hemsida.

Kulturhistoriska karaktärsdrag och utmaningar idag

Arboga kommun ligger i Mellansverige i gränsen mellan olika regioner. Arboga har en medeltida stadskärna med genuin och tydlig stadskarakter. I stadskärnan finns stora delar av servicen och kulturutbudet. Stadskärnan är högt uppskattad av de boende i kommunen. Den medeltida gatu- och kvartersstrukturen finns kvar liksom många gamla trähus. Utanför stadskärnan har bebyggelse tillkommit i tydliga årsringar skilda åt av grönstråk och trafikleder. Kommunen arbetar med en ny kommuntäckande översiktsplan. Där presenteras visioner om att den historiska och kulturella profilen ska vara tydlig, att det ska finnas en inspirerande mångfald alternativa bostadsområden, att centrum ska utvecklas till en mer

levande stadskärna, att turism och besöksnäring ska utvecklas samtidigt som staden ska befästas som en knutpunkt för kollektivtrafik. För att kunna lösa problemen kring den framtida användningen av mark, vatten och bebyggelse i staden föreslås en fördjupning av översiktsplanen för tätorten.

Läsanvisning

Analysen i Arboga baseras på skrifterna Arboga Stadskärna Bebyggelsehistoria och byggnadsordning 2000, Ortsanalys Arboga kommun 2007, Program för Översiktsplan Arboga kommun 2007 och Medborgare, kulturmiljö och planering, KTH 2008.

Tidsepokerna i tid & rum-matrisen har hämtats från byggnadsordningen, men med tillägg för nutid och framtid. De geografiska nivåer som valts är tätorten, stadskärnan, stadsrum och byggnader. De teman som valts, kommunikationer och funktioner, har alltid varit viktiga för tätortens utveckling. De DIVE-steg som saknas i denna presentation behöver kompletteras i kommande planeringsprocess.

Texterna i tid & rum-matrisen har liksom frågor och reflexioner om framtiden diskuterats med tjänstemän i kommunen som arbetar med översiktsplanen.

Tätortens utbredning

Steg 1, 2, 3 och 4

2008 – 2020

Framtidens
Arboga

■ Steg 4 - Strategi i översiktsplanen:

- Stärk Arboga kommuns identitet och öka attraktionskraften genom att förvalta, vårda och levandegöra kommunens kulturmiljövården.

■ Steg 4 - Framtidsfrågor:

- Hur blir den historiska och kulturella profilen tydlig?
- Hur behandlas karaktärsområden utanför stadskärnan?
- Var sker förtätning och klimatanpassning?

1975 - 2008

Den post-
moderna
staden

■ Steg 1 - Utveckling:

Tätorten växer med verksamhetsområden som främst tillkommer utmed de stora vägarna, serviceområden som tillkommer nära järnvägsstationen och typhusbebyggelse som uppförs i utkanterna.

■ Steg 3 - Värdering:

Kommer dessa områden anses ha kulturhistoriska eller attraktionsvärden som ger utvecklingsmöjligheter i framtiden?

1930 - 1975

Funktionalis-
mens stad med
industrier

■ Steg 1 - Utveckling:

Områden med flerfamiljshus och småhus byggs utanför stadskärnan både i norr och söder. Verksamhetsområden tillkommer vid infartsvägarna.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Dessa områden speglar idag funktionalismens och efterkrigstidens stadsbyggnadsidéer.

De anses i översiktsplanen spegla en del av kommunens identitet.

1860 - 1930

Liberalismens
stad med
industrier

■ Steg 1 - Utveckling:

Industriområden kommer till invid järnvägen och arbetarbostäder byggs bl a i området vid Kakuberget.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Delar av dessa områden har ännu ursprunglig bebyggelse. De berättar om en viktig utvecklingsepok i kommunens historia knuten till järnvägen. Dessa centralt belägna områden är idag av stort intresse för förtätning och förnyelse. Kan de äldre byggnaderna av kulturhistoriskt värde införlivas i det nya?

1530 - 1860

Handels- och
hantverks-
staden

■ Steg 1 - Utveckling:

En väl avgränsad stad växer fram på båda sidor om ån. Den omges av ett tullstaket samt odlings- och betesmarker.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Stora delar av bebyggelseområdet är idag tydligt avläsbara och sedan 1987 av riksintresse för kulturmiljö.

De tidigare öppna odlingsmarkerna har däremot successivt bebyggts.

1000 – 1530

Medeltids-
staden

■ Steg 1 - Utveckling:

En liten stad växer upp vid ån. Dit platsen kan medeltidens fartyg segla in från Östersjön och där kan också vägfarande ta sig över ån på en bro.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Det medeltida bebyggelseområdet är fortfarande tydligt avläsbart och väl känt för stadens invånare.

■ Steg 3 - Värdering:

Området är sedan 1987 av riksintresse för kulturmiljö och fornlämning som är skyddad av kulturminneslagen.

Stadens kommunikationer

Steg 1, 2 och 4

2008 – 2020

Framtidens
Arboga

■ Steg 4 - Framtidsfrågor:

- Ska Ringleden och järnvägen accepteras som bullrande barriärer?
- Hur ska trafik, farligt gods och parkering hanteras i centrum?
- Hur ska man få bilister och båtturister att stanna i Arboga?

■ Steg 4 - Mål i översiktsplanen:

- Kommunikationssystemet är långsiktigt hållbart för människor, varor och information.
- Arboga kommun har befäst positionen som knutpunkt för väg, järnväg och kollektivtrafik.

1975 - 2008

Den post-
moderna
staden

■ Steg 1 - Utveckling:

Motorvägar och järnvägar med planskilda korsningar byggs ut liksom avskilda gågator, gång- och cykelvägar. Järnvägsstationen flyttas.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Den gamla transportstrukturen blir alltmer otydlig.

1930 - 1975

Funktionalis-
mens stad med
industrier

■ Steg 1 - Utveckling:

Det överordnade vägnätet byggs successivt ut och delvis förbi stadskärnan. Järnvägsspåren genom industriområdet och till hamnen tas bort.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

De gamla stråken bryts och är idag svåra att avläsa.

1860 - 1930

Liberalismens
stad med
industrier

■ Steg 1 - Utveckling:

Järnvägs- och ångbåtstrafik tillkommer och knyts ihop vid hamnen vid ån. Nya landsvägar förbättrar förbindelserna med omlandet.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Dessa stråk och knutpunkter är idag delvis läsbara.

1530 - 1860

Handels- och
hantverks-
staden

■ Steg 1 - Utveckling:

Landsvägar leder in till stadstillarna och sjöfart bedrivs på ån. Hamnen och torgen vid ån är den viktigaste knutpunkten för handeln

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Stråken är idag endast delvis läsbara.

1000 – 1530

Medeltids-
staden

■ Steg 1 - Utveckling:

Segelsjöfart går till hamnen i ån varifrån järnet från Bergslagen skeppas ut. Folk och varor kan också färdas längs vägarna på anslutande rullstensåsar. Eriksgatan passerar.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

De på medeltiden betydelsefulla stråken är idag delvis läsbara.

Stadens funktioner

Steg 1, 2 och 4

2008 – 2020

Framtidens
Arboga

■ Steg 4 - Kommunens visioner:

Kommunen ska erbjuda en mångfald alternativa bostadsområden, varierande fritids- och kulturaktiviteter, utveckla turism och besöksnäring samt en kreativ miljö för företagare.
Arbogas centrum ska utvecklas till en mer levande stadskärna.

■ Steg 4 - Framtidsfråga:

Hur ska ändrade funktionskrav mötas i stadskärnan?

1975 - 2008

Den post-
moderna
staden

■ Steg 1 - Utveckling:

Nya verksamheter utvecklas i närheten av de stora vägarna och resecentrum. Bostäder byggs ut tätortens ytterområden. I centrum tillkommer vårdcentral, högskolefilial och pensionärsbostäder.

■ Steg 2 - Betydelse:

Centrums verksamheter har förskjutits mot norr och övriga verksamheter mot de större trafiklederna.
Stadskärnan har behållit sin funktion som kommunalt, kulturellt och kommersiellt centrum, men även lanserats som turistattraktion.

1930 - 1975

Funktionalis-
mens
stad med
industrier

■ Steg 1 - Utveckling:

Detaljhandeln förskjuts mot det nyanlagda Nytorget, medborgarhus, bibliotek och några bostäder tillkommer i stadskärnan, men skolorna töms liksom brandstationen.
Industrier och bostäder tillkommer efter 1945 utanför centrum och nära järnvägen.

■ Steg 2 - Betydelse:

Uppdelningen av verksamheter och boende återstår ännu.

1860 - 1930

Liberalismens
stad med
industrier

■ Steg 1 - Utveckling:

I stadskärnan finns fortfarande en blandning av handel, service och bostäder. Nygatan blir huvudgata.
Nya kommunikationer och drivmedel ger en uppgångstid med nya industrier och bostäder utanför stadskärnan. Rekreativsområden tillkommer både i stadskärnan och utanför.

■ Steg 2 - Betydelse:

De flesta funktionerna finns idag kvar i stadskärnan.

1530 - 1860

Handels- och
hantverks-
staden

■ Steg 1 - Utveckling:

Staden upplever en nedgångstid då endast lokal handel och hantverk bedrivs. Handeln är koncentrerad till Stora torget, Hökaretorget och hamnen.

■ Steg 2 - Betydelse:

Handeln finns ännu kvar i stadskärnan, men den har förskjutits mot norr. Hantverk bedrivs i liten omfattning.

1000 – 1530

Medeltids-
staden

■ Steg 1 - Utveckling:

Arboga är en betydande stad i det dåvarande riket. Flera betydande riksmöten äger rum. Järnhanteringen blomstrar. Klostret är betydelsefullt.

■ Steg 2 – Läslighet och betydelse:

Hamn- och brolägg, gatunät, torg, kyrkor, enstaka byggnader och medeltida källare finns kvar idag, men funktionerna lever endast vidare i berättelser och skrönor samt under medeltidsveckan.

Stadskärnans utveckling

Steg 1, 2, 3 och 4

2008 – 2020

Framtidens
Arboga

■ Steg 4 - Från översiktsplanen:

Ett helhetsgrepp måste tas om stadskärnan med utformning av stråk, miljöer, skyltar och mötesplatser. Set behövs en arena fört evenamang av olika slag i närheten av stadskärnan. Kommunens rekommendation: Befintlig bebyggelse, miljö och struktur av värde för stadskärnans karaktär ska definieras och bevaras så att varje tidsepok blir läsbar (2000).

■ Steg 4 - Framtidsfråga:

Hur ska man hantera översvämningshot, brandkrav, tillgänglighet och trafik samt ändrade funktionskrav?

1975 - 2008

Den post-
moderna
staden

■ Steg 3 - Värdering:

Stadskärnan är av riksintresse med värdefulla medeltida, trästads- och industristadsdelar bevarade, men den är också uppskattad av medborgarna.

1930 - 1975

Funktionalis-
mens stad med
industrier

■ Steg 1 - Utveckling:

I stadskärnan rivs ett stort antal byggnader och nya tillkommer. Nya gatusträckningar och torg anläggs.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Gator, torg och vissa tidstypiska byggnader från funktionalismen finns ännu kvar.

1860 - 1930

Liberalismens
stad med
industrier

■ Steg 1 - Utveckling:

I stadskärnan byggs bland annat samhällsinstitutioner och parker.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Dessa finns ännu kvar i stadskärnan. De flesta byggnaderna har förlorat sin ursprungliga funktion, men de har behållit sitt framträdande läge stadsbilden.

1530 - 1860

Handels- och
hantverks-
staden

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Den avgränsade handelsstadens rutnätsstruktur, flera gårdar och rådhuset vid torget finns kvar idag liksom trästadens siluett, men den tydliga gränsen mot landsbygden är borta.

1000 – 1530

Medeltids-
staden

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Delar av den medeltida stadens gatunät, tomtstruktur och bebyggelse är tydligt avläsbar i stadsmiljön. Andra delar finns under mark såsom källare och andra bebyggelse lämningar.

Stadsrummen i staden

Steg 1, 2, 3 och 4

2008 – 2020

Framtidens
Arboga

■ **Steg 4 - Kommunens vision:**

Arboga ska vara tryggt och säkert, attraktivt, inspirerande för boende, näringsliv och besökare. Särskilda krav ska ställas på utformning av bebyggelse invid offentliga rum. Gator, torg och parker ska vårdas utifrån historisk karaktär och funktion.

■ **Steg 4 - Framtidsfrågor:**

Hur behandlas stora leder, parkeringsplatser och avklippta gator?
Hur kan ökad tillgänglighet skapas i centrum för både bilar och funktionshindrade personer?

1975 - 2008

Den post-
moderna
staden

■ **Steg 3 - Värdering:**

Resecentrum är en ny och uppskattad mötesplats vid sidan av Nytorget och Stora torget.

1930 - 1975

Funktionalis-
mens stad med
industrier

■ **Steg 1 - Utveckling:**

Nytorget blir en ny handels- och mötesplats.

■ **Steg 2 - Betydelse:**

Torget fungerar ännu och är en uppskattad mötesplats.

1860 - 1930

Liberalismens
stad med
industrier

■ **Steg 1 - Utveckling:**

Ahllöfsparken, och Stureparken blir nya offentliga platser i stadskärnan.

■ **Steg 2 - Betydelse:**

De används och uppskattas än idag.

1530 - 1860

Handels- och
hantverks-
staden

■ **Steg 1 - Utveckling:**

Hökaretorget eller nuvarande Järntorget anläggs för att betjäna järnhandeln.

■ **Steg 2 - Betydelse:**

Platsen fungerar nu som marknads- och parkeringsplats.

1000 – 1530

Medeltids-
staden

■ **Steg 1 - Utveckling:**

Handels- och samlingsplatser i staden är Stora torget och Ladbron.

■ **Steg 2 - Betydelse:**

Stora torget och Ladbron är mötesplatser som fortfarande används.

Enskilda byggnader

Steg 1, 3 och 4

2008 – 2020

Framtidens
Arboga

■ **Steg 4 - Kommunens rekommendation:**

Ny bebyggelse infogas med omsorg och i samspel med eller i medveten kontrast till omgivande bebyggelse.

Åtgärder för brandskydd, säkerhet och tillgänglighet vidtas.

■ **Steg 4 - Framtidsfrågor:**

På vilket sätt ska man bevara, bygga om eller bygga nytt?

Hur ska man infoga nya bostäder och mötesplatser i centrum?

1975 - 2008

Den post-
moderna
staden

■ **Steg 1 - Utveckling:**

Moderna byggnader som resecentrum och seniorboende mm tillkommer.

■ **Steg 3 - Värdering:**

Kommer de att anses ha kulturhistoriskt värde?

1930 - 1975

Funktionalis-
mens stad med
industrier

■ **Steg 1 - Utveckling:**

Medborgarhus, varuhus, bibliotek och bostäder byggs.

■ **Steg 4 - Rekommendationer:**

Tidstypisk bebyggelse vidmakthålls. Enstaka byggnader skyddas.

1860 - 1930

Liberalismens
stad med
industrier

■ **Steg 1 - Utveckling:**

Putsade tidstypiska stenhus för olika verksamheter finns kvar idag.

■ **Steg 4 - Rekommendationer:**

Stora delar skyddas. Ursprungligt och tidstypiskt utseende bevaras eller återställs.

1530 - 1860

Handels- och
hantverks-
staden

■ **Steg 1 - Utveckling:**

Tidstypisk bebyggelse av trä har bevarats.

■ **Steg 4 - Rekommendationer:**

Miljöerna skyddas. Struktur och utformning vidmakthålls. Alla byggnader underhålls och nyttjas varsamt.

1000 – 1530

Medeltids-
staden

■ **Steg 1 - Utveckling:**

Medeltida kyrkor, stenhus och källare har bevarats.

■ **Steg 4 - Rekommendationer:**

Bebyggelsen skyddas. Förvanskningar återställs. Arkeologiskt kulturlager och källare respekteras.

Skansberget i Göteborg

Göteborgs centrum, flygfoto från Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet

En översiktlig presentation av områdets utveckling, betydelse, värden, sårbarhet och rekommendationer för framtiden

Exemplet visar hur DIVE kan användas för att sammanfatta presentera ett mycket omfattande underlagsmaterial från olika källor på ett pedagogiskt sätt.

Karaktärsdrag idag

Centrala Göteborg är stadens och regionens största knutpunkt. På den södra älvstranden finns ett stort utbud av handel, arbetsplatser och bostäder i en levande, blandad stadsmiljö. Här finns stora kulturhistoriska värden och en tilltalande stadsbild. I stort sett hela centrala Göteborg är av riksintresse för kulturmiljövården. De kulturhistoriska värdena är enligt kommunens översiktsplan en tillgång i innerstaden vilket ställer krav på en medveten och god förvaltning av stadsmiljön.

Skansberget med skansen Kronan är en välkänd symbol i stadsbilden och ett viktigt närrekreationsområde. Området har varit viktigt för försvaret av Göteborg och Västra Sverige. Där har funnits bostäder som revs under senare delen av 1900-talet och en stadspark som förslummats. Fästningsanläggningarna skymms delvis av uppvuxna träd och buskar.

Kvarvarande bebyggelserester är en säkerhetsrisk. Möjligheterna att bygga nya bostäder har diskuterats sedan 1960-talet. Sedan analysen genomfördes har beslut tagits om att för närvarande inte uppföra ny bebyggelse på berget.

Läsanvisning

Underlaget till analysen har hämtats från Skansberget, Koncept till vårdprogram 2000, Detaljplan för Kastellgatan – Risåsgatan 2004, Miljökonsekvensbeskrivning för detaljplanen 2004 och från utställningsversionen av översiktsplanen för Göteborg, 2008.

Materialet har sorterats i en tid & rum matris. De tids-epoker som valts har hämtats från vårdprogrammet, med viss förenkling och tillägg för tiden fram till idag och in i framtiden. De geografiska nivåer som valts är stadslandskapet och närmiljön. De teman som valts är Utveckling, Funktion och betydelse, Värden och sårbarhet samt Rekommendationer för att illustrera stegen i en DIVE-analys

Stadslandskapet

Steg 1, 2 och 4

Framtiden

■ Steg 4 - Framtidsfråga:

Kan de kvarvarande fysiska spåren av befästningsanläggningarna kring den gamla stadskärnan fortsätta att vara landmärken och viktiga symboler när storstaden växer både till ytan och på höjden?

2004

■ Steg 1 – Utveckling

Hamnanläggningarna norr om älven och inloppet sträcker sig utanför Nya Älvsborg.

■ Steg 2 - Läsbarhet:

Fästningsanläggningarna i storstaden är alla omgivna av bebyggelse som blir allt högre.

1970-tal

■ Steg 1 – Utveckling

Stadsbebyggelsen breder ut sig mellan och på bergen norr och söder om den gamla stadskärnan.

Nya hamn- och varvsområden tillkommer främst norr om älven.

Årtion-
dena kring
sekel-
skiftet
1900

■ Steg 1 – Utveckling

Efter 1806 upplåts befästnings-området kring stadskärnan till institutioner och parker.

Bostadsbebyggelse växer upp utanför Alléstråket. Hamn- och varvsverksamheten breder ut sig norr och söder om älven.

Av de gamla befästningarna ligger endast Nya Älvsborg utanför bebyggelsen

1600- och
1700-talen

■ Steg 1 – Utveckling

Nya Älvsborg, skansarna Kronan och Lejonet samt befästningarna i och runt staden ingår i försvaret av Göteborg som är Sveriges utpost mot väster.

Under 1700-talet tillkommer gles bebyggelse mellan befästningarna vid vallgraven och Skansberget.

Framtiden

■ Framtidsfråga:

Är de föreslagna siktlinjerna mellan de nya byggnaderna och förslagen till upprustning av fästningen tillräckliga för att uppleva skansens betydelse?

■ Steg 4 - Framtidsfrågor:

Hur ska Skansberget fungera och vad ska det betyda för stadens invånare i framtiden?

Kan den föreslagna exploateringen, begränsningen av vegetationen och upprustningen av fästningen kombineras med kraven på närrecreation för hela stadsdelen, en god boendemiljö och ett attraktivt turistmål i storstaden?

2004

Befästningarna på Skansberget är delvis upprustade.

Förslag till vårdprogram finns.

Ny bebyggelse planeras.

Skansen Kronan är en symbol och ett historiskt landmärke i staden.

Berget har stor betydelse som rekreationsområde även om parken förfallit.

Det centralt belägna området med rivningstomter är mycket attraktivt för nybebyggelse. Olika alternativ har prövats.

1970-tal

I området kring Skansberget inleds en saneringsväg.

Bostadshusen på berget rivs.

Fästningen förfaller liksom parken.

Skansberget blir en grön lunga i stenstaden. Skansar och torn skymts alltmer av träd och buskar. Parken växer igen.

De kvarvarande terrassmurarna efter landshövdingehuset blir ett spännande tillhåll för ungdomar.

En ny stadsplan medger omfattande nybebyggelse på södra delen av berget.

Årtiondena kring sekelskiftet 1900

Skansberget omges successivt av tät stadsbebyggelse.

På bergets södra sida uppförs landshövdingehuset på höga terrassmurar.

En park anläggs på berget ovanför bebyggelsen.

Skansberget har inte längre någon betydelse som försvarsanläggning.

På bergets topp anläggs en park enligt dåtidens ideal med slingrande gångar, ruiner och planterade träd. Fysiska rester av parken återstår idag liksom funktionen.

Områdets södra del hyser ett antal bostäder med storslaget läge i söderslutningen.

Byggnaderna har idag rivits, men terrassmurarna återstår.

1600- och 1700-talen

Skansen Kronan består först av jordvallar som förstärks med stenmurar.

Ett torn byggs för att förbättra utsikten.

Från skansen leder en kanal omgiven av vallar till vallgraven runt staden.

Skansarna har 1641-1806 stor betydelse för stadens försvar. De byggs enligt dåtidens idéer om sikt- och skottfält.

Berget är helt kallt och omgivet av öppna ängar och betesmarker vilket medför god sikt åt alla håll.

Befästningsanläggningen är idag i stort sett bevarad och tydligt avläsbar. Omgivningarna är däremot tätt bebyggda. De tidigare funktionerna lever delvis kvar i namn som Kommendantsängen och Kaponjärgatan.

Steg 3 - Värden och sårbarhet

Framtiden

Värden:

Skansberget ingår i riksintresset Göteborgs innerstad.

Sårbarhet:

Området är sårbart pga det förändringstryck som framgår av inriktningen för stadens utveckling för innerstaden enligt den utställda översiktsplanen:

Hög täthet; blandade funktioner; ökat bostadsinnehåll; prioritering av kollektivtrafik (bl a ny järnvägstunnel), cyklar och gående;

2004

Värden:

En förskola tillkommer på 1980-talet. Arbete påbörjas med en revidering av detaljplanen eftersom intresset är stort för att exploatera det centrala området.

Förskolebyggnaden anses inte värd att bevara men vid studierna inför detaljplanen framhålls övriga kulturhistoriska värden och rekreativvärde på platsen.

Sårbarhet:

Svårigheten att sammanväga ekonomiska krav med miljöhänsyn.

1970-tal

Värden:

En detaljplan från 1968 tillåter nybyggnad av 500 studentlägenheter och parkeringsdäck.

På de obebyggda ytorna har vegetationen vuxit upp. Den anses skymma utsikten, men bidrar till områdets popularitet som rekreativområde.

Sårbarhet:

Om detaljplanen upphävs kan befästningsområdet rekonstrueras, men 1800-talsmurarna måste rivras av säkerhetsskäl och det gröna rekreativområdet kan bli kallt.

Årtiondena kring sekelskiftet 1900

Värden:

Bostadshuset från 1800-talets slut har rivits. Återstående murar och terrasser betraktas som en säkerhetsrisk och som ett störande och skymmande inslag i gatubilden. Den f d Korsettfabriken har stora arkitektoniska och kulturhistoriska kvaliteter. Parkområdet är delvis förbuskat, förfallet och otillgängligt. Det har stort värde som närrekreativområde.

Sårbarhet:

Rivning och ytterligare förfall förhindrar möjligheten att uppleva spåren från 1800-talet.

1600- och 1700-talen

Värden:

Skansen Kronan är statligt byggnadsminne och en viktig del av riksintresset Göteborgs innerstad.

Försvarsanläggningen med vallar, murar och bröstvärn enligt dåtidens bastionsystem är unik och förhållandevis orörd. Den berättar om dåtidens behov av och metoder för försvar. Tornet och berget är också ett viktigt landmärke och symbol i stadslandskapet.

Sårbarhet:

Förfall, skymmande vegetation och bebyggelse försämrar upplevelsen av anläggningen.

Framtiden

■ Steg 4 - Framtidsfrågor:

Hur mycket ny bebyggelse Skansberget kan tåla?
Hur ska kulturhistoriska, estetiska och rekreativvärden kunna hävdas mot de hårda värdena teknik och ekonomi i avvägning mellan olika intressen?

I **översiktsplanens inriktning** för stadens utveckling betonas för innerstaden också:
De kulturhistoriska värdena ska värnas och hänsyn tas till dessa vid nybyggnation;
Utformning av ny arkitektur ska vägas mot karaktären i den traditionella bebyggelsen;
Parkerna ska värnas och utvecklas för rekreation och hälsosam stadsmiljö.

2004

Idag domineras berget och gatumiljön av höga terrassmurar och lummig vegetation.

Förslaget till ny detaljplan innefattar:

En gångstig som anläggs på mellannivå.
Ovanför gångstigen återställs 1600-talsmiljön. Nedanför upprustas park- och rekreativmiljön.
I sydväst byggs nya bostäder, förskola och parkeringsgarage. Fasadlinjer och takfotshöjder anpassas bl a till Korsettfabriken som bevaras.
Nya byggnader placeras med kortsidan mot gatan för att skapa fri sikt upp mot berget och tornet. Sikten bevaras speciellt från korsningen Kastellgatan-Risåsgatan.

1970-tal

Skansen Kronan och Skansberget omges på avstånd av träd och storskalig kvartersbebyggelse. I närmiljön finns byggnader från olika tider.

I Fastighetsverkets **förslag till vårdplan** har:

Alternativet valts att betona värdet av att berget på sikt blir utan träd, såsom det var på 1600-talet har valts, men berget ska ändå fungera som rekreativområde.

Årtiondena kring sekelskiftet 1900

De nya bostadshusen tornar upp sig framför Skansen och stadsparken på det kala berget.

I **förslaget till detaljplan** föreslås:

En mindre del av terrassmurarna bevaras inom det område som ska bebyggas med nya bostäder.

Korsettfabriken bevaras och förses med skyddsbestämmelser.

Befintliga takfotshöjder – tillkomna vid sekelskiftet – respekteras i den nya bebyggelsen.

Nedanför en ny gångstig som anläggs mellan den nya bebyggelsen och berget rustas parkområdet upp och förses med nya tillskott.

1600- och 1700-talen

Skansen kronan ligger fritt och högt ovanför staden.

Enligt **förslaget till vårdplan** ska utseendet vid slutet av 1600-talet vara riktmärke för all förvaltning av området närmast bergets topp.

Vallar, murar och bröstvärn ska återställas. Bestyckning med kanoner ska om möjligt genomföras.

Tornet ska rustas upp.

Träd som skymmer utsikten eller försvarslinjerna tas bort. På sikt bör området vara trädöst.

Informationstavlor kan sättas upp. Andra sentida inslag ska tonas ner.

Prosjektinformasjon

Tromsø

Medvirkende

Oppdragsgiver: Tromsø kommune

Prosjektleder: Per Hareide, kontorleder Byutvikling, Tromsø kommune

Utførende: Fredrik Prøsch (Fredrik Prøsch Arkitektkontor AS)

Prosjektveileder: Dag Arne Reinart (Riksantikvaren)

Ressursgruppe: Kjell Arvid Andreasson (Næringsforeningen Tromsø), Milan Dunderovic, Frode Gustavsen, Per Hareide, Gry E. Michelsen (Tromsø kommune), Sveinulf Hegstad (Fortidsforeningen avd. Tromsø), Randi Ødegård (Troms fylkeskommune).

Kilder

Dokumentasjon innhentet fra: Tromsø Statsarkiv, Tromsø Byarkiv.

Informasjonskilder: Lokalsamlingen ved Tromsø bibliotek, Fagmiljøet på avdeling for Byutvikling og Kulturavdelningen, Tromsø kommune.

Andre informanter: Miljøet ved aldershjemmet Heracleum, Tromsø.

Litteratur: "Bevaring i Tromsø sentrum", Tromsø kommune, Plansjefen 1995; "NASJONALE KULTURMINNEVERDIER I TROMSØ SENTRUM". Troms fylkeskommune, mai 2008; "Byvandring" Redaktør Sveinulf Hegstad; "Tromsøysund Meieri 75 år", FORTIDSVERN nr 4/2006: «Fra tømmerarkitektur till bredde og mangfold», Torild Sættem Vestad. Riksantikvaren, Dag Reinart: DIVE-analyse (kortversjon jan. 2008)

Fotografier og illustrasjoner

Historiske foto: Tromsø Museum, Perspektivet Museum, Avisa «Tromsø v/Per Eliassen.

Oversiktsbilde av sjøfronten: Gudmund Sundlisæther

Øvrige foto, illustrasjoner og digitale 3D modeller: Fredrik Prøsch

Odda

Medvirkende

Oppdragsgiver: Odda kommune

Prosjektledelse: Svenn Berglie (tjenesteleder Teknisk forvaltning, Odda kommune)

Utførende: Harald Tallaksen (Asplan Viak AS)

Prosjektveileder: Dag Arne Reinart (Riksantikvaren)

Medvirkningsgruppe: Per Morten Ekerhovd, Inger Lena Gåsemyr (Kultur- og idrettsavdelinga, Hordaland fylkekommune), Randi Bårdtvedt (Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum), Odda Handelstandsforening, Nina Kongtorp («Oddaprosessen»), Jostein Soldal (Reiselivet i Odda), Vidar Dagestad (SMB gruppa), Knut Kvanndal (Smelteverkstomta Næringsutvikling AS), T. Austrud (Statens Veivesen), Øyvind Tømmernes (Ungdomsrepresentant), Vision Invest AS, Bark Arkitekter AS.

Kilder

Odda smelteverk – vurdering av verneverdier, Helge Schjederup sivilarkitekter MNAL as, 2006

Smeltedigelen – en industrisaga, Odda smelteverk gjennom 80 år, 1989.

Hardanger Consult AS, beregninger av takkonstruksjoner i cyamiden, 2007.

Handelsanalyse for Odda, Asplan Viak v/Astri Rongen, mai 2008.

Trafikkvurdering Odda – Smelteverkstomta, Asplan Viak v/Knut Hellås og Audun Kam.

Stedsanalyse og idékatalog for Odda, ARCUS arkitekter as og Nordplan as v/siv.ark Ketil Kiran og Karen Monnet, 1997..

Reclaiming land and revitalization of the post industrial Odda smelteverk.

Mastergradsprosjekt i landskapsarkitektur v/Thea Kvamme Hartmann og Kyrre Tveitereid Westengen, 2007.

A preliminary report to ICOMOS Norway on some Norwegian hydropower and electrochemical sites, v/Stuart B. Smith OBE, MSc, FMA, april 2008.

Diverse brosjyrer utgitt av Odda Smelteverk og Odda kommune.

Odda, Ullensvang og Kinsarvik i gamal og ny tid, bygdesoge bind III, Olav Kollveit, 1967

Vandring i gammel og nutid – veg- og stadsnavn i Odda kommune, Norvald Vetthe, 1999

Odda i manns minne – Glimt frå Almeverket og Odda sentrum, Odda Mållag og Odda Industristadmuseum, 1993

Det gamle Odda – et billedalbum, Odda Fotoklubb, 1976-77

Odda – arbeidsfolk fortel, Lasse Trædal, 1988

Samtaler med Brita Jordal, v/NIVM og Svenn Berglie, Odda kommune Riksantikvaren, Dag Reinart: DIVE-analyse (kortversjon jan. 2008)

Fotografier og illustrasjoner

Materialet fra Odda er et utdrag av Asplan Viaks stedsanalyse for Odda kommune, mai 2008. Historiske foto i stedsanalysen er hentet fra NIVMs arkiv og fra bøker nevnt under kilder.

Nye foto fra 2008 er tatt av Asplan Viak v/Harald Tallaksen.

Jakobstad

Medvirkende

Oppdrag: Staden Jakobstad.

Arbetsgruppe: Ilmari Heinonen, stadsplanearkitekt, Mikael Ström, byråarkitekt (Tekniska verket, Jakobstad), Guy Björklund (museichef, Jakobstads museum), Margaretha Ehrström (intendent, Museiverket), Maria Kurtén (arkitekt, Museiverket).

Uppföljningsgruppe: Miljöministeriet (Avdelingen for den byggda miljön), Västra Finlands miljöcentral (Avdelingen for markanvändning), Österbottens förbund, Norra Österbottens förbund, Uleåborgs universitet.

Kilder

Jakobstads museums arkiv: Stadsplaner och kartor;

Brandförsäkringsprotokoll.

Jakobstads museums bildarkiv.

Jakobstads museums urklipparkiv.

Lokala tidningar

Tekniska verket, byggnadsinspektionens ritningsarkiv.

Fotografier og illustrasjoner

Bildkilder: Tekniska verket i Jakobstad, Jakobstads museums bildarkiv.

«Finland framställt i teckningar», 1845, Söderhjelm:

«Jakobstads historia».

Fotografier: Ben Griep, Emma Pitkäljärvi.

Staden Jakobstads nye kart-tjeneste: www.jakobstad.fi

Arboga

Medvirkende

Utförare: Ann Mari Westerlind, Riksantikvarieämbetet
Kontrollgrupp: Rebecka Andersson, Agneta Niklasson, Anna-Lina Nordqvist (Arboga kommun)

Kilder

Arboga Stadskärna, Bebyggelsehistoria och byggnadsordning, 2000.
Ortsanalys, Arboga kommun, 2007.
Program för översiktsplan, Arboga kommun 2007.
Medborgare, kulturmiljö och planering, KTH 2008.
Förslag till översiktsplan, Arboga kommun 2008.

Fotografier og illustrasjoner

Bildene er hentet fra rapportene nevnt i kildeoversikten og fra Arboga Museum.
Oversiktsbildene er hentet fra Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet.
Noen nyere fotografier er tatt av Ann Mari Westerlind.
Håndtegnede kart og skisser: Ann Mari Westerlind.

Göteborg

Medvirkende

Utförare: Ann Mari Westerlind, Riksantikvarieämbetet
Kontroll: Jan-Gunnar Lindgren (fd länsantikvarie V Götalands län), Kolbjörn Waern, WSP Samhällsbyggnad

Kilder

Skansberget, Konsept till vårdprogram, Fastighetsverket, 2000.
Detaljplan för Kastellgatan – Risåsgatan, Göteborgs kommun, 2004.
Miljøkonsekvensbeskrivning for detaljplanen for Kastellgatan – Risåsgatan, Göteborgs kommun, 2004.
Utställningsversionen av översiktsplanen for Göteborg, 2008-10-23.

Fotografier og illustrasjoner

Bildene er hentet fra rapportene i kildeoversikten.
Oversiktsbildene er hentet fra Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet.
Øvrige fotografier er tatt av Jan-Gunnar Lindgren.
Håndtegnede kart og skisser: Ann Mari Westerlind.

Litteratur og lenker

Nettportal om stedsutvikling

Her finner du inspirasjon og gode ideer til å skape attraktive og miljøvennlige steder, som grunnlag for bosetting og næringsutvikling. <http://www.regjeringen.no/nb/sub/stedsutvikling.html?id=520595>

Nettsted for tettsted

Nettstedet inneholder informasjon og veiledning i bruk av stedsanalyse i fysisk planlegging og stedsutvikling. www.riksantikvaren.no

Integrert planlegging og forvaltning (Integrated Conservation)

Declaration of Amsterdam, 1975

www.icomos.org/docs/amsterdam.html

European Charter of Architectural Heritage, Amsterdam 1975

www.icomos.org/docs/euroch_e.html

Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe, Granada 1985

www.conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/html/121.htm

Charter for the conservation of historic towns and urban areas, Washington 1987

www.international.icomos.org/charters/towns_e.htm

Convention for the Protection of the Archaeological Heritage of Europe (revised), Valletta, 1992

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/143.htm>

Andre nyttige lenker

The European Landscape Convention, Florence 2000

<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/Conventions/Landscape/>

Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural heritage for Society, Faro 2005

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm>

1994. Nara Document on Authenticity.

http://www.international.icomos.org/naradoc_eng.htm

City&time: Internasjonal journal viet integrert kulturminneforvaltning og bytransformasjon.

<http://www.ct.ceci-br.org/novo/revista/index.php>

Boverket 2006. Lär känna din ort!. Rapporten er en veiledning om hvordan man kan gjøre en stedsanalyse. I rapporten presenteres ulike analysemetoder, samt en «spilleplan», tenkt

som et hjelpemiddel i prosessen. Rapporten kan lastes ned i pdf-format. <http://www.boverket.se/shopping/ShowItem.aspx?id=2194&epslanguage=SV>

Litteratur

Choay, Françoise. *The Invention of the Historic Monument*. Cambridge University Press 2001.

Ellefsen, Karl Otto og Tvilde, Dag. *Realistisk byanalyse*. Trondheim, NTH 1991.

Hökerberg, Håkan. *Att fånga det karaktäristiska i stadens bebyggelse. SAVE-metoden som underlag for bevarandeplanering*. Acta Universitatis Gothoburgensis 2005.

Jiven, Gunila. *Stadens morfologi som kulturarv*. Chalmers Tekniska Högskola 2003.

Jokilehto J. 2006, World Heritage: «Defining the outstanding universal value». *City & Time* 2 (2): 1. [online] URL: <http://www.ct.ceci-br.org>

Jokilehto, Jukka. *A History of Architectural Conservation*. Butterworth Heinemann 1999.

Jokilehto, Jukka. «Conservation Principles. Selected texts of international, regional and national charters, recommendations and declarations». WHC/Draft / December 2001.

Karlsson, Susanne. *Att tillvareta kvaliteter i bebyggelsesmiljön: En kulturmiljøanalyse enligt DIVE-metoden*. Eksamenarbeite, Göteborgs Universitet 2008. (Program of Integrated Conservation of Built Environment).

Lynch, Kevin. *The image of the city*. Cambridge, Mass. MIT Press 1960.

Miljøministeriet. *SAVE: Survey of Architectural Values in the Environment*. København

Miljøverndepartementet: *Veileder Stedsanalyse – innhold og gjennomføring*. 1993.

National Board of Antiquities. *Sustainable Historic Towns – Urban heritage as an Asset of Development. Project Report*. (Ed. Marianne Lehtimäki et al), 2006

NIBR prosjektrapport 2000:19. Saglie, I. og Tennøy, A. *Stedsanalyser i planlegging. Kvalitativ studie av bruk av stedsanalyser i planlegging i fem kommuner i Norge*. Oppdrag for Riksantikvaren.

ca. 2005

ca. 1977

ca. 1937

ca. 1900

ca. 1800

Landskapsserie fra DIVE Røros 2005. F. Prøsch

Nordisk Ministerråd 2000:17. Reinart, Dag, Westerlind, Ann Mari og Schou, Anette. *Kulturmiljøet i konsekvensvurderinger*. Olsson, Krister. *Från bevarande til skapande av värde*. Doctoral Thesis, KTH. Stockholm, Sweden 2003.

Olsson, Krister og Berglund, Elin. *Medborgare, kulturmiljø och planering*. Kungliga tekniska högskolan (KTH) 2008.

Reinart, Dag Arne. «The DIVE Approach. Tool for activating the Development Potential of Cultural Heritage Resources in Urban Planning and Development». Conference Paper: Urban Heritage: Research, Interpretation, Education, Vilnius Gediminas Technical University, Faculty of Architecture, 2007

Riksantikvaren. Erlie, Gisle, Koksvik, J. B., Reinart, Dag Arne. *Bærekraftige historiske byer – med kulturarven som utviklingsressurs*. Sluttrapport fra Norges del av Interreg IIIB-prosjektet 2003-2005. (Sustainable Historic Towns)

Riksantikvaren. *Communicating Heritage in Urban Development Processes*. (Ed. Dag Arne Reinart et al), 2009. Nedlastbar pdf-rapport på www.riksantikvaren.no.

Rodwell, D. *Conservation and Sustainability in Historic Cities*. Blackwell Publishing 2007

Stovel H. 2007. «Effective use of authenticity and integrity as world heritage qualifying conditions». *City & Time* 2 (3): 3. [online]. URL: <http://www.ct.ceci-br.org>

Zancheti, Silvio Mendes (ed. and organiser). «Conservation and Urban Sustainable Development. A Theoretical Framework.» Report from CECI Conference 1999.

Zancheti, S. M., Kulikauskas P., Sá Carneiro A. R., Lapa T. A.. 2004. «Bridging the disciplines and cooperative action: interfaces in integrated urban conservation». *City & Time* 1 (1): Presentation. [online] URL: <http://www.ct.ceci-br.org>

DIVE-analyser som kan lastes ned fra www.riksantikvaren.no (Nettsted for tettsted)

- Karlsson, Susanne. Att tillvareta kvaliteter i bebyggelsesmiljön: En kulturmiljøanalyse enligt DIVE-metoden.
- Stedsanalyse Odda 2008. Asplan Viak/Harald Tallaksen.
- DIVE-analyse Jakobstad, Finland
- DIVE, Kulturhistorisk stedsanalyse, Tromsø
- Kulturmiljøanalys Kiruna etapp 1, producerad november 2008 av Norrbottens museum och MAF Arkitektkontor AB på uppdrag av Kiruna kommun.

Veien til DIVE (forts.): DIVE-analysen er utviklet og testet i to internasjonale prosjekter.

På 1990-tallet ble det etablert nye samarbeidsfora mellom landene i Østersjø-regionen, inkludert Norge (som del av Norden). Kulturminner ble utpekt til et av satsingsområdene, og fire tematiske arbeidsgrupper ble opprettet. En av dem, etablert i 2000, har arbeidet med temaet «bærekraftige historiske byer» (Sustainable Historic Towns). En oppsummering av de to første årenes arbeid finnes i rapporten *Baltic Sea Region Co-operation on Sustainable Heritage Management* (TemaNord 2003:56).

Med basis i denne kunnskapen ble det søkt om Interreg IIIB-midler til et prosjekt med fokus på bærekraftig forvaltning og bruk av byens historiske ressurser. Prosjektet ble hetende *Sustainable Historic Towns: Urban Heritage as an Asset of Development* (SuHiTo 2003-05) og er beskrevet i rapporten med samme navn (se litteraturlisten). Finland, Sverige og Norge deltok med egne prosjekter og med pilotbyer og forskningsmiljøer som prosjektpartnere, under ledelse av henholdsvis Museiverket (Lead Partner og nasjonal koordinator), Riksantikvarieämbetet (nasjonal koordinator) og Riksantikvaren (nasjonal koordinator: Gisle Erlien.). De norske prosjektaktivitetene omfattet utvikling av den første DIVE-tilnærmingen gjennom delprosjekter i Mosjøen og på Røros, i samarbeid med kommunene, NTNU/SINTEF, NIKU og Statens Husbank (økonomisk støtte til prosjektet på Røros). Prosjektaktivitetene er beskrevet i rapporten *Bærekraftige historiske byer* (se litteraturlisten).

SuHiTo-prosjektets resultater ble fulgt opp i prosjektet *Communicating Heritage in Urban Development Processes* (Co-Herit 2007-08). Prosjektet ble delfinansiert av Nordisk Ministerråd og hadde partnere og prosjekter i Litauen, Finland, Sverige og Norge. Prosjektet har hatt som hovedmål å videreutvikle og prøve ut DIVE-analysen i ulike settinger og situasjoner. I Litauen har Vilnius Gediminas Technical University, Faculty of Architecture, vært prosjektpartner og DIVE har vært tema i undervisningen og studentprosjekter. I Finland har Museiverket og staden Jakobstad vært prosjektpartnere. I Jakobstad er det gjennomført tilpassede DIVE-analyser på to nivå som ledd i byens planlegging og forvaltning. I Sverige har Riksantikvarieämbetet og Arboga kommune vært prosjektpartnere, i samarbeid med forskere ved Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm. Tema har vært «Medborgare, kulturmiljö och planering». Se litteraturliste: Olsson og Berglund 2008. I forbindelse med utarbeidelse av DIVE-veilederen har Riksantikvarieämbetet laget varianter av DIVE-analyser for Göteborg og Arboga. Norge har vært Lead Partner i Co-Herit-prosjektet, med Tromsø kommune som prosjektpartner. I Tromsø er det gjennomført en DIVE-analyse i et sentrumskvartal og underveis i prosjektperioden er det også laget en DIVE-analyse i Odda. Prosjektaktivitetene er beskrevet i rapporten *Communicating Heritage in Urban Development Processes* (se litteraturlisten).

Hva er DIVE?

DIVE er en kulturmiljøanalyse for landskap, byer og steder, en kreativ, spørrende, åpen og tverrfaglig arbeidsprosess. I analysen samles, systematiseres, tilrettelegges og formidles kunnskap om kulturarven som fellesskapsverdi, som grunnlag for utvikling av gode og bærekraftige lokalsamfunn. Gjennom fire målrettede arbeidstrinn omdannes passiv historisk informasjon om analyseområdets kulturhistoriske karakter, betydning og verdier - til praktisk anvendbar kunnskap om stedets muligheter og handlingsrom.

Når kan DIVE anvendes?

Analysen kan anvendes som kunnskapsunderlag i prosesser på ulike forvaltnings-, planmessige og geografiske nivå. Den kan brukes i alle former for kulturminne-, miljø- og landskapsforvaltning, i kommunal, regional og trafikkplanlegging, fra oversikts- til detaljplannivå, i forbindelse med konsekvensutredninger av program, planer og prosjekter med mer.

norden

Nordisk Ministerråd

RIKSANTIKVARIERÄMBETET

MUSEIVERKET